

У5

М800

Міністерство освіти і науки України

Запорізька державна інженерна академія

О.С. Мороз

МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

Навчально–методичний посібник

для студентів ЗДІА

галузі знань

0306 – *«Менеджмент і адміністрування»*

напряму підготовки 6.030601 – «Менеджмент»

Міністерство освіти і науки України
Запорізька державна інженерна академія

*Затверджено до друку
рішенням науково – методичної ради ЗДІА
протокол № 1 від 25.11.2015р.*

МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

Навчально–методичний посібник

для студентів ЗДІА

галузі знань 0306 – «Менеджмент і адміністрування»

напряму підготовки 6.030601 – «Менеджмент»

*Рекомендовано до видання
на засіданні кафедри МОУП
протокол №5 від 17.11 2015р.*

Запоріжжя
ЗДІА
2016

Відповідальний за випуск: зав. кафедри МОУП ЗДІА
д.ф.н., професор В.Г. Воронкова

Рецензенти:

І. В. Хаджинов – професор кафедри міжнародної економіки Донецького національного університету (м. Вінниця), д.е.н., професор;

В. В. Глущевський – декан факультету економіки та управління Запорізької державної інженерної академії (м. Запоріжжя), к.е.н., доцент.

Мороз О.С.

Міжнародні економічні відносини: навчально-методичний посібник для студентів ЗДІА галузі знань 0306 – «Менеджмент і адміністрування» / О.С. Мороз. – Запоріжжя, ЗДІА, 2016.– 125с.

В навчально-методичному посібнику розглядаються основи формування міжнародних економічних відносин, форми їх розвитку, вплив міжнародних економічних зв'язків та економічної інтеграції на розвиток світового господарства в цілому та України, зокрема, в умовах сучасних ринкових відносин, засвоєння яких допоможе майбутніми фахівцями з управління організаціями в удосконаленні як менеджменту зовнішньоекономічної діяльності, так і управління маркетинговою діяльністю організації в цілому.

У навчально-методичному посібнику детально розглянуто програмні питання з формування та розвитку міжнародних економічних відносин, що включені до відповідних нормативних дисциплін з підготовки бакалаврів галузі знань «Менеджмент і адміністрування».

<u>Вступ</u>		4
<u>Розділ 1. Основи міжнародних економічних відносин та форми їх розвитку</u>		
<u>Глава 1. Сутність міжнародних економічних відносин, їх структура та особливості здійснення</u>		
§ 1	Сутність міжнародних економічних відносин, передумови виникнення, періоди становлення та рівні розвитку	5
§ 2	Світове господарство: сутність, суб'єкти, тенденції та особливості розвитку	10
§ 3	Середовище міжнародних економічних відносин	14
§ 4	Міжнародний поділ праці, як об'єктивна основа виникнення, становлення та розвитку міжнародних економічних відносин	19
<u>Глава 2. Рух факторів та результатів виробництва, як основа розвитку міжнародних економічних відносин</u>		
§ 5	Міжнародні економічні відносини, що пов'язані з інвестиційною діяльністю та виробничим співробітництвом	23
§ 6	Міжнародна міграція робочої сили та економічні відносини, що її супроводжують	31
§ 7	Міжнародні економічні відносини, що виникають унаслідок науково-технічного співробітництва	35
§ 8	Міжнародні економічні відносини у сфері забезпечення транспортування факторів виробництва та його результатів	42
<u>Розділ 2. Міжнародні економічні зв'язки та економічна інтеграція</u>		
<u>Глава 3. Торговельні та валютно-фінансові відносини у світовому господарстві</u>		
§ 9	Міжнародна торгівля, як провідна форма реалізації міжнародних економічних відносин	49
§ 10	Міжнародні економічні відносини у сфері надання послуг та торгівлі ними	58
§ 11	Міжнародні валютно-фінансові відносини	66
§ 12	Міжнародні кредитні відносини	75
<u>Глава 4. Інтеграційні процеси у світовому господарстві</u>		
§ 13	Міжнародна економічна інтеграція і глобалізація світового господарства	80
§ 14	Фінансова глобалізація і глобальні проблеми розвитку світового господарства. Міжнародне регулювання глобальних проблем	88
§ 15	Міжнародна регіональна економічна інтеграція	95
§ 16	Інтеграція України у систему світового господарства	100
Рекомендована література		107
Глосарій (Словник – довідник)		109

Вступ

Курс дисципліни «Міжнародні економічні відносини» орієнтований на вивчення концептуальних засад міжнародних економічних відносин, механізмів їх регулювання, методів аналізу основних форм міжнародних економічних відносин, що є підґрунтям для подальшого вивчення та вдосконалення менеджменту зовнішньо-економічної діяльності за рахунок розвитку умінь та навичок застосування цих підходів при дослідженні стану та перспектив розвитку як зовнішнього сектора України та її зовнішньоекономічної політики в цілому, так і міжнародної стратегії господарюючих суб'єктів в існуючих реаліях господарського життя, зокрема.

Вивчення нормативної дисципліни «Міжнародні економічні відносини» відповідає структурно–логічною схемою, передбаченою освітньо-професійною програмою підготовки бакалавра з напрямку підготовки 6.030601 «Менеджмент». Дисципліна «Міжнародні економічні відносини» пов'язана як з дисциплінами що передують вивченню даної дисципліни (зокрема, такі дисципліни як «Основи економічної теорії», «Історія економіки та економічної думки», тощо), так і з дисциплінами, при вивченні яких в подальшому, можуть бути використані знання, набуті під час вивчення цього курсу (зокрема, таких дисциплін як «Основи зовнішньоекономічної діяльності», «Маркетинг» та «Логістика» (частині міжнародних аспектів), тощо).

Метою вивчення дисципліни «Міжнародні економічні відносини» є формування системи спеціальних знань з проблем розвитку та сучасного стану міжнародних економічних відносин (МЕВ) для фундаментальної та спеціальної освіти та для практичної діяльності за фахом.

Основними завданнями вивчення дисципліни є формування у студентів знань щодо: визначення сутності МЕВ, їх значення та еволюції формування; розуміння чинників і рівнів розвитку МЕВ; особливостей дії законів і принципів у сфері МЕВ; засвоєння понятійного апарату, який застосовується в світовій господарській практиці; основних форм здійснення МЕВ та особливостей розвитку інтеграційних процесів та діяльності міжнародних економічних організацій.

Результатом вивчення дисципліни є формування професійної компетентності у майбутніх фахівців щодо створення цілісної системи успішного та ефективного управління економічними відносинами між суб'єктами господарювання інтереси яких поширюються на світове господарство.

Предметом навчального курсу дисципліни є система економічних зв'язків господарюючих суб'єктів різних країн на основі міжнародного поділу праці та механізм реалізації цих зв'язків.

Розділ 1. Основи міжнародних економічних відносин та форми їх розвитку

Глава 1. Сутність міжнародних економічних відносин, їх структура та особливості здійснення

§ 1 Сутність міжнародних економічних відносин, передумови виникнення, періоди становлення та рівні розвитку

Міжнародні відносини - це сукупність міждержавних економічних, політичних, правових, ідеологічних, дипломатичних, військових, культурних та інших зв'язків та взаємовідносин між держави, міждержавними та неурядовими організаціями, а також приватними особами, які діють на світовій арені.

Наука про міжнародні відносини є комплексною та міждисциплінарною, яка вивчає сукупність всіх інститутів, що визначають форму інтеграції і взаємодії між безліччю локальних спільнот.

❖ **Критерії міжнародних відносин:**

- **Специфіка учасників** - міжнародні відносини - це відносини між "політичними одиницями" - це, в першу чергу, взаємодія між державами або "дипломатом" і "солдатом".

- **Особлива природа** - кожен учасник міжнародних відносин змушений робити кроки, виходячи з непередбачуваності поведінки інших учасників.

- **Критерій локалізації** - міжнародні відносини - це "сукупність угод і потоків, які перетинають кордони, або ж мають тенденцію до перетину кордонів".

- **Об'єктивно-суб'єктивний характер** - міжнародні відносини залежать від людської свідомості.

❖ **Класифікація міжнародних відносин:**

✓ **на основі класового критерію**

- відносини панування і підпорядкування (відносини в епоху феодалізму і капіталізму)

- відносини співпраці і взаємодопомоги (теорія соціалістичного світу)

- перехідні відносини (відносини між країнами, що розвиваються, вивільненими від колоніальної залежності)

✓ **на основі загальноцивілізаційного критерію**

- міжнародні відносини, засновані на балансі сил

- міжнародні відносини, засновані на балансі інтересів

✓ **за сферами суспільного життя**

- економічні

- політичні

- військово-стратегічні

- культурні

- ідеологічні

✓ **на основі взаємодіючих учасників**

- міждержавні відносини
- міжпартійні відносини
- відносини між міжнародними організаціями, ТНК, приватними особами
  - ✓ за ступенем розвитку та інтенсивності
- відносини виского рівня
- відносини середнього рівня
- відносини низького рівня
  - ✓ на основі геополітичного критерію
- глобальні
- регіональні
- субрегіональні
  - ✓ за ступенем напруженості
- відносини стабільності і нестабільності
- відносини довіри і ворожнечі
- відносини співпраці і конфлікту
- відносини світу і війни

❖ **Закономірності у міжнародних відносинах**

1. Головною дійовою особою у міжнародних відносинах є держава.
2. Державна політика існує у двох вимірах - внутрішньому (внутрішня політика, що є предметом політології) і зовнішньому (зовнішня політика, що є предметом міжнародних відносин).
3. Основа всіх міжнародних дій держав корениться в їх національних інтересах (насамперед, прагнення держав забезпечити безпеку, суверенітет і виживання).
4. Міжнародні відносини - це силова взаємодія держав (баланс сил), в якому перевагою володіють найбільш могутні держави.
5. Баланс сил може приймати різні форми – одно-полярну, біполярну, трьох-полярну, мультиполярні конфігурацію.

Універсальність закономірностей у міжнародних відносинах полягає в тому, що:

- Дія універсальних міжнародних закономірностей стосується не окремих регіонів, а всієї світової системи в цілому.
- Закономірності у міжнародних відносинах спостерігаються в історичній перспективі, в спостережуваний період і в майбутньому.
- Закономірності у міжнародних відносинах охоплюють всіх учасників у міжнародних відносин і всі сфери суспільних відносин.

Ядром міжнародних відносин є **міжнародна (світова) політика** - *процеси вироблення, прийняття і реалізації рішень, які зачіпають життя світового співтовариства.*

Засобом здійснення зовнішньої політики держав є **дипломатія** - *сукупність практичних заходів, прийомів і методів, що застосовуються з урахуванням конкретних умов і характеру розв'язуваних задач; офіційна діяльність глав держав і урядів, спеціальних органів зовнішніх зносин щодо здійснення цілей і завдань зовнішньої політики держав, а також по захисту*

інтересів цих держав. З поняттям дипломатія пов'язують мистецтво ведення переговорів для запобігання чи врегулювання конфліктів, пошуків компромісів і взаємоприйнятих рішень, розширення та поглиблення міжнародного співробітництва.

Геополітика (греч. земля + державні (суспільні) справи) - суспільна наука про контроль над простором. **Геополітика** - *міждисциплінарна наука про закономірності розподілу і перерозподілу сфер впливу (центрів сили) різних держав і міждержавних об'єднань в багатовимірному комунікаційному просторі Землі.* Розрізняють: традиційна геополітика, нова геополітика (геоекономіка) і новітня геополітика (геофілософія):

- **традиційну геополітику** - робить акцент на військово-політичну міць держави і домінуючу роль географічних чинників у захопленні чужих територій, є географічним розумом держави;
- **геоекономіку (нова геополітика)** - робить акцент на економічну могутність держави;
- **геофілософію (новітня геополітика)** - домінує сила світогляду над військовою і економічною міццю держави, яка сприяє подоланню традиційного географічного та економічного детермінізму за рахунок розширення базисних факторів, що визначають поведінку держав у міжнародних відносинах

В теорії міжнародних відносин виділяються кілька **систем міжнародних відносин**:

- **Вестфальська система міжнародних відносин** (після закінчення Тридцятилітньої війни в 1648 р.) - базується на ідеї балансу сил;
- **Віденська система міжнародних відносин** (після закінчення Наполеонівських воєн в 1814 р.) - властива ідея європейського концерну;
- **Версальсько-Вашингтонська система міжнародних відносин** (за результатами першої світової війни) – поширення **традиційної геополітики**;
- **Ялтинсько-Потсдамська система міжнародних відносин** (за результатами другої світової війни) - в основу лягла ідея біполярного світу по лінії протистояння Схід (блок соціалістичних держав) - Захід (капіталістичний світ). З розпадом СРСР і припиненням біполярного протистояння, дослідники в основному згодні вважати Ялтинсько-Потсдамську систему як таку, що завершилася однак, немає єдності у визначенні найменування **системи міжнародних відносин** на нинішньому етапі - певна їх частина вважає прийнятним назву **Біловезька епоха**, інші дотримуються назви **Post Cold-War era**.

Міжнародні економічні відносини — *такий різновид суспільних відносини, які виникають та існують між суб'єктами господарювання з різних країн із приводу виробництва, розподілу, обміну і споживання матеріальних благ та ідей на основі міжнародного поділу праці, в умовах безмежності людських потреб і обмеженості ресурсів.*

Міжнародні економічні відносини — це система різноманітних господарських зв'язків між державами та іншими суб'єктами національних

економік, яка сформувалася під впливом розвитку міжнародного поділу праці, продуктивних сил, економічного, соціального та політичного їх устрою з приводу виробництва, розподілу, обміну і споживання у міжнародному масштабі.

Функціонування і розвиток міжнародних економічних відносин є результатом інтернаціоналізації й транс націоналізації виробництва, утворення загальноцивілізаційної економічної основи. На реалізацію міжнародних економічних відносин (МЕВ) впливають також політичні, соціально-економічні, правові й інші фактори.

Об'єктами міжнародних економічних відносин є те, на що спрямована господарська діяльність суб'єктів світового господарства. До них відносять:

- експорт та імпорт товарів, послуг, капіталу;
- міжнародна спеціалізація та кооперація виробництва;
- здійснення господарської діяльності за кордоном;
- фінансові операції; науково-технічні зв'язки;
- оренда засобів виробництва;
- зустрічна торгівля;
- спільне підприємництво.

Суб'єктами міжнародних економічних відносин є учасники відносин, які можуть активно та відносно незалежно діяти для здійснення власних економічних інтересів. До них належать:

- фізичні особи - розуміють окремих право-спроможних та діє-спроможних індивідів, котрі виступають від свого імені (тобто не є представниками ніяких фірм чи організацій), ціллю яких є задоволення індивідуальних інтересів (наймані працівники, туристи, комерсанти-індивідуали);

- юридичні особи - слід розуміти організації, фірми, корпорації, які існують постійно, мають власне майно, мають право купувати, володіти, користуватися і розпоряджатися об'єктами власності, право бути позивачем та відповідачем у суді, є носіями самостійної майнової відповідальності і займаються зовнішньоекономічною;

- держава - головний суб'єкт системи світового господарства, саме тому має безпосередній вплив на функціонування цієї системи шляхом створення поля для діяльності інших суб'єктів різних рівнів через укладання угод та договорів про двостороннє чи багатостороннє співробітництво;

- міжнародні організації та деякі специфічні суб'єкти до яких належать багатонаціональні корпорації, міжнародні спільні підприємства та ін.

На сучасному етапі головними суб'єктами міжнародних економічних відносин є національні господарства, регіональні інтеграційні угруповання країн, транснаціональні корпорації, міжнародні організації.

У зв'язку із сферою розповсюдження дії міжнародних економічних відносин, їх поділяють на **три основні рівні**: макрорівень, мікро-рівень та наднаціональний рівень

Механізм реалізації МЕВ на **макрорівні** включає організаційні, правові норми й інструменти по їхній реалізації (міжнародні економічні договори й угоди, організації міжнародної торгівлі і т.д.), що відповідає діяльність міжнародних економічних організацій, спрямовану на досягнення цілей що координують розвиток міжнародних економічних відносин і вимагають істотного, постійного наднаціонального, міждержавного регулювання.

Механізм здійснення МЕВ на **мікро-рівні** включає систему міжнародного маркетингу й організації й техніки зовнішньоекономічної діяльності. При всій зовнішній подібності із загальним (внутрішнім) маркетингом міжнародний маркетинг являє собою специфічний інструмент керування підприємництвом на міжнародному рівні. Його специфіка проявляється насамперед у методах вивчення особливостей національних ринків, а також світових ринків тих або інших товарів і послуг.

Наднаціональний рівень являє собою сукупність міжнародних зв'язків галузевого чи регіонального значення.

Окрім того, міжнародні економічні відносини вирізняють **за рівнем розвитку стосунків між суб'єктами** цих міжнародних економічних відносин:

- міжнародні економічні контакти (є найпростішим рівнем МЕВ) — одиничні, випадкові економічні зв'язки, які регулюються певними наборами разових угод і мають епізодичний характер;
- міжнародна економічна взаємодія (є розвиненішою і тривалішою формою МЕВ), яка ґрунтується на довготривалих міжнародних економічних угодах і договорах, стійких економічних зв'язках між суб'єктами;
- міжнародне економічне співробітництво — це міцні і тривалі зв'язки кооперативного характеру, в основі яких лежить вироблені та узгоджені наперед наміри, що закріплені в довготривалих економічних угодах і договорах;
- міжнародна економічна інтеграція (є найвищим рівнем розвитку міжнародних економічних відносин), яка розуміє під собою дуже тісні зв'язки між економіками різних держав (злиття економік), проведенням спільної узгодженої внутрішньо економічної та зовнішньоекономічної політики.

Питання для контролю знань та закріплення матеріалу

1. *Предмет вивчення дисципліни «Міжнародні економічні відносини» та її місце серед інших економічних дисциплін. МЕВ як економічна категорія*
2. *Сутність МЕВ та їх значення для розвитку суспільства. Об'єктивні основи виникнення, існування та передумови подальшого розвитку МЕВ.*
3. *Рівні розвитку МЕВ: функціональні, економічні, територіальні. Види та форми здійснення МЕВ, їх взаємозв'язок.*
4. *Еволюційні періоди розвитку МЕВ.*

§ 2 Світове господарство: сутність, суб'єкти, тенденції та особливості розвитку

Міжнародні економічні відносини є невід'ємною складовою частиною міжнародної економіки. **Міжнародною економікою** є теорія, що застосовується для вивчення економіки сучасного взаємозалежного світу. У **вужькому розумінні міжнародною економікою** є частина ринкової економіки, яка вивчає закономірності взаємодії суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та міжнародних економічних відносин у міжнародному обміні товарами та послугами, русі факторів виробництва, творенні міжнародної економічної політики країн. Міжнародна економіка функціонує за специфічною схемою, яка включає в себе економіку окремої країни (особливості зв'язків між споживачами та виробниками) у її взаємозв'язку із економіками інших країн.

Ключовими категоріями, якими оперує міжнародна економіка є світове господарство, світовий ринок, міжнародна економічна діяльність тощо.

Світове господарство — глобальна система господарств окремих держав, міждержавних та недержавних утворень, що пов'язані міжнародним поділом праці і взаємодіють між собою у різних формах.

Світовий ринок - механізм інтернаціонального руху товарів та послуг, факторів виробництва (ресурсів, необхідних для виробництва товарів/надання послуг), фінансових засобів під впливом як внутрішніх так і зовнішніх попиту та пропозиції.

Міжнародна економічна діяльність – діяльність забезпечує дії із міжнародного переміщення товарів та послуг, фінансових засобів та факторів виробництва, яка проявляються через укладання угод (здійснення певних операцій), через які передається право власності на фінансові та матеріальні активи, надаються послуги.

У зв'язку з тлумаченням складників сукупного поняття «**міжнародна економіка**» можна стверджувати, що міжнародну економіку не можна ототожнювати зі світовим господарством чи світовим ринком, тому що міжнародна економіка як дисципліна вивчає **причини руху цих потоків, їх взаємопов'язаність, а також операції, що фіксують ці потоки та забезпечують ефективність здійснення таких операцій**. На відміну від світового ринку, міжнародна економіка включає до себе ще й **фактори ризику, фактори попиту і пропозиції**, які впливають на конкурентоздатність об'єктів і суб'єктів міжнародних економічних відносин.

Особливістю світового господарства (СГ) є :

- **цілісність СГ**, яка забезпечується механізмом міжнародних відносин. Цілісність склалася завдяки взаємозв'язаним процесам — утворенню нових незалежних держав та інтеграції їх економік, під впливом яких формувалася сучасна політична карта світу. Цю цілісність підтримує також діяльність міжнародних організацій та потужних транснаціональних корпорацій (ТНК).

- СГ має **різномірну** за розвитком, **багатополосну** за просторовою організацією та **асиметричну** (через нерівноправність відносин) побудову, на

відміну від територіально визначених, більш-менш однорідних за рівнем розвитку, більшою чи меншою мірою керованих національних господарських систем (комплексів).

Тому, відповідно до певних критеріїв цілісності СГ виділяють **його основні рівні:**

1. Перший рівень представляє світове господарство **як сукупність національних господарств, незалежно від їхнього соціального типу.** Світове господарство по суті ототожнюється зі світовим співтовариством, а міжнародні економічні відносини трактуються широко як відносини між усіма країнами. На цьому рівні превалює торговельна спрямованість міжнародних відносин.

2. Другий рівень представляє світове господарство **як цілісну систему з однорідним соціально-економічним ладом і єдиним світовим господарським простором:** технологічним, економічним, правовим, соціально-культурним. Цей світовий господарський простір втягує у свою орбіту національні господарства і їх підсистеми в міру створення в цих господарствах певних умов (інформаційної технології, соціально-орієнтованої ринкової економіки рівня, що відповідає, інтернаціоналізації господарських і соціально-культурних відносин).

Етапи формування світового господарства:

1 етап — зародження світового господарства в 16-17 століттях на основі *виникнення світового ринку та розвитку економічних відносин;*

2 етап — формування світового господарства на основі *розвитку великої машинної індустрії та транспорту і зв'язку;*

3 етап — *посилення економічної інтеграції,* становлення нового виробництва, зміна структури світової торгівлі, формування провідних галузей господарства.

Таким чином, світове господарство (глобальне господарство, глобальна економіка) — сфера життєдіяльності людства і загальнолюдського глобального суспільства та господарства цього глобального суспільства, до складу якого входять народні господарства (національні економіки) окремих країн світу.

Вся сукупність національних економік у світі складає близько 200 держав. Для розуміння і оцінювання відмінностей між національними економіками, визначення їх місця та перспектив розвитку в системі світового господарства, актуальною проблемою в теорії та практиці МЕВ є їх **систематизація** за різними ознаками.

Характеристику даної сукупності дають такі міжнародні організації, як Організація Об'єднаних Націй (ООН), Міжнародний валютний фонд (МВФ), Світовий банк, Міжнародний банк реконструкції та розвитку (МБРР), Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), Світова організація торгівлі (ГАТТ/СОТ) тощо.

При цьому кожна з них робить наголос на однієї з наступних **ознак систематизації:**

- за **регіональною (географічною)** ознакою - європейські, північноамериканські, південноамериканські, країни Близького Сходу, Східної, Південно-Східної та Південної Азії, африканські тощо;

- за **організаційною ознакою** - країни розподіляються по групах в залежності від участі в міжнародних організаціях, конференціях, нарадах тощо;

- за **економічною ознакою** – в залежності від головних мотивів діяльності основних суб'єктів національної економіки, характеру власності та характеру ринкових відносин, рівня розвитку економіки країни в цілому та окремих її галузей зокрема. обсягів ВВП та частини міжнародної торгівлі;

- за **рівнем соціально-економічного розвитку** – оцінюється роль уряду в соціально-економічному житті країни та першопричини і головна мета функціонування соціально-економічної системи в країні.

Так, наприклад, ООН основну увагу приділяє соціальним і демографічним аспектам розвитку країн, для Світового банку важливою є оцінка ступеня економічного розвитку країн, а для МВФ, МБРР і ОЕСР основною є економічна ознака та поділ країн за неї на такі групи, як:

- **промислово розвинені індустріальні країни** (*industrial countries*) — 24 високорозвинені країни (в першу чергу країни так званої «великої сімки» або групи G-7 - Великобританія, Італія, Канада, Німеччина, США, Франція, Японія);

- **країни з перехідною економікою** (*economies/countries in transition*) — 28 країн Центральної та східної Європи, що здійснюють перехід від адміністративно-командної до ринкової економіки та її подальше становлення та розвиток;

- **країни, що розвиваються** (*developing countries*) — 132 країни Азії, Африки, Латинської Америки, що характеризуються низьким і середнім рівнем доходів. Ця група країн глибоко неоднорідна. По абсолютних масштабах економіки серед країн цієї групи виділяється так звана «велика сімка Півдня» (КНР, Індія, Бразилія, Індонезія, Мексика, Республіка Корея, Таїланд), а за рівнем доходів на душу населення - порівняно невелика група країн-експортерів нафти й так званих «нових індустріальних країн» (Республіка Корея, Тайвань, Гонконг, Сінгапур – «чотири азійські тигри/дракона», а також Малайзія, Таїланд, Мексика, Бразилія й Аргентина). В той же час, на іншому полюсі світу, що розвивається все більш виразно проглядає група так званих «найменш розвинених країн» (по класифікації ООН до них відносяться 48 держав Африки, Південної й Східної Азії, Карибського басейну, Близького Сходу й Океанії (такі, як Бангладеш, М'янма, Танзанія, Судан, Ефіопія)).

Подальший розвиток індустріальних країн (їх також називають промисловими, розвиненими країнами і таке інше) викликав необхідність уточнення наведеної класифікації. На відміну від інших держав миру вони вже вступили в новий етап техніко-економічного розвитку, який визначають як постіндустріальний (інформаційний). Тому у МЕВ використовується наступний (запропоновано Деніелом Беллом ще в 1965 р) поділ країн:

- **до-індустріальне суспільство** яке характеризується як добувне - його економіка заснована на сільському господарстві, видобутку вугілля, енергії, газу, рибальстві, лісовій промисловості.

- **індустріальне суспільство** - у першу чергу виглядає як обробне, у якому енергія й машинна технологія використовуються для виробництва товарів та надання послуг.

- **постіндустріальне суспільство** - це організм, у якому телекомунікації й комп'ютери виконують основну роль у виробництві й обміні інформацією й знаннями.

Якщо індустріальне суспільство засноване на машинному виробництві, то постіндустріальне характеризується інтелектуальним виробництвом. І якщо капітал і праця є основними структурними рисами індустріального суспільства, то інформація й знання є такими для постіндустріального суспільства.

Крім того, використовують і **багатомірні класифікації** країн миру. З них найбільш відомий так званий *індекс розвитку людського потенціалу (індекс людського розвитку) ООН*. Це інтегральний показник, що полягає із трьох компонентів:

- 1) середня очікувана тривалість життя людей;

- 2) рівень освіченості (виміряється комбінацією із двох величин - частини грамотних серед дорослих людей старше 15 років (ураховується з коефіцієнтом 2/3) і середньої тривалості навчання (кількість років навчання ураховується з коефіцієнтом 1/3));

- 3) реальна величина середніх доходів мешканців (розраховуються по складній програмі на основі величини валового доходу на одного мешканця, з урахуванням показників, що відображають специфіку розподілу коштів у суспільстві, зокрема співвідношення частки доходів 20% найбідніших і 20% самих багатих людей, а також співвідношення національних показників із середньосвітовим «порогом доходів», що забезпечують нормальний рівень життя людей).

Сучасна структура світового господарства характеризується також через поняття:

- **«центр»** - відносять промислово розвинені індустріальні країни або країни постіндустріального суспільства;

- **«напів периферія»** - до цієї належать більшість країн з перехідною економікою, а також у неї входять і найбільше *«просунуті» держави, що розвиваються – «нові індустріальні країни»*. Найближчим часом ряд країн *«напів периферії»* може увійти до складу центру світового господарства (Республіка Корея, Тайвань, Сінгапур, а також частина країн з перехідними економіками, насамперед Польща, Чехія, Угорщина, Словенія, Естонія);

- **«периферія»** світового господарства містить у собі країни, що розвивається (крім *«нових індустріальних країн»*).

У міру посилення у світовому господарстві інтеграційних процесів країни «напів периферії» й «периферії» будуть, очевидно, *групуватися* навколо тісно

взаємодіючих **центрів світового господарства** (США - Канади, Об'єднаної Європи, Японії).

Функціонування системи світового господарства здійснюється через наступні **основні форми міжнародних економічних відносин**:

- міжнародна інвестиційна діяльність і виробниче співробітництво;
- міжнародні економічні відносини у сфері надання та торгівлі послугами;
- міжнародні відносини з перевезень вантажів та зв'язку;
- міжнародні науково-технічні відносини;
- міжнародна міграція робочої сили;
- міжнародна міграція капіталу;
- міжнародна торгівля товарами;
- міжнародні валютно-фінансові відносини;
- міжнародні кредитні відносини;
- міжнародні інтеграційні процеси та інші.

Однак, чіткого, єдиного та точного розмежування форм міжнародних економічних відносин не існує, адже існує безліч змішаних форм (так званих «субформ»), які включають елементи двох і більше форм. Тому відношення такої «субформи» до якоїсь із «чистих» (основних) форм є дуже умовним, і відбувається за домінуванням ознак певної однієї з цих основних форми.

Питання для контролю знань та закріплення матеріалу

1. *Світове господарство: сутність, елементи і суб'єкти, фактори розвитку.*
2. *Головні тенденції формування світового господарства, рівні і цикли його розвитку.*
3. *Типологізація країн-суб'єктів світового господарства: регіональний та соціально-економічний принципи систематизації країн світу.*
4. *Місце окремих угруповань країн у світовому господарстві і МЄВ.*
5. *Закони і принципи розвитку СГ і МЄВ. Загальні проблеми сучасних МЄВ*

§ 3 Середовище міжнародних економічних відносин

Середовище міжнародних економічних відносин (МЄВ) може бути визначене як система умов і факторів існування міжнародних економічних зв'язків.

Існування, функціонування і розвиток МЄВ як і будь-якого природного явища (фізичного, біологічного, хімічного чи суспільного) залежать як від **внутрішньої** будови та внутрішніх рушійних сил (внутрішнє середовище), так і від умов, **які впливають на це явище із зовні** (зовнішнє середовище).

***Внутрішнє середовище МЄВ** — це внутрішня будова системи міжнародних економічних відносин разом з її внутрішніми законами їх існування, функціонування й розвитку*

Зовнішнє середовище МЄВ — це система зовнішніх умов, у яких розвиваються міжнародні економічні відносини, та система факторів, зовнішніх відносно суб'єктів цих відносин, які впливають на поведінку суб'єктів.

І зовнішнє, і внутрішнє середовища мають власний поділ на окремі частини, кожна з яких має своєрідний конкретніший вплив на існування та розвиток міжнародних економічних відносин.

Внутрішнє середовище системи міжнародних економічних відносин, тобто її внутрішня будова, може бути представлена **як набір таких елементів:**

- зовнішньоекономічна діяльність країн та їхніх суб'єктів;
- управління міжнародними економічними процесами;
- регулювання міжнародних економічних відносин;
- форми і види МЄВ;
- внутрішні закони функціонування системи міжнародних економічних відносин, тобто це явища і процеси, що відбуваються у світовій економіці і мають чітко виражений причинно-наслідковий характер.

Зовнішнє середовище МЄВ поділяється за двома критеріями:

– **за сферами впливу:**

- природно-географічне середовище;
- політико-правове середовище;
- економічне середовище;
- соціально-культурне середовище.

– **за безпосередністю впливу дії:**

- умови й фактори прямої (безпосередньої) дії - своєрідне навколишнє середовище без якого МЄВ не можуть існувати, є інфраструктурою цих відносин;

- умови й фактори непрямой (опосередкованої) дії.

Слід зазначити, що всі елементи МЄВ настільки переплетені між собою, що нелегко й визначити межу, де закінчується *система міжнародних економічних відносин* (тобто внутрішнє середовище), і де починається така інфраструктура МЄВ як навколишнє середовище.

Природно-географічне середовище. Найголовніші умови та фактори, що впливають на розвиток міжнародних економічних відносин, пов'язані з:

- *нерівномірністю розташування природних ресурсів, з наявністю чи відсутністю тих чи інших ресурсів у різних країнах;*
- *різноманітністю кліматичних умов у різних країнах;*
- *величиною території й кількістю населення різних країн;*
- *розташуванням країни відносно світових торговельних шляхів.*

Ці фактори суттєво впливають на розвиток міжнародного поділу праці (наприклад, країни, що знаходяться на перетині торговельних шляхів, як правило, спеціалізуються на наданні посередницьких послуг фінансового, комерційного і транспортного типу), а відповідно, відіграють значну роль у розвитку МЄВ.

Природно-географічні умови існування та розвитку міжнародних економічних відносин є *первісними* відносно інших умов, що входять у середовище МЄВ.

Політико-правове середовище впливає на міжнародні економічні відносини не стільки у плані умов і факторів їхнього існування, скільки у плані їхнього розвитку цих відносин, враховуючи на те, що міжнародна політика є своєрідним механізмом задоволення або узгодження інтересів суб'єктів міжнародних відносин.

Важливо розрізнати поняття «міжнародна політика» і «зовнішня політика».

Міжнародна політика — це сукупність методів і засобів, направлених на досягнення цілей і завдань, що впливають з інтересів суб'єктів міжнародних відносин.

Зовнішня політика — це діяльність держави у сфері зовнішніх відносин, яка витікає з інтересів країни та її суб'єктів.

Як бачимо, «міжнародна політика» є більш агрегованим і ширшим поняттям, а «зовнішня політика» — більш вузьким і прикладним.

Варто зазначити, що **внутрішня політика держави** має менший вплив на національну економіку, ніж міжнародна політика на міжнародні економічні відносини з двох причин:

- раптова зміна внутрішньої політики не може відразу помітно змінити напрямок розвитку національної економіки, яка складалася протягом тривалого часу;
- міжнародна політика функціонує на рівні дотримання правових і договірних норм, порушення яких мають значно помітніші й відчутніші наслідки.

Оскільки міжнародна політика є механізмом узгодження інтересів в МЄВ важливу роль відіграють політичні інтереси країн, груп країн, регіонів.

Одним із основних політичних інтересів кожної країни є нормальний прогресивний хід розвитку власної (національної) економіки, який, як відомо, залежить від різних внутрішніх і зовнішніх факторів в тому числі зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД). Щоб економіка країни розвивалась у тому руслі, яке співпадає з напрямками задоволення національних інтересів, необхідно, щоб держава розвивала свою внутрішню політику самостійно, за умови, що держава буде незалежною, суверенною, і це також є одним з основних політичних інтересів. З попередніх інтересів впливає ще один не менш важливий політичний інтерес — міцна й надійна оборона.

На основі спільних політичних інтересів країни об'єднуються у регіональні чи інші групові об'єднання. Спільність інтересів різних країн витікає з:

- вигідного (взаємовигідного) економічного та іншого роду співробітництва;
- подібності природно-географічних умов: клімату (наприклад, країни Африки, Південно-Східної Азії чи інші), природних ресурсів (ОПЕК),

географічного розташування (країни Причорномор'я), геополітичного розташування (країни Балтії);

- історично - національного;
- спільності конкурентів;
- подібності соціально-економічного розвитку;
- спільності військового будівництва;
- надзвичайної спеціалізації.

Помітну роль у розвитку міжнародного співробітництва відіграє **політична стабільність країни** – це невелика імовірність зміни її політичного статусу протягом тривалого часу. Діалектичну протилежність до політичної стабільності складає **політичний ризик**, який передбачає можливість:

- політичної змови й політичного перевороту;
- конфіскації майна;
- націоналізації і навіть експропріації об'єктів приватної власності;
- національного неприйняття;
- класового неприйняття;
- неприйняття на ґрунті релігії;
- оперативних прорахунків та інше.

Сукупність **правових інституцій** (конференцій, конгресів, нарад, комітетів, комісій, організацій) і **правових норм**, котрі забезпечують регулювання МЄВ на різних рівнях з використанням міжнаціональних й наднаціональних органів регулювання міжнародних економічних відносин.

✓ **Міжнаціональні органи регулювання МЄВ** – це такі інституції, які виконують **рекомендаційно - координаторські функції**, постанови яких **бажані для виконання**.

✓ **Наднаціональні органи регулювання МЄВ** – це інституції (як правило, блокових об'єднань), які здійснюють **наказово - координаторські функції**, і їхні постанови **мають виконуватись беззаперечно**.

Правові інституції мають різні назви й відмінності:

✓ **Міжнародні конференції, конгреси, наради** в основному являють собою інститути, які виробляють норми в певних напрямках розвитку міжнародних відносин, створюють виконавчі органи, скликаються порівняно рідко, а ще рідше періодично.

✓ **Міжнародні комітети та комісії** мають визначений статус, хоч і бувають в основному представницькими чи виконавчими органами – це постійно діючі інститути, завданням яких є втілення в життя рішень і намірів, ухвалених на міжнародних нарадах, конференціях, конгресах. Також комітетами і комісіями називають підрозділи організацій - працюють вони, як правило, постійно, але бувають тимчасові комісії, завданням яких є виконання якогось одного завдання.

✓ **Міжнародні організації** – це стійкі, міцно зорганізовані інститути зі своїми органами управління, що діють на основі чітко вироблених статутних засад.

Класифікувати міжнародні організації можна за декількома критеріями, і вони бувають залежно від:

- рівнів створення й функціонування – міждержавними, регіональними, груповими;
- роду діяльності – політичними, науковими, промисловими, аграрними, торговельними, валютними, з питань реконструкції та розвитку і т. д.;
- рівня представництва — урядовими, міжурядовими, міжпарламентськими, неурядовими.

До **економічного середовища МЕВ** можна віднести *стан розвитку економічного потенціалу країн і стан інтегрованості держави у світове господарство.*

Одним з показників економічного потенціалу країни є *наявність природних ресурсів, котрі можна розглядати з позицій як природно-географічного, так і економічного середовища МЕВ одночасно.* Але з точки зору *економічного середовища МЕВ* розглядається не сам *факт наявності* того чи іншого ресурсу, а факт ефективності його використання і можливостей його подальшого вжитку.

Основними елементами економічного середовища МЕВ є:

- стан наукових досліджень та інтелектуального потенціалу в країні;
- розвиток комунікацій в країні взагалі та систем збереження і швидкої передачі інформації зокрема
- рівень та темпи розвитку в країні засобів виробництва, техніки і технологій;
- рівень розвитку транспортної мережі в країні;
- рівень розбудови фінансово-кредитної система країни;
- структура експортно-імпортного та торговельного балансу країни;
- демографічна ситуація в країні та стан міграційних процесів, включаючи міжнародну трудову міграцію.
- рівень доходів і рівень споживання у тій чи іншій країні.

Крім наведених, до **основних факторів** посилення *економічної взаємозалежності країн* слід віднести:

- міжнародну спеціалізацію економічної діяльності країн;
- спільність економічних інтересів країн (рівень життя, оптимальність виробництва, збереження ресурсів тощо);
- глобальні проблеми людства.

Соціально-культурне середовище МЕВ можна звести до факторів, що *впливають з поведінки людини, яка формується під впливом фізіологічних і соціальних засад.*

Фізіологічна поведінка людини – це її внутрішньо природна поведінка людини, яка спонукається нейрофізіологічними особливостями її чуттєвих органів, тобто зумовлюється особливістю відчуттів людини - відчуття голоду, смаку, запаху, звуку (і його тембру), світла (і його відтінків), спектра кольорів,

дотику, холоду чи тепла – ті що складають *основу фізіологічної людської поведінки*.

Соціальна поведінка людини – це поведінка індивідуума, яка зумовлена характером людини, що склався під впливом суспільних відносин та його соціальним статусом протягом певного проміжку часу. Соціальна поведінка людини залежить від таких основних соціальних засад, як стать, вік, сімейний стан, каста, раса, етнос, національність, професія, релігія, ідеологія та ін.

Поєднання фізіологічних і соціальних засад породжує такі похідні характеристики людської поведінки, як політична орієнтація, витримування дієти, патріотизм та інше, що також справляє вплив на МЕВ.

Складовою частиною соціально-культурного середовища є *розвиток форм мотивації до праці*.

Далеко не останнє місце серед факторів впливу на міжнародні економічні відносини займають *мовні та немовні комунікації*.

Окремо слід виділити ще такий елемент соціально-культурного середовища, як *морально-етичні норми поведінки людини*.

Помітний вплив на міжнародні економічні відносини здійснюють *культура, менталітет і особливості уподобань суб'єктів МЕВ*, від урахування яких досить часто залежить підписання ділового контракту чи виконання якихось спільних програм.

Питання для контролю знань та закріплення матеріалу

1. *Поняття середовища МЕВ, його структура й особливості.*
2. *Природно-географічне середовище, основні його складові впливу на розвиток МЕВ.*
3. *Економічне середовище та економічні регулятори МЕВ. Особливості дії економічних законів і закономірностей на міжнародному рівні.*
4. *Політико-правове середовище та правові регулятори МЕВ. Особливості взаємодії політики й економіки в МЕВ.*
5. *Соціально-культурне середовище і його значення в розвитку МЕВ.*

§ 4 Міжнародний поділ праці, як об'єктивна основа виникнення, становлення та розвитку міжнародних економічних відносин

Поділ праці — диференціація та спеціалізація трудової діяльності, процес, при якому різні види обробки продуктів відокремлюються один від одного, створюючи все нові виробництва і галузі.

Однак це визначення буде неповним, якщо не показати деякі **особливості цього явища**:

- По-перше, поділ праці є *історичною категорією*. Це означає, що він перебуває у постійному русі, безперервно змінюється, що відбиває певний рівень розвитку продуктивних сил.

Поділ праці виник у первіснообщинному суспільстві, коли різні за статтю і віком люди *займалися різними видами праці*. То був найпростіший поділ, пов'язаний з природними відмінностями людей. З часом *поділ праці поглибився*, виділилися пастуші племена, здійснився *перший великий суспільний поділ праці* — *відокремлення скотарства від землеробства*. Другим великим суспільним поділом праці стало *відокремлення ремесла від землеробства*, виникнення міст. У цю ж історичну епоху відбувається *відокремлення розумової праці від фізичної*, виникає протилежність між ними. Ремісничче виробництво *сприяло розвитку товарного обміну, торгівлі*. Третім великим суспільним поділом праці було *відокремлення торгівлі від виробництва*.

- По-друге, поділ праці *не обмежується мікроекономічними явищами* — в межах одного підприємства. Це певна *система суспільної праці*, яка складається у результаті якісної диференціації трудової діяльності в процесі розвитку суспільства. **Суспільний поділ праці** — об'єктивний процес розчленування окремих видів праці, одночасне співіснування їх у суспільному виробництві.

- По-третє, поділ праці *є причиною виникнення товарного виробництва*. Проте він стає причиною тільки тоді, коли поділ праці відбувається одночасно з відчуженням виробників. А це означає, що виробники, між якими відбувся поділ праці, виступають як відокремлені власники. Обмежуючись певним видом виробничої діяльності, вони для задоволення своїх потреб змушені обмінювати власний продукт на інші продукти. Тільки у такий спосіб вони можуть задовольнити свої потреби. Обмін між різними власниками набуває форми товарообміну.

В залежності від характеру диференціація трудової діяльності розрізняють:

- ✓ **загальний поділ праці** - виявляється у вичленуванні великих галузей господарства: промисловості, сільського господарства, торгівлі, транспорту тощо;

- ✓ **частковий поділ праці** - відповідає вичленуванню окремих галузей у цих великих галузях: у промисловості — машинобудування, хімічна, харчова тощо, а в сільському господарстві — зернове господарство, овочівництво тощо;

- ✓ **одиничний поділ праці** - має місце на кожному підприємстві, він пов'язаний із спеціалізацією даного виробництва, фаховою структурою працівників тощо;

- ✓ **горизонтальний поділ праці** – розмежування видів робіт в межах одного рівня (наприклад, виділяються виготовлення, обробка деталей виробу і збір виробу з цих деталей);

- ✓ **вертикальний поділ праці** - відбувається розподіл за рівнями виконання робіт (наприклад, розмежовується виробництво і управління підприємством)

Територіальний поділ праці — це об'єктивний незворотний процес розвитку продуктивних сил, при якому відбувається *відокремлення різних видів трудової діяльності, спеціалізація окремих виробничих одиниць, обмін між ними продуктами своєї діяльності*. Ця просторова форма поділу праці

означає закріплення певних видів виробництва за територіями (районами, країнами), що має на меті досягнення економічних вигод за рахунок найефективнішого використання природних, трудових і економічних ресурсів. Процес територіального поділу праці проходить на основі розвитку спеціалізації господарських регіонів і взаємозв'язків між ними через обмін. Різні економічні регіони стають все більш взаємопов'язаними і взаємозалежними в процесі розвитку їхніх продуктивних сил, коли усупільнення виробництва досягає такого високого рівня розвитку, що окремі з них виступають як спеціалізовані частини народного господарства країни. Однак господарська спеціалізація і товарний обмін виконують в територіальному поділі праці різні і протилежні функції – з одного боку відбувається диференціація господарства регіонів країни на виробництві певних видів продукції і перетворює їх у взаємозалежні, а з другого боку об'єднує (інтегрує) ці регіони як взаємопов'язані частини єдиного цілого.

Міжнародний поділ праці — вищий ступінь розвитку суспільного поділу праці між країнами, який спирається на стійку, економічно вигідну спеціалізацію виробництва окремих країн на тих чи інших видах продукції і веде до взаємного обміну результатами виробництва. Зворотною стороною цієї спеціалізації є міжнародне кооперування. Поглиблення цих процесів зрештою призводить до зростання суспільної продуктивності праці та економії робочого часу.

Таким чином, міжнародний поділ праці проявляється у **двох формах** - міжнародної спеціалізації виробництва та міжнародному кооперуванні. **Міжнародна спеціалізація виробництва** (МСВ) - це концентрація однорідного виробництва на підприємствах тих країн, в яких воно має найбільшу ефективність. **Міжнародна кооперація виробництва** (МКВ) - це заснований на міжнародній спеціалізації виробництва стійкий обмін між країнами продуктами, виробленими ними з найбільшою економічною ефективністю.

МСВ і МКВ тісно пов'язані між собою. Вони взаємно обумовлюють існування один одного. Без спеціалізації не може бути кооперування. У той же час, якщо немає потреби в отриманні будь-яких товарів із-за межі країни у рамках кооперації, то спеціалізація виробництва не буде мати міжнародного характеру.

Процес **відособлення** різних видів трудової діяльності на міжнародному рівні, які **взаємодіють і взаємодоповнюють** один одного (процес міжнародного поділу праці (МПП)) складає **об'єктивну основу міжнародного обміну товарами, послугами та результатами інших видів діяльності (міжнародних економічних відносин)**.

Процес МПП базується на теорії порівняльних переваг, основи якої були закладені ще А. Смітом і Д. Рікардо, який сформулював дію економічного закону **порівняльних переваг** – «кожна країна має порівняльну перевагу у виробництві якого-небудь товару чи послуги і може дістати вигоду, торгуючи ними або обмінюючи їх на інші товари чи послуги». Країни повинні виробляти й експортувати товари, які обходяться їм відносно з меншими витратами, а

імпортувати ті, виробництво яких за кордоном є порівняно дешевшим (з точки зору витрат), ніж усередині країни. Базуючись на принципі порівняльних витрат, світова економіка досягла ефективнішого розміщення та використання виробничих ресурсів, вищого рівня матеріального благополуччя. Кожна країна, виходячи з принципу порівняльних переваг, намагається вивозити ті товари, витрати на виробництво яких у неї нижчі, ніж інтернаціональні, а завозити ті, виробництво яких у себе в країні обходиться дорожче, ніж в інших державах. Безсумнівно, країна купує і ту продукцію, яку вона взагалі не виготовляє. Завдяки участі країн у МПП, який *забезпечує державам певні* переваги, вони можуть підвищити ефективність національної економіки та добробут свого населення. На цьому принципі формується міжнародна торговельна політика будь-якої країни.

Таким чином, МПП забезпечує державам певні переваги:

- участь у МПП дає змогу повніше користуватися перевагами спеціалізації на рівні країни та раціональніше використовувати свої ресурси і збільшувати загальний обсяг виробництва;
- місткість внутрішнього ринку часто є недостатньою для використання переваг великомасштабного виробництва повною мірою (особливо це стосується невеликих країн), а виробництво товарів може бути ефективним лише за умов масового виробництва;
- МПП сприяє повнішому задоволенню потреб населення країни в товарах, до яких воно звикло, але власних можливостей для їх виробництва немає або воно нерациональне;
- участь у МПП призводить до посилення конкуренції та підвищення якості вітчизняних товарів;
- поглиблення МПП є своєрідним фундаментом для політики мирного співіснування та успішного політичного співробітництва країн.

У сучасну епоху головний чинник формування МПП є науково-технічні досягнення, здатність країни генерувати ідеї, втілювати їх у нові технології та впроваджувати ці технології у виробництво і побут.

На відміну від міжнародного поділу праці, існує **світогосподарський поділ праці** - це поділ праці *не "між країнами"*, а поділ праці *"усередині" системи світового господарства*, яке обумовлює єдність-цілісність світового господарства.

У всесвітньому господарстві немає галузей як у національному господарстві. На відміну від міжнародного поділу праці, світогосподарський поділ праці - це технологічний поділ праці в самому виробництві на основі одиничного поділу праці (тобто ***внутрішнього для транснаціональних корпорацій***) і світогосподарської внутрішнішньої кооперації. Світогосподарський поділ праці по своїй природі є **екстериторіальний**. Він не може (як міжнародний поділ праці) бути презентованим за територіальною ознакою.

У якості форм світогосподарського поділу праці виступають:

- світогосподарська спеціалізація;
- світогосподарське виробниче кооперування.

Світогосподарська спеціалізація здійснюється не в межах національних економік, а усередині транснаціональних економік, що не визнають національних рубежів, що й розглядають мир як єдиний технологічний, економічний, правовий і соціально-культурний простір. Це форма «внутрішньо фірмового» (в основному подетального, технологічного) поділу праці. У цьому плані, товари, які спеціалізуються у світовому просторі - це товари, які виготовляються не однієї або декількома країнами, а однієї або декількома **транснаціональними корпораціями**. Ці транснаціональні корпорації звичайно займають ринкову нішу й стають провідними постачальниками вузькоспеціалізованої продукції, що задовольняє загальний світовий попит.

Світогосподарське виробниче кооперування є результатом розвитку по-детальної і технологічної спеціалізації у світовому господарстві. Розвиток світогосподарського виробничого кооперування пов'язане з розвитком спеціалізації усередині й між транснаціональними корпораціями, які формують єдине світогосподарський простір. Об'єднання структурних елементів світового господарства в єдине ціле відбувається в тому числі за допомогою:

- руйнування національних перегородок і відособленості;
- здійснення спільних програм; створення спільних підприємств.

Чисто торгові світогосподарські зв'язку доповнилися **міграцією капіталу і міграцією робочої сили**, почався розвиток **міжнародних виробничих зв'язків**.

Питання для контролю знань та закріплення матеріалу

1. Міжнародний поділ праці як вихідна основа розвитку світового господарства і МЄВ: сутність, етапи розвитку, фактори поглиблення.
2. Головні організаційно-економічні форми втілення МПП. Сучасні особливості розвитку міжнародного поділу праці.
3. Міжнародна спеціалізація виробництва.
4. Міжнародне виробниче кооперування.
5. Проблеми і передумови участі України в міжнародному поділі праці.

Глава 2. Рух факторів та результатів виробництва, як основа розвитку міжнародних економічних відносин

§ 5 Міжнародні економічні відносини, що пов'язані з інвестиційною діяльністю та виробничим співробітництвом

Важливою складовою МЄВ виступає **міжнародна інвестиційна діяльність** - діяльність, що пов'язана з вивозом капіталу.

Капітал є одним із факторів виробництва – ресурсом, який необхідно затратити для виготовлення будь-якої продукції. **Капітал** представляє собою нагромаджений запас засобів в продуктивній, грошовій чи товарній формах, необхідний для створення матеріальних і нематеріальних благ та послуг.

Міжнародний рух капіталу – однобічне переміщення за кордон певної вартості і товарній чи грошовій формі з метою отримання прибутку чи підприємницької вигоди.

Основною **причиною експорту капіталу** (вивозу за кордон) є:

- насичення внутрішнього ринку такою кількістю капіталу, коли його застосування на національному поприщі не приносить прибутку, або веде до його зменшення. Тому пошук сфер прибуткового вкладення капіталу штовхає за межі національної економіки.

- процеси інтернаціоналізації виробництва, розвиток і поглиблення міжнародних економічних, політичних, культурних та інших відносин між країнами.

- відмінності у витратах виробництва, бажання обійти тарифні і нетарифні обмеження, захистити свій капітал від інфляції, непередбачуваності економічної і політичної ситуації в країні, прагнення на довгий період забезпечити задоволення своїх економічних, політичних та інших інтересів на території тієї чи іншої країни тощо.

- дефіцит в країнах інвестиційних ресурсів, капіталу в грошовій формі.

- прагнення країн до залучення іноземної технології в національне виробництво, підвищити його науково-технічний і технологічний рівень, здійснити структурну перебудову в напрямі експорто-орієнтованих та високотехнологічних галузей.

- намагання країн вирішити за допомогою іноземного капіталу проблеми зайнятості населення, особливо коли відчувається напруга на ринку праці.

Особливо гостру потребу в додаткових ресурсах капіталу відчувають країни, що розвиваються, країни з перехідною економікою, країни, в яких відбуваються структурні перетворення та нагромадження власного капіталу недостатньо.

Отже, **основною причиною міжнародного руху капіталу виступають відмінності в обсязі отриманого прибутку, доступі до технологій тощо.**

Інфраструктура міжнародного ринку капіталів складається з:

- кредитних інститутів, що приймають вклади і задовольняють потреби в інвестиційних кредитах;

- кредитних інститутів, що ведуть справи клієнтів на біржах;

- інвестиційних фондів і компаній, що вкладають отримані кошти в цінні папери, диверсифікуючи вклади з метою зменшення ризику;

- великих підприємств, що виступають на міжнародному ринку в якості самостійних суб'єктів;

- страхових компаній;

- громадських емітентів;

- інвестиційних банків, які для зменшення ризику вводять програми торгівлі цінними паперами.

Форми міжнародного руху капіталу наступні:

- ***За джерелами походження:***

- 1) офіційний (державний);
- 2) приватний (недержавний) капітал.

- ***За характером використання коштів:***

- 1) підприємницький;
- 2) позичковий (міжнародний кредит);
- 3) міжнародна економічна допомога.

- ***За термінами вивезення капіталу:***

- 1) короткостроковий (до одного року);
- 2) середньостроковий (більше одного року);
- 3) довгостроковий (більше 3 років).

- ***За типом фінансових зобов'язань:***

- 1) кредитні операції;
- 2) інвестиційні операції.

- ***За цілями використання:***

- 1) прямі інвестиції;
- 2) портфельні інвестиції.

Міжнародні інвестиції – це довгострокові вкладення капіталу за кордоном з метою отримання прибутку.

Розрізняють дві **основних форми іноземних інвестицій** :

❖ **Прямі іноземні інвестиції** (ПІІ) – *капіталовкладення в іноземні підприємства, які забезпечують контроль над об'єктом розміщення капіталу і відповідний дохід.*

Прямі іноземні інвестиції здійснюються у формі створення дочірніх компаній, асоційованих (змішаних) компаній, відділень, спільних підприємств тощо.

За міжнародною класифікацією ПІІ **поділяються** на :

- вкладання компаніями за кордон власного капіталу (капітал філій і частка акцій у дочірніх та асоційованих компаніях);
- реінвестування прибутку;
- внутрішньо-корпоративні переміщення капіталу у формі кредитів і позик між прямим інвестором та дочірніми, асоційованими компаніями і філіями.

❖ **Портфельні інвестиції** – *вкладення в іноземні підприємства або цінні папери, які приносять інвесторові відповідний дохід, але **не дають право контролю над підприємством.***

Такими цінними паперами можуть бути акціонерні або боргові цінні папери (прості векселі; боргові зобов'язання; інструменти грошового ринку та інші).

Вивезення підприємницького капіталу має велике значення для обох країн (як експортера так і імпортера) і хоча чіткої межі між прямими і

портфельними інвестиціями немає характерною рисою останніх років є переважання портфельних інвестицій.

Слід розрізнити поняття “ввезення капіталу” та “іноземні інвестиції”:

- **ввезення капіталу** – періодичний приплив іноземного капіталу;
- **іноземні інвестиції** – загальна сума накопиченого іноземного капіталу в національній економіці за певний період.

Основні методи здійснювання інвестування наступні:

1. через розвиток контрактних (неакціонерних) форм співробітництва;
2. створення власних філій, дочірніх компаній, спільних підприємств;
3. злиття і придбання підприємств.

До **контрактних (неакціонерних)** методів інвестування належать:

- експорт-імпорт – найпростіша форма проникнення на міжнародні ринки в якості торгівлі товарами та послугами;
- ліцензування – одержання (шляхом купівлі-продажу) на певний період права на нематеріальну власність - авторські права, патенти, програми, торгові марки, ноу-хау тощо. Тобто одержання в обмін на ліцензію активів інших фірм або доходів з ринків, недоступних для експорту або інвестицій;
- франчайзинг – передача продавцем (франшизером) права на використання своєї торгової марки покупцю (франшизі);
- контракти на управління – засобом, за допомогою якого фірми можуть надіслати частину свого управлінського персоналу для надання підтримки фірмі в іншій країні або надання спеціалізованих управлінських функцій на певний період за встановлену плату;
- підрядне виробництво - зв'язки на поглиблення міжнародного поділу праці та внутрішньогалузевої спеціалізації;
- “проекти під ключ” – це укладання контрактів на будівництво підприємств, які передаються власникові для експлуатації у стані їх повної готовності.

Привабливість контрактних (неакціонерних) методів інвестування полягає у тому, що вони здатні захистити активи фірм, проте, ці методи інвестування можуть породжувати такі проблеми, як можливість неадекватного використання ліцензій та народження майбутніх конкурентів. Тому поширення інвестиційної діяльності головним чином здійснюється як *шляхом придбання діючих активів і злиття їх з закордонною компанією*, так і через *створення власних зарубіжних фірм (в якості філій, дочірніх компаній) або у формі*

Створення власної фірми за кордоном здійснюється у вигляді:

- дочірньої компанії (subsidiary) – реєструється як самостійна компанія і має статус юридичної особи з власним балансом, яку контролює її батьківська компанія, яка володіє частиною акцій або всім капіталом;
- асоційованої (змішаної) компанії (associate) – відрізняється від дочірньої меншим впливом батьківської компанії, якій належить суттєва, але не основна частина акцій.

Асоційовані (змішані) компанії найчастіше створюються за участю місцевого капіталу у вигляді:

- компанії переважного володіння - змішані компанії, в яких іноземному інвестору належить більше від половини акцій;
- компанії однакового володіння – змішані компанії, в яких іноземному і місцевому інвесторам належить по 50% акцій;
- змішані підприємства з участю іноземного капіталу - якщо іноземний інвестор має менше ніж 50% акцій ;
- відділення (branch) підприємства – не є самостійними компаніями та юридичними особами і на всі 100% належать батьківській фірмі та можуть мати форму представництва головної компанії за кордоном.

Спільне підприємництво – це діяльність, заснована на співробітництві з підприємцями, підприємствами і організаціями країни-партнера та їхньому спільному розподілі доходів та ризиків від здійснення цієї діяльності. Спільне підприємство – це організаційно-правова форма поєднання зусиль партнерів різних країн з метою здійснення спільної підприємницької діяльності. В розвинених країнах спільне підприємництво частіше всього зумовлюється такими причинами, як жорстка конкуренція на світових ринках та об'єднання ресурсів для спільних науково-дослідницьких та науково-виробничих проектів.

Переваги спільного підприємництва:

- 1 - це реальний спосіб функціонування на ринках країн, в яких заборонена або обмежена діяльність іноземних фірм без участі місцевого партнера;
- 2 – можливості об'єднання капіталів;
- 3 – можливості отримати певні пільги, переваги місцевого партнера;
- 4 – можливості швидкого пристосування, розуміння місцевого середовища за допомогою місцевого партнера;
- 5 – можливості мінімізувати ризик за умов мінливої політичної та економічної ситуації в різних країнах;
- 6 – загострення конкуренції на світових ринках.

В той же час цей ***метод інвестування має такі недоліки:***

- 1 – зіткнення інтересів партнерів;
- 2 – поєднання двох і більше корпоративних культур не завжди дає можливість подолати суперечності.

Все більшого поширення серед компаній різних країн здобувають ***стратегічні альянси*** – довірчі довгострокові взаємовигідні відносини між фірмами, що дозволяють кожній з них ефективно досягати довгострокових цілей, координувати та оптимізувати використання спільних ресурсів і мінімізувати трансакційні витрати.

Основними **причинами злиттів і придбань компаній** виступають:

1. Глобалізація економіки і лібералізація світової торгівлі.
2. Переніс центру ваги міжнародної конкуренції в сектор високотехнологічних товарів і послуг, що зумовлює необхідність зростання витрат на НДДКР.
3. Пошуки ринків збуту.

З метою активізації інвестиційної діяльності, притоку інвестиційних ресурсів в країну в світовій практиці застосовуються різні засоби, одним з основним з яких виступає **створення вільних економічних зон**.

Вільні економічні зони (ВЕЗ) – це територія однієї країни, на якій товари не підлягають звичайному митному контролю та відповідному оподаткуванню.

Типи ВЕЗ:

1) – безмитні торгові зони – зони прикордонної торгівлі, порти, склади, транзитні зони, митні зони на підприємствах;

2) – експортно-промислові зони, туристсько-рекреаційні – орієнтовані на зовнішню торгівлю;

3) імпоротно-промислові зони або імпортозамінні – їх мета – забезпечити споживачів імпортною продукцією або стимулювати виробництво по заміщенню імпорту;

4) парки технологічного розвитку – створюються на основі існуючого науково-технічного потенціалу для залучення іноземного капіталу з використанням устаткування, ноу-хау, іноземного управлінського, комерційного чи маркетингового досвіду;

5) банківські і страхові безмитні зони – створений пільговий режим здійснення банківських і страхових операцій;

6) комплексні зони – великі за територією, мають ознаки різних ВЕЗ.

За розмірами ВЕЗ бувають:

- **велико-територіальні** – співпадають з адміністративно-територіальною одиницею;

- **точкові** – створюються на невеликій території і мають чітко виражений функціональний характер: місто, невеликий район, підприємство, склад, порт тощо.

Деякі ВЕЗ часто називають **“офшорні зони”** – території на яких уряди з метою створення сприятливого підприємницького клімату надають компаніям ряд пільг.

До основних пільг, що надає урядам компаніям в офшорних зонах, можна віднести:

- низький рівень податкових ставок та спрощена схема їх нарахування і сплати;

- прості процедури укладення торговельних контрактів на пільгових умовах;

- прості процедури трансферу вимог при здійсненні торговельних операцій;

- спрощений порядок списання витрат, пов'язаних з укладанням угод;

- анонімність власників, що значно спрощує видачу різних дозволів та ліцензій;

- надання ексклюзивних прав, що передбачають пільговий порядок продажу продукції як у країні, де функціонує офшорна компанія, так і в інших країнах;

- право ведення спрощеного бухгалтерського обліку та звітності.

Таким чином, компанії що мають реєстрацію на територіях вільних економічних (офшорних) зон (офшорні компанії) практично мають необмежену свободу в розпорядженні заробленими коштами, можуть здійснювати будь-які торговельні та фінансові операції по всьому світу без обмежень, до них застосовується спрощений митний режим та зведений до мінімуму режим реєстрації. Серед країн, які реєструють офшорні компанії, можна назвати: Ліберію, Ліхтенштейн, Панама, Гонконг, Швейцарію, Ірландію тощо.

Формою структурної організації великої корпорації, що здійснює прями іноземні інвестиції в різні країни світу є міжнародна корпорація. Міжнародні корпорації бувають двох основних видів:

- **транснаціональні корпорації** (ТНК) – корпорація, в якій головна компанія належить капіталу однієї країни, а філії знаходяться в багатьох країнах;

- **багатонаціональні корпорації** (БНК) – їх головна компанія належить капіталу двох і більше країн, а філії також знаходяться в різних країнах.

Критеріями, за якими судять про міжнародний статус компанії, є питома вага продажів, реалізованих за межами країни базування, розміри закордонних активів та їх частка в загальних активах.

ТНК характеризуються такими основними рисами:

- інтернаціональний характер функціонування і застосування капіталу;
- величезний матеріальний і фінансовий потенціал;
- можливість здійснювати значні витрати на НДДКР;
- це багатоміжклатурні фірми, діяльність яких сильно диверсифікована;
- притаманна висока незалежність руху власного капіталу порівняно з процесами, що відбуваються в національних межах.

Розширення діяльності дозволяє **ТНК мати ряд переваг:**

- одержати **доступ до додаткових джерел** засобів виробництва;
- **унікнути митних бар'єрів** країн застосування капіталу;
- **подолати обмеженість внутрішнього ринку** країни базування, збільшуючи розміри підприємств і масштаби виробленої продукції до найбільш прибуткового рівня;

- **використовувати відмінності** в економічному становищі країн використання за рахунок:

- ✓ здійснення швидких господарських маневрів із зосередженням виробництва в країнах з дешевою сировиною і низькою оплатою праці;

- ✓ одержання більш високого прибутку в країнах з низьким рівнем оподаткування;

- ✓ оптимізації виробничих і збутових програм до специфічних умов національних ринків;

✓ маніпулювання балансами закордонних філій з підпорядкуванням їхньої політики доходів і витрат інтересам центральної штаб-квартири.

Розвиток діяльності ТНК має як **позитивні наслідки** (приток капіталу, залучення технологій, розвиток виробництва, забезпечення зайнятості) так і **негативні наслідки** (можлива однобічна спеціалізація національного виробництва, спеціалізація на добувних галузях промисловості, екологічно шкідливому виробництві, вивіз капіталів і прибутків з країни, що приймає).

Позитивними моментами у залученні іноземних інвестицій в Україну виступають:

- вигідне географічне розташування, потенційно великий ринок, висока кваліфікація робочої сили та її відносна дешевизна;
- низький курс національної валюти;
- правове забезпечення сприятливого інвестиційного клімату;
- захист інвестицій;
- можливість вивезення прибутку;
- система компенсації збитків тощо.

До несприятливих факторів для інвестицій в українську економіку належать:

- зав'язаність економіки на колишні республіки СРСР;
- незбалансованість економіки;
- нерозвинена інфраструктура;
- застаріла банківсько-фінансова система;
- недостатньо гнучка податкова система;
- низька культура праці;
- невідповідність організаційних управлінських форм світовим;
- економічна і політична нестабільність.

Для стимулювання вкладання іноземного капіталу і заохочення іноземних інвестицій в Україні пріоритетними галузями економіки України Верховною Радою визначені 30 пріоритетних сфер, серед них:

1. агропромисловий, паливно-енергетичний та лісопромисловий комплекси;
2. машинобудування, металургія, виробництво матеріалів;
3. легка, медична, хімічна і нафтохімічна промисловість;
4. зв'язок, транспорт, соціальна інфраструктура.

Головні чинники, що стримують приплив іноземних інвестицій в Україну, є такі:

- відсутність надійного законодавства, яке б захищало права приватних інвесторів;
- відсутність механізму реалізації наявних нормативних актів;
- неточність податкового регулювання і його непередбачуваність навіть протягом року;
- відсутність ефективної інфраструктури для іноземного підприємництва.

В Україні діє Концепція про створення спеціальних (вільних) економічних зон (СВЕЗ) зовнішньоторговельного, торгівельно-виробничого,

науково-технічного, рекреаційно-туристичного спрямування (11), а також 9 територій пріоритетного розвитку (ТПР) – спеціально визначених частин територій держави (межі яких найчастіше збігаються з межами існуючих адміністративно-територіальних утворень) на яких запроваджується особливий (пільговий) режим інвестиційної діяльності, спрямований на залучення інвестицій та забезпечення соціально-економічного розвитку регіону.

Створені в Україні СВЕЗ відрізняються від класичних (за міжнародною класифікацією) ВЕЗ наступними рисами:

- територія СВЕЗ не виключається з митної території держави, запроваджується спеціальний митний режим;
- пільговий митний та податковий режим автономно не поширюється на всіх суб'єктів, а лише на тих, котрі отримали статус суб'єкта СВЕЗ.

Питання для контролю знань та закріплення матеріалу

1. *Міжнародний рух капіталу: суть, чинники, форми, макроекономічні наслідки вивозу капіталу для країн - донорів та країн - реципієнтів.*

2. *Транснаціональні (багатонаціональні) корпорації як головні суб'єкти міжнародної виробничої та інвестиційної діяльності - їх характеристика, еволюція, сучасна стратегія подальшого розвитку.*

3. *Міжнародні стратегічні альянси та їх роль у сучасному науково-технічному міжнародному виробничому співробітництві.*

4. *Вільні економічні зони - сутність та особливості функціонування. Податкові гавані. Офшорні зони.*

5. *Передумови розвитку міжнародної підприємницької діяльності в Україні.*

§ 6 Міжнародна міграція робочої сили та економічні відносини, що її супроводжують

В умовах глобалізації виробництва, зростання взаємозалежності в сучасному світі національні ринки все більше втрачають свою замкненість та відокремленість і поряд з міжнародним ринком товарів, послуг і капіталів значних масштабів набуває тепер і **міжнародний ринок робочої сили**, який являє собою не просто суму національних ринків, а систему, що базується на їхніх взаємозв'язках та взаємо-доповненнях. Ринок праці перетворився на важливу складову частину світового ринку.

Міжнародний (світовий) ринок праці — це система відносин, що виникають між державами з приводу узгодження попиту та пропозиції світових трудових ресурсів, умов формування робочої сили, оплати праці та соціального захисту. Ці відносини склалися у зв'язку з нерівномірністю розміщення робочої сили по країнах світу та відмінностями в її відтворенні на національному рівні.

Підвищення *міжнародної мобільності капіталу* в соціальному плані означає, що він пред'являє тепер попит не тільки на робочу силу країни свого базування, а й *потребу на іноземну робочу силу*, яка нерідко має певні переваги порівняно з національною (більш дисциплінована, менш вибаглива щодо оплати праці і т. д.). Попит на іноземну робочу силу почав помітно зростати тоді, коли виник *масований експорт приватного виробничого капіталу* й почалося створення у всіх країнах підприємств з використанням місцевої робочої сили. У структурі міжнародного ринку праці вирізняються два **найзначніші сегменти** цього ринку:

- Перший сегмент *охоплює робочу силу, яка характеризується відносно постійною зайнятістю, стабільністю трудових навичок, високим рівнем кваліфікації й зарплати*, а також доволі чіткою ієрархією кваліфікації.
- Другий доволі великий сегмент міжнародного ринку праці — *робоча сила, яка походить з районів світу з відносно низьким рівнем економічного розвитку*.

Враховуючи потреби пов'язані з діяльністю великих національних підприємств та ТНК, які мають попит на чітко визначені категорії робочої сили, на ринку праці можна вирізнити також **дрібніші сегменти** цього ринку, класифікуючи робочу силу за *віковими й професійними особливостями, ознаками тієї або іншої культури, традиції, а також національними, расовими та статевими ознаками*. Сучасна структура світового ринку праці характеризується, насамперед, виникненням такого **нового сегменту**, який пов'язаний з використанням *висококваліфікованих спеціалістів* (наукових працівників, інженерів, аналітиків систем та ін.), а також *фахівців у галузі інформатики, менеджерів і т. д.*

Економічна функція такого **сегменту**, як **нелегальний ринок праці** (працівники, що пересуваються між країнами нелегально) зводиться переважно до *обслуговування потреб величезної маси дрібних та середніх підприємств в індустріальних країнах*, які, на відміну від великих підприємств, неспроможні застосовувати в широких масштабах дорогі працезберезувальні технології.

Паралельно з глобалізацією виробництва та розвитком світового ринку товарів і капіталів відбувається **інтернаціоналізація резервної армії праці** в зв'язку з формування ТНК нової стратегії у сфері робочої сили, пов'язаної з:

- *скороченням витрат на робочу силу*, які становлять значний і, що найголовніше, зростаючий елемент виробничих витрат;
- *створенням одночасної можливості у будь-який час як звільнити зайву робочу силу*, так і, за появи перших ознак поліпшення економічної кон'юнктури, *наймати додаткових працівників*.

В той же час необхідно зауважити, що характерною тенденцією сучасного етапу розвитку міжнародного ринку праці є посилення соціальної орієнтації світової економіки, демократизація трудових відносин, інтернаціоналізація вимог до відтворення робочої сили, стандартизація умов життя і праці людей у різних частинах планети, розвиток та вдосконалення особистості на основі загальнолюдських цінностей. Крім того, об'єднання

національних ринків праці в один світовий ринок – істотно позначається на макроекономічній політиці окремих держав у галузі праці та соціально-трудова відносин, знімаючи обмеження, спричинені національними особливостями, та надаючи їй більш універсального характеру.

Розвиток міжнародного ринку праці матеріалізується у зростанні масштабів та інтенсивності міжнародних міграційних процесів, які набувають дедалі глобальнішого характеру, залучаючи населення абсолютної більшості країн світу. Ці зміни стосуються:

- напрямків міжнародних міграційних потоків;
- обсягів та географії переселенських рухів;
- професійно-кваліфікаційного складу мігрантів, їхньої ролі в економічних процесах.

До спонукальних мотивів та причин міжнародної міграції трудових ресурсів належать:

- різниця в рівнях економічного розвитку окремих країн;
- нерівномірність у темпах і обсягах нагромадження капіталу на різних ділянках світового господарства;
- наявність національних відмінностей у розмірах заробітної плати;
- діяльність ТНК і пов'язана з нею міжнародна мобільність капіталу;
- масове хронічне безробіття в слаборозвинутих країнах;
- поглиблення регіональної та світової економічної інтеграції;
- зростання попиту на інтелектуальну робочу силу;
- стрімкий розвиток сучасних засобів зв'язку, комунікацій та транспорту;
- інформаційний фактор, а також чинники неекономічного характеру: воєнні та релігійні конфлікти, розвал федеративних держав, національні, сімейні та етнічні проблеми.

Міжнародні міграційні процеси вимагають регулювання з боку держав, що беруть участь в обміні трудовими ресурсами. Контролю і регулюванню підлягають соціальний, віковий та професійний склад мігрантів, рівень в'їзду та виїзду іноземних трудящих. Різноманітні аспекти трудової міграції та статусу іноземних працівників регулюються двосторонніми та багатосторонніми угодами, відповідними національними законодавчими актами та урядовими постановами. Згідно з прийнятою в міжнародних відносинах практикою країни, які обмінюються робочою силою, визнають пріоритет норм міжнародного права над національним законодавством.

Функції міждержавного та внутрішньодержавного розподілу робочої сили, регулювання обсягу та структури міграційних потоків дедалі більшою мірою виконують міністерства праці, внутрішніх та закордонних справ, а також спеціально створені державні та міждержавні органи. Регулювання надає організованого й певною мірою планомірного характеру найманню, розподілові й використанню імпортованої робочої сили.

Активну роль у регулюванні міжнародних міграційних процесів і захисті прав мігрантів відіграє *Міжнародна організація з питань міграції* (МОМ). **Основними завданнями**, які вирішує ця організація, є:

- управління впорядкованою і плановою міграцією громадян з урахуванням потреб країн еміграції та імміграції;
- сприяння переміщенню кваліфікованих кадрів між державами;
- організація міграції біженців та переміщених осіб, змушених залишити свою батьківщину.

Посилення територіальної міграції населення України зумовлюється такими причинами:

1. структурною перебудовою економіки і пов'язаними з нею зростанням безробіття, процесами роздержавлення власності й приватизації, які супроводжуються збільшенням мобільності капіталу, його інтенсивним міжгалузевим і географічним переливанням;

2. нерівномірністю в розміщенні продуктивних сил, суттєвими відмінностями в соціально-економічних умовах життя в селі і в місті, в різних регіонах країни;

3. різким погіршенням екологічної ситуації в окремих регіонах;

4. інтенсифікацією міграційних процесів на національному ґрунті;

5. розширенням зовнішньоекономічних зв'язків України, а також лібералізацією режиму виїзду громадян за кордон.

Проблема масового безробіття і зубожіння широких мас населення може бути частково вирішена за рахунок

Міграція, виїзд частини громадян України за її межі, в останній період обумовлена економічним фактором - пошуком роботи і засобів проживання. Раніше основним мотивом **еміграції** (виїзд громадян України за кордон на постійне проживання) був етнічний фактор. Стабілізація і навіть скорочення кількості тих, хто виїжджає за кордон на постійне проживання, свідчить, з одного боку, про певну вичерпаність ресурсів етнічної еміграції, а з іншого — про посилення обмежувальної імміграційної політики країн-реципієнтів.

Загальна чисельність емігрантів з України до цього часу точно не відома, оскільки спеціальної статистики не ведеться, але за матеріалами преси та оцінками експертів, за кордоном сьогодні працює від 1 до 3 млн. українських громадян, переважна частина яких влаштовується на роботу нелегально.

Головними чинниками еміграції з України є:

- велика різниця в умовах життя і рівні заробітної плати в Україні й країнах Заходу;
- відсутність перспектив професійною зростання для багатьох здібних людей;
- економічна нестабільність у країні й невизначеність шляхів виходу з неї;
- відсутність безпеки громадян.

Україна в найближчий період найімовірніше може опинитися в ролі країни - постачальника робочих рук на європейський і світовий ринок праці. Але і в цій якості вона може отримати також низку економічних вигод:

1. *знижити рівень безробіття і пом'якшити таким чином соціальну напруженість у суспільстві;*

2. *значну частину заробітної плати емігранти переказуватимуть на батьківщину, що поповнить валютний фонд країни (кошти, що пересилаються іммігрантами на батьківщину, становлять, за різними оцінками, 25-30 млрд. дол. США);*

3. *розроблені МОП рішення дають Україні право ставити питання про отримання компенсації за підготовку робочої сили від країн — можливих користувачів її трудових ресурсів.*

4. *участь у міждержавної трудової міграції — важливий чинник надходження в країну нових технологій, досвіду роботи, перебудови професійної та кваліфікаційної структури зайнятості, швидкого й ефективного пристосування до умов світового ринку.*

Проте цілком очевидне й те, що масовий *відплив продуктивної робочої сили*, особливо вчених і спеціалістів, завдасть Україні значних економічних, інтелектуальних та моральних збитків.

Інтеграція України у світовий ринок праці передбачає всебічне врахування тенденцій розвитку сучасної міжнародної трудової міграції, її форм та особливостей, механізму її державного регулювання.

Питання для контролю знань та закріплення матеріалу

1. *Поняття міжнародної міграції робочої сили, її економічна природа, рушійні сили й етапи розвитку, центри міжнародного тяжіння робочої сили.*

2. *Масштаби, форми й основні тенденції розвитку сучасної трудової міграції.*

3. *Соціально-економічні наслідки міжнародної трудової міграції.*

4. *Державне і міжнародне регулювання трудової міграції.*

5. *Проблеми трудової міграції в Україні.*

§ 7 Міжнародні економічні відносини, що виникають унаслідок науково-технічного співробітництва

Міжнародне науково-технічне співробітництво являє собою *обмін результатами наукових досліджень і розробок, технічними й технологічними нововведеннями*. Дане співробітництво може здійснюватися шляхом обміну науково-технічної інформації, ученими й фахівцями, виконанням науково-дослідних робіт і розробкою науково-технічних проектів і ін.

Міжнародне науково-технічне співробітництво одне з напрямків, що найбільше динамічно розбудовуються, зовнішньоекономічної діяльності, яке включає:

- спільну розробку науково-технічних проблем,
- обмін науковими результатами й виробничим досвідом,
- спільну підготовку кваліфікованих кадрів.

Сфера міжнародного науково-технічного співробітництва охоплює широкий спектр проблем, починаючи з фундаментальних досліджень і кінчаючи рішенням практичних завдань **шляхом взаємних консультацій, розробки наукових прогнозів, кооперування при виконанні наукових досліджень, співробітництва в області науково-технічної інформації, патентної справи, винахідництва, стандартизації й ін.**

Найбільш раціональними й ефективними формами цього співробітництва є:

- створення загальних науково-дослідних центрів, бюро, лабораторій для використання новітніх науково-технічних ідей, конструювання, маркетингових досліджень і техніко-економічних розрахунків;
- спільні експерименти в області вдосконалювання діючої техніки й технології з метою поліпшення техніко-економічних показників роботи фірми;
- спільні вишукування й вивчення закордонного досвіду в області організації проведення й праці;
- поточна координація й консультації з питань науково-технічної політики;
- організація підготовки кваліфікованого дослідницького персоналу.

Особливо важливим для науково-технічного співробітництва є аналіз його ефективності. Економічна ефективність впровадження результатів, визначається чистим ефектом (прибутком), строками окупності, конкурентоспроможністю за економічними показниками національного й світового рівня. **Ефективність отриманих наукових результатів** розглядається в декількох аспектах:

- **теоретична цінність** - полягає в методах розв'язку проблеми, областях застосовності результатів, впливі на суміжні галузі науки;
- **технічна цінність** - характеризується рівнем технічних характеристик (надійності, довговічності, продуктивності й т.п.), конкурентоспроможністю, значенням для співробітництва країн і фірм.
- **прикладна цінність** - виражається в можливості й сферах застосування результату в народному господарстві або на фірмі, масштабах впровадження, наявності побічних результатів. Перспективність заходу оцінюється часом, протягом якого можна ефективно використовувати результат.
- **передбачувана вартість розробок** - включає витрати на наукові дослідження, підготовку фахівців, створення й установку необхідного встаткування, на інформаційне забезпечення. Час розробки складається із часу на підготовку матеріально-технічної бази досліджень і їх проведення, на одержання й перевірку результатів, на впровадження.

- **імовірність реалізації планів і результатів розробки** - пов'язана з відповідністю наукової й матеріальної бази розроблювальній проблемі, із правильністю обраної форми співробітництва.

Специфічною складовою частиною міжнародного ринку послуг є **міжнародний ринок технологій**.

Міжнародна торгівля технологіями - це надання на комерційній основі іноземному контрагентові результатів науково-технічної діяльності, що мають не тільки наукову, але й прикладну практичну цінність.

Об'єктами міжнародної торгівлі технологіями є результати інтелектуальної діяльності в:

- **упредметненій формі** - промислові зразки, окремі агрегати, технологічні лінії.
- **не упредметнені форми** - технічна документація, знання й досвід, рецептура, ліцензії.

Суб'єкти міжнародного ринку технологій – держава, вищі навчальні заклади, дослідницькі інститути, фірми й фонди, фізичні особи.

Власниками створених технологій виступають або їхні творці, або ті державні й недержавні організації які фінансують їхню діяльність. При цьому значні витрати на НДОКР виявляються під чинність насамперед великим фірмам, особливо ТНК і МНК.

Технології є частиною інтелектуальної власності й, відповідно, опікують національним законодавством і міжнародними угодами. На практиці законодавство по інтелектуальній власності ґрунтується на прийнятті в окремих країнах відповідних патентних законах. Однак у міжнародному масштабі ще повністю не сформована система, що регламентує однаковий порядок придбання правової охорони різних об'єктів інтелектуальної власності.

У системі ООН діє спеціалізована установа - Всесвітня організація інтелектуальної власності - ВОІВ, яка опирається на численні конвенції, договори й союзи держав. У своїй діяльності ВОІВ переслідує такі мети, як сприяння охороні інтелектуальної власності, забезпечення адміністративного співробітництва різних союзів по охороні інтелектуальної власності.

Міжнародна передача технологій (*international technology transfer*) - це сукупність економічних відносин між фірмами різних країн в області використання закордонних науково-технічних досягнень.

Міжнародні документи трактують поняття "**технологія**" досить широко воно містить у собі:

- **властиво технологію** (*disembodied/dissembled technology*), що розуміється як набір конструктивних розв'язків, методів і процесів;
- **матеріалізовану технологію** (*embodied technology*), тобто технологію, втілену в машинах, устаткуванні й т.п.

Відповідно предметом трансферту можуть виступати обоє типу об'єктів - як спільно, так і окремо.

Виділяються наступні **форми трансферту технологій** на світовому ринку:

- передача, продаж або надання по ліцензії всіх форм промислової власності (за винятком товарних і фірмових знаків);
- надання know-how і технологічного досвіду;
- торгівля високотехнологічною продукцією;
- надання технологічного знання, необхідного для придбання, монтажу й використання машин і встаткування, напівфабрикатів і матеріалів, отриманих за рахунок закупівлі, оренди, лізингу або якимось іншим шляхом;
- промислове й технічне співробітництво в частині, що стосується технічного втримування машин, устаткування, напівфабрикатів, матеріалів;
- надання консалтингових послуг і інжиніринг;
- передача технології в рамках науково-технічної виробничої кооперації;
- передача технології в рамках інвестиційного співробітництва.

Міжнародна передача технології може здійснюватися як по між-фірмовим каналам незалежним іноземним фірмам, так і по внутрішніх каналах МНК у випадку впровадження в якому-небудь відділенні країни науково-технічного досягнення, розробленого організаційною одиницею МНК в іншій країні. У сучасних умовах усе більшого розширення діяльності мультинаціональних корпорацій більша частка ліцензійного обміну у світі здійснюється саме по каналах внутрішньо-фірмової торгівлі, що знижує ступінь ризику при висновку контрактів і гарантує збереження науково-технічних секретів.

Міжнародний технологічний обмін означає обмін будь-яких науково-технічних знань і виробничого досвіду, а також як передача науково-технічних знань, що ставляться до конкретних виробничих процесів, що й знаходять там практичне застосування.

Міжнародний обмін технологіями може відбуватися по:

- **некомерційним** каналам передачі технологій – публікації по науково-технічній тематиці, конференції фахівців, виставки і ярмарку, навчання студентів і т.д.
- **комерційним** каналам передачі технологій – ліцензійна торгівля, яка здійснюється на основі **ліцензійних угод** (licensing agreement), при висновку яких власник передає права на нематеріальні активи (*патенти, винаходи, формули, процеси, конструкції, схеми, торговельні марки, франшизи, програми* і т.д.) покупцеві на певний строк і за відому плату.

Залежно від обсягу прав, надаваних ліцензійною угодою покупцеві й продавцеві, розрізняють:

- **просту ліцензію** - залишає за продавцем право надавати аналогічні ліцензії третій стороні;
- **виключну ліцензію** - надає покупцеві монопольне право на використання даної технології, а продавець у цьому випадку не може ні

самостійно використовувати запатентовану технологію, не передавати її третім особам на даній території;

- **повну ліцензію** - продавець повністю втрачає права використовувати об'єкт ліцензії.

Особливо слід виділити проблему **конфіденційності**, яка виникає у зв'язку з тим, що цінність багатьох технічних новинок знижується, якщо інформація про них стає доступною. Тому умова збереження в таємниці конфіденційної інформації традиційно є неодмінним пунктом ліцензійної угоди.

Права на **використання активів через границю** на основі ліцензійних угод передаються за певну плату (*роялті*) - умови й розмір якої визначаються в ході переговорів зацікавлених сторін по кожному контракту окремо.

Багато країн миру й різноманітні товари утягнені у **франчайзинг**, який являє собою контракт на передачу торговельної марки - продавець (*франшизер*) не тільки передає покупцеві (*франшизі*) право на використання **торговельної марки**. При цьому надає йому постійну допомогу у веденні бізнесу, яка виражається в наданні технічних послуг, підготовці кадрів і підвищенні їх кваліфікації, керуванні підприємством за певну плату і т.д.

По суті, продавець і покупець у цьому випадку діють як вертикально інтегрована фірма, філії якої взаємозалежні й провадять для споживача частина товарів і послуг – наприклад, у якості головної франшизи вибирається місцева фірма, якої передаються права по використанню торговельної марки.

Важливою формою міжнародної передачі технологій є **інжиніринг** (*engineering*), який охоплює *широку сукупність видів технічної діяльності, спрямовану на підвищення ефективності закордонних інвестицій, мінімізацію витрат по реалізації проектів різного призначення*. Він містить у собі різноманітні послуги, у яких бідує покупець при придбанні, монтажі, освоєнні й експлуатації нової техніки, а особливо при підготовці нового проведення.

Форми оплати послуг інжиніринг можуть бути різними - погодинна оплата праці інженерів-консультантів, відшкодування фактично понесених витрат плюс відома винагорода, оплата у відсотках від вартості будівництва об'єкта й ін.

Контракти "під ключ" (*turnkey projects*) - форма міжнародної передачі технологій, яка припускає висновок угоди на будівництво об'єкта, який після його повної готовності до експлуатації передається замовникові. Такі проекти звичайно реалізують великі будівельні фірми й фірми-виготовлювачі промислового встаткування, між якими поділені відповідні ринки.

Масштабність подібних контрактів пояснюється особливою значимістю створюваних об'єктів для країн, де вони зводяться, необхідністю створення інфраструктури нерідко в малоосвоєних районах, великим житловим будівництві, завезенням більших груп робітників. Генеральний підрядник залучає для реалізації проектів " під ключ" велика кількість дрібних фірм як субпідрядників. При цьому ним виявляється допомога при твердому контролі якості робіт і продукції. В останні роки більшу активність у здійсненні ряду

проектів проявляють фірми з Туреччини, Індії, Південної Кореї. Практично єдиною проблемою для замовника є висока ціна. Вартість реалізації об'єктів "під ключ", як правило, суттєво вище в порівнянні з будівництвом подібного об'єкта власними чинностями.

Однак, як показує практика, на етапі остаточного розрахунків за зданий об'єкт виникають труднощі пов'язані з інфляційним знеціненням грошей за період будівництва об'єкта або надмірними претензіями замовника

Контракти на керівництво (management contracts) є специфічною формою міжнародної передачі технологій, суть якої полягає в тому, що *фірма однієї країни направляє своїх менеджерів у закордонну фірму для виконання управлінських функцій на певний строк і за відому плату.*

Необхідність у запрошенні іноземних фахівців в області керування виникає у випадку, коли існує настійна потреба добитися істотного підвищення ефективності функціонування діючого підприємства, а місцеві керівники не в змозі впоратися з розв'язком даного завдання, а також іноді пов'язане зі здійсненням прямих закордонних інвестицій. Строк таких контрактів звичайно становить від 3 до 5 років, а оплата іноземних менеджерів визначається або у фіксованій сумі, або залежить від обсягу виробництва.

За допомогою всіх розглянутих видів діяльності (ліцензійні угоди, франчайзинг, інжиніринг, контракти "під ключ" та ін.) фірми однієї країни одержують доступ до технології й керуванню, створеним в інших країнах.

Таким чином, міжнародна передача технологій сприяє підвищенню конкурентоспроможності фірм на внутрішньому й світовому ринках.

Однак на шляхах міжнародного переміщення технологій, так само як і інших факторів проведення, існує чимало бар'єрів і обмежень. Ринки технологій відрізняються високим ступенем державного втручання. Кожна країна прагне обмежити сферу поширення новітніх технологій національними рамками, усвідомлюючи, що монопольне володіння такими технологіями створює конкурентні переваги на світовому ринку.

Специфічним різновидом міжнародної передачі технологій є **міжнародне технічне сприяння** (technical assistance) - *програми, здійснювані на дві - або багатобічній основі, покликані посприяти країнам, що розвивається й країнам з перехідною економікою в області технологічних процесів, продуктів і керування.* Такі програми розробляються й реалізуються ООН, МВФ, Світовим банком і іншими міжнародними організаціями.

Технічне сприяння визначається як передача "ноу-хау" за допомогою таких видів діяльності, як *професійна підготовка фахівців, консультації, партнерство, спільні дослідження, а також у формі безоплатних технологічних грантів і проектів спільного фінансування розвитку технологій.*

За критеріями ефективності технічного сприяння Світового банку, воно повинне сприяти припливу інвестицій у розмірі, 10-кратне перевищуючому обсяг наданої технічної допомоги.

Науково-технічна політика держави - це планомірна й постійна, організуемая спеціалізованими державними органами всіх рівнів робота або система заходів, що має своєю метою створення оптимальних економічних, правових, політичних і інших умов для динамічного, ефективного й екологічно безпечного розвитку науково-технічного потенціалу країни.

При цьому під **науково-технічним потенціалом** розуміють сукупність кадрових, матеріальних, фінансових і інформаційних ресурсів, якими розташовує сфера "наука - техніка", а також організаційних і управлінських структур, що забезпечують функціонування цієї сфери.

Україна має міжнародні угоди по міжнародному науково-технічному співробітництву з наступними країнами: Азербайджаном, Вірменією, Білоруссю, Грузією, Молдовою, Росією, Казахстаном, Республікою Киргизія, Таджикистаном, Туркменією й Узбекистаном. Крім того, підписані з 19 країнами Міжурядові угоди по НТ співробітництву: Німеччиною, Францією, Італією, Грецією, Польщею, Угорщиною, Словенією, Болгарією, Словаччиною, Естонією, Латвією, Литвою, Австрією, Іспанією, Португалією, Фінляндією, Хорватією й Македонією.

Основою тактики науково-технічного співробітництва між Україною і Євросоюзом є:

- Європейська стратегія добросусідства;
- План спільних дій Євросоюз-Україна (Eu-ukraine) у галузі науки й технологій;
- Угода між Україною й країнами Європейського Союзу в галузі науки й технології (від 4-го липня 2002 року);

МОНУ координує наукове співробітництво вищих навчальних закладів і науково - дослідних центрів України з більш ніж 50 країнами, включаючи держави Євросоюзу, асоційовані країни й для деяких з них підписало договору двостороннього співробітництва, що перебувають у дії.

Питання для контролю знань та закріплення матеріалу

1. *Науково-технічне співробітництво як форма МЕВ.*
2. *Традиційні і нові форми науково-технічного співробітництва країн світу.*
3. *Міжнародний рух технологій та механізм їх передачі. Комерційний зміст науково-технічних відносин.*
4. *Розвиток торгівлі ліцензіями і ноу-хау. Захист інтелектуальної власності.*
5. *Перспективи включення науково-технічного потенціалу України до міжнародних науково-технічних зв'язків.*

§ 8 Міжнародні економічні відносини у сфері забезпечення транспортування факторів виробництва та його результатів

Під терміном "міжнародні перевезення" прийнято розуміти:

- *перевезення вантажів і пасажирів з території (акваторії) однієї країни на територію (акваторію) іншої країни.*
- *перевезення вантажів з однієї країни в іншу на взаємно погоджені або прийняті на міжнародному рівні економічних і правових умовах.*

Міжнародне транспортування вантажу можна розділити на два **етапи**:

- **основний етап** - перевізний, виконуваний транспортом (*основні транспортні операції* – транспортні операції, виконувані перевізником);
- **додатковий етап** - охоплює комплекс різних, складних і трудомістких операцій, пов'язаних з перевезенням вантажу, але вихідних за межі функції перевізника (*додаткові або сполучені транспортні операції* - транспортні операції, виконувані іншими суб'єктами транспортного процесу).

Зазначені етапи транспортного забезпечення організують і проводяться **під контролем** продавця й покупця товару, які оговорюються й фіксуються в **договорах купівлі-продажу** товару у вигляді **транспортних умов та базису поставки**.

Транспортні операції здійснюються: *у пунктах відправлення, у шляху проходження вантажу, у пунктах його перевалки з одного виду транспорту на інший, на прикордонних пунктах, в одержувача товару.*

Утримування **транспортних операцій** у зовнішній торгівлі багато в чому визначається характером міжнародних перевезень або міжнародних сполучень, які підрозділяють залежно від:

- **предмета транспортних операцій** - вантаж, пасажир або багаж;
- **виду транспорту, що брав участь у перевезенні** - залізничний, водний, автомобільний, трубопровідний, повітряний або змішане перевезення, у якому беруть участь два й більш видів транспорту;
- **транспортної характеристики товару** - сухий або наливний;
- **періодичності доставки вантажів** - регулярні (морському транспорті - лінійні) і нерегулярні (морському транспорті - трампові) перевезення;
- **порядку проходження границі** - перевантажувальні й без перевантажувальні перевезення;
- **видів транспортно-технологічної системи** - контейнерна, поромна, ліхтерна, роллерна, з використанням судів змішаного типу ріка-море плавання й ін.;
- **місця (країни) завершення перевезення** - сусідські, транзитні, кільцеві;
- **виду повідомлень** - пряме й непряме (ламане, послідовними перевізниками, з перевідправленням, коли в процесі транспортування діють один або кілька договорів перевезення).

Транспортні операції також можна також класифікувати як наступні:

- **попередні реалізації зовнішньоторговельної угоди** – планування зовнішньоторговельних перевезень; аналіз кон'юнктури транспортних ринків, тарифів і умов перевезення товарів у тому або іншому міжнародному регіоні; планування транспортних видатків і т.д.;

- **виникаючі в процесі реалізації зовнішньоторговельної угоди** – пророблення транспортного фактору й транспортних умов і включення їх у договори купівлі-продажу; підготовка товару до транспортування - упакування, затарювання, маркування, висновок договорів перевезення і їх оформлення; підготовка необхідної транспортної й товаросупроводжувальної документації; страхування; організація контролю просування вантажу; розрахунки продавця або покупця з перевізником; митні, прикордонні, санітарні, ветеринарні операції;

- **операції після реалізації зовнішньоторговельної угоди** - урегулювання можливих спорів між вантажоодержувачем і перевізником, продавцем і покупцем; оформлення відповідних претензій і позовів, що дозволяються у встановленому порядку.

Для транспортного забезпечення міжнародних економічних відносин слід урахувувати дотримання ряду **функціональних елементів**, у тому числі:

- **технічних** елементів транспортного забезпечення - узгодження технічних, фізико-хімічних і інших *характеристик і властивостей перевезених вантажів* з техніко-експлуатаційними параметрами й характеристиками транспортних засобів з метою захисту товарів від атмосферних, температурних і динамічних впливів під час перевезення, перевантаженні й технологічному зберіганні. При цьому *замовник транспортних послуг інформує перевізника* про транспортні характеристики товару, а перевізник, у свою чергу, погоджує із замовником надання відповідних транспортних засобів;

- **технологічних** елементів транспортного забезпечення – дотримання сукупності способів перевезення товару, коли в транспортних процесах створюються особливі умови й режими, що сприяють підвищенню економічності і якості транспортного обслуговування. До них ставляться різного роду прогресивні транспортно-технологічні системи, включаючи контейнерну, пакетну, ліхтеровозну, поромну й багато інші, коли продукція переміщається в укрупнених, уніфікованих одиницях.

Транспортні операції можуть підрозділятися також на:

- **внутрішні** (здійснювані в рамках якого-небудь учасника транспортного процесу) - підготовка планів перевезень, їх облік, контроль і аналіз, пророблення транспортних умов у договорах купівлі-продажу і т.д.;

- **зовнішні** (пов'язані з безпосереднім здійсненням перевізного процесу підприємствами й організаціями й організаціями зовнішньоекономічного комплексу) - висновок договорів на транспортне обслуговування, узгодження планів перевезень, тарифів, фрахту, умов транспортування товару, розрахунки за перевезення товару й ін..

Додатковими (сполученими) операціями, що найбільше часто зустрічаються, є: агентські операції; бункерні операції (забезпечення поставки й завантаження транспортних засобів паливом і водою); лізингові операції; стівідорні операції (операції з навантаження, розвантаження й перевантаження вантажу, його укладання на транспортні засоби); страхові операції; сюрвейєрні операції (операції з дослідження судів і вантажів з метою виявити їхні стани, розмірів ушкоджень при аварії, мореплавність судна й т.ін.); тальманські операції (операції з обліку вантажу при навантаженні та вивантаженню, які здійснюються тальманом); фрахтування судів; шипчандлерські операції (операції з поставці на судна продовольства і їх технічному постачанню).

Учасники транспортного процесу - виробники, замовники, покупці продукції, транспортні підприємства, посередники - змушено вступати в складні економічні й комерційно-правові взаємини, обумовлені різного роду нормативними актами, регульовані національним законодавством, міжнародними правовими нормами, звичаями.

По складу учасників перевізного процесу транспортні операції здійснюються:

- виготовлювачем продукції (підприємством);
- продавцем або покупцем товару (замовником товару, тобто зовнішньоторговельною організацією);
- перевізником вантажу (транспортною організацією);
- різного роду посередниками в транспортних операціях (транспортно-експедиторське, агентське, брокерське, лізингове й інші види обслуговування зовнішньоторговельного вантажообігу).

"Перевізник вантажу" - це будь-яка особа, яка на підставі договору перевезення зобов'язується здійснити або забезпечити перевезення товару по залізниці, автомобільним, повітряним, морським або внутрішнім водним транспортом або в змішаному перевезенні. Якщо покупець надає повноваження продавцю поставити товар особі, що не є перевізником, наприклад, експедиторові, продавець вважається, що виконали свій обов'язок по поставці товару з моменту передачі його на зберігання даній особі.

Під час перевезення вантажів **водним (морським і річковим) транспортом** основну частину міжнародних транспортних послуг становить **фрахтування** – укладення визначеного виду **договору перевезення (чартер)** шляхом **наймання** морського судна (використовується також фрахтування повітряного судна) фрахтувальником (відправником вантажу або вантажоодержувачем) у фрахтівника (судновласника, перевізника). Розрізняють два види фрахтування судів: для виконання конкретного перевезення й фрахтування на визначений час. Чартер може бути чистим (договор підписується без яких-небудь змін існуючої стандартної форми, регламентованої міжнародними нормами), або відкритим (у якому не зазначені ні рід вантажу, ні пункт призначення, тощо).

Властиво **фрахт** - одна з форм оплати морського перевезення вантажів. Її розмір установлюється за згодою сторін для кожної конкретної угоди у вигляді **фрахтової ставки** або обчислюється на основі тарифу. Суда на світовому фрахтовому ринку не закріплюються за певними напрямками, а вільно переміщуються з однієї секції фрахтового ринку в іншу залежно від попиту на тоннаж і пропозиція вантажів. Існує дев'ять секцій світового фрахтового ринку: середньоєвропейська, середземноморська, індійська, далекосхідна, західноєвропейська, північно-африканська, північноамериканська, південноамериканська й тихоокеанська.

Під час здійснення перевезень шляхом лінійних сполучень для перевезення генеральних (тарно-штучних) вантажів використовується **бронювання** морських і річкових судів, яке і оформляється документом під назвою **коносамент**, який має три функції:

- служить документом, що засвідчує наявність договору морського перевезення;
- є розпискою капітана чи його уповноваженого про прийняття вантажу;
- являє собою товаророзпорядчий документ, що дає право одержати вантаж тому, на кого він виписаний.

Суб'єкти міжнародних відносин можуть укласти також договір на перевезення, шляхом **резервуванні місця** на регулярних лінійних судах для перевезення дрібних партій вантажу договір перевезення, оформивши його документом за назвою **букінг-нота**. Крім того, договір морського перевезення вантажів може бути укладений з умовою наданням для перевезення не тільки всього судна, *але і його частини чи визначених місць вантажних приміщень судна*.

Частка вантажообігу **залізничного транспорту** в світовій зовнішній торгівлі складає Майже чверть від всього загального обсягу вантажообігу в світовій зовнішній торгівлі складає частка, яка припадає на перевезення **залізничним транспортом**. Перевезення проводяться за *єдиним транспортним документом – міжнародною накладною СМГС/SMGS*, що регламентовано "Угодою про пряме залізничне вантажне повідомлення між залізницями країн Європи й Азії" (1951р.). Перевезення в країнах *не беруть* участь в угоді СМГС, регулюються іншим міжнародним угодою - "Конвенцією з міжнародних вантажних перевезень" (скорочено КОТІФ). СМГС - це аббревіатура, що розшифровується як "Угода про міжнародне залізничне вантажне сполучення".

Основні умови **міжнародних автомобільних вантажних перевезень** регулюються "Конвенцією про договір міжнародного дорожнього перевезення вантажів", яка дозволяє визначити й регулювати основні комерційні умови міжнародних автомобільних вантажних перевезень. Для перевезення вантажів між країнами використовуються в основному великовантажні автомобілі з кузовом фургонного типу.

Перевезення вантажів **повітряним транспортом** регламентується "Конвенцією про уніфікацію деяких правил, що відносяться до міжнародних

авіап перевезень", яка одержала назву "Варшавська конвенція" (додаток до Закону про авіап перевезення (1967 р.)). Такі послуги для передбачуваного обсягу перевезених вантажів здійснюються, як правило, шляхом **попереднього бронювання** літаків (**коносамент**), а в окремих випадках (в разі наявності невизначеності відносно обсягів вантажу, або терміну надання послуг) використовується **фрахтування** повітряних суден.

Трубопровід у міжнародних транспортних використовують для транспортування газу, нафти та продуктів їх переробки.

Основною відмітною рисою міжнародних відносин, що пов'язані з транспортним сполученням, є використання міжнародних комерційних термінів (*International commercial terms - INCOTERMS*) для визначення **базисних умов поставки**. Відповідно до цього документа передбачено **вибір обов'язків** продавця й покупця у відносинах, що пов'язані із міжнародним транспортним сполученням, зокрема:

1. Мінімальні обов'язки продавця винятково по наданню своїх приміщень для зберігання товару з метою подальшої передачі його в розпорядження покупця (група «E» Включає базові умови, при яких покупець забирає товар із складу продавця й містить усього один термін **EXW**).

2. Більш широкі обов'язки продавця по передачі товару для перевезення

- або **обраному покупцем перевізникові** (група умов «F» - ця група характеризується тим, що продавець повинен доставити вантаж до транспортного засобу покупця. В кожному конкретному контракті, укладеному на F-умовах, вся ця процедура повинна бути чітко визначена: **FCA** (*free carrier*) - вільно в перевізника, або **FAS** (*free alongside ship*) - вільно уздовж борта судна, або **FOB** (*free on board*) - вільно на борті);

- або **перевізникові обраному продавцем** (група умов «C» - відповідно до цих умов продавець самостійно укладає договір перевезення, оплачує перевезення до зазначеного в контракті місця приймання товару покупцем, а також сповіщає покупця про деталі відправлення й передбачуваний час прибуття вантажу в погоджене місце прийняття поставки, зокрема: **CFR** (*cost and freight*) - вартість і фрахт, або **CIF** (*cost, insurance, freight*) - вартість, страхування й фрахт, або **CPT** (*carriage paid to ...*) - перевезення оплачене до ..., або **CIP** (*carriage and insurance paid to ...*) - перевезення й страхування оплачені до ....)

3. Максимальні обов'язки продавця по доставці й передачі товару в пункті призначення зазначеному покупцем (група умов «D» - продавець зобов'язаний доставити вантаж до місця, зазначеного покупцем і нести всі витрати й ризики до передачі вантажу покупцеві. Умови групи D можна розбити на дві категорії:

- умови, відповідно до яких, продавець **не очищає товар для імпорту** – **DAF** (*delivered at frontier*) - поставка на границі, або **DES** (*delivered ex ship*) - поставка із судна, або **DDU** (*delivered duty unpraid*) - поставка без оплати мит;

- умови, відповідно до яких продавець **повинен одержати всі необхідні імпортні ліцензії, а також оплатити мита, збори й податки** - **DEQ**

(*delivered ex quay duty paid*) - поставка із причалу з оплатою мита в пункті призначення, або **DDP** (*delivered duty paid*) - поставка з оплатою мит.

Якість транспортної послуги (*швидкість, регулярність, схоронність, надійність і т.п.*) прямо або побічно впливають на формування самої ціни товару, збільшуючи її при високому транспортному сервісі або зменшуючи при низькому рівні транспортного обслуговування. У зв'язку із цим з'являється необхідність оперувати поняттями **стандарту якості транспортного обслуговування й комплексного надання транспортної послуги**, який **синтезує конкретні потреби вантажовласника** й визначає необхідний для них *оптимальний набір якісних транспортних ознак, а також питома вага, характер і ступінь досконалості певних типових ознак.*

Якість транспортного обслуговування (*якість транспортних послуг*) являє собою *сукупність характеристик* пасажирських, вантажних перевезень або транспортної експедиції, що *визначають їхню придатність задовольняти потреби* пасажирів, відправників вантажу й вантажоодержувачів у відповідних перевезеннях і роботах. *Кількісна характеристика* одного або декількох споживчих властивостей послуги (обслуговування), складових її якості називається **показником якості транспортної послуги (обслуговування)**, до яких ставляться:

- **схоронність перевезення вантажів (багажу)** - характеристика транспортної послуги, що обумовлює перевезення вантажів (багажу) *без втрат, ушкоджень, пропаж і забруднення* (показники схоронності перевезення вантажів);

- **своєчасність доставки вантажів (багажу)** - характеристика транспортної послуги, що обумовлює прибуття вантажів (багажу) у кінцевий пункт *відповідно до встановлених строків або оголошеного розкладу*. Характеризується показниками - перевезення вантажів на призначений термін, регулярності прибуття вантажу, терміновості перевезення вантажу;

- **надійність транспортного обслуговування** - сукупність характеристик виконавця транспортних послуг, що обумовлює надання їх споживачам у *заданих обсягах і якості протягом установленого часу*.

- **нормативний строк доставки вантажів** - показник *своєчасності доставки* вантажу, протягом цього строку виконавець транспортної послуги гарантує доставку вантажу споживачеві.

Рівень якості транспортного обслуговування (рівень транспортного сервісу) - відносна характеристика надаваних транспортних послуг, заснована на *порівнянні значень показників якості* оцінюваної послуги з базовими значеннями відповідних показників.

При оцінці рівня якості вантажних перевезень необхідно враховувати **економічні показники**, що характеризують як загальні витрати так і їх елементні, пов'язані з перевізним процесом у цілому або виконанням окремих робіт при доставці вантажу. У тому числі такі як: *питомі витрати на транспортування вантажів; питомі повні видатки на доставку вантажів;*

витрати на проведення погрузо-розвантажувальних і складських робіт; частка транспортних витрат у собівартості продукції (товару).

Транспортному забезпеченню близька по своєму призначенню система **міжнародної логістики (міжнародного руху товарів)**. Всесвітню систему руху товарів можна визначити як *сукупність різних національних систем, зв'язаних міжнародним поділом праці, яка включає:*

- технічні кошти, комунікації й облаштованості всіх видів транспорту;
- складське господарство промислових фірм, їх філій, торговельно-посередницьких і інших компаній;
- матеріально-технічна база стівідорних, брокерських і агентських фірм;
- облаштованість транспортно-експедиторських компаній для здійснення операцій по угрупованню, комплектації відправлень і т.п.;
- матеріально-технічна база лізингових компаній, що здають в оренду контейнери;
- технічні кошти інформаційно-керуючих систем.

Логістика - *сукупність операцій, пов'язана з витратами на впакування, вантажно-розвантажувальні роботи, транспортування, митне очищення, складування, а також з посередницько - транспортною діяльністю.*

Концепція логістики стає наріжним каменем економічної стратегії найбільших промислових, сільськогосподарських, торговельних і інших підприємств.

Розрізняють наступні **види логістики**:

- **постачально- збутова** – операції по плануванню, регулюванні забезпечення проведення сировиною й матеріалами, а також за доставкою готової продукції споживачам і контролю над цими операціями;
- **виробнича** – забезпечує взаємодія всіх виробничих підрозділів з мінімальними витратами сировини й робочої чинності;
- **транспортна** – забезпечує керування процесом організації доставки товарів від місць їх виготовлення до місць споживання в строго обумовлений термін і економічно ефективно з погляду витрат і схоронності;
- **інформаційна** – забезпечує контроль над усіма операціями, пов'язаними з наявністю сировини й напівфабрикатів, випуском готової продукції, станом виробничих запасів, обсягами поставок, транспортуванням сировини на проведення й готової продукції в роздрібну мережу і т.д..

Питання для контролю знань та закріплення матеріалу

1. *Роль транспорту в МЕВ. Види міжнародних сполучень. Фактори вибору транспорту для міжнародних перевезень.*

2. *Міжнародні пасажирські сполучення. Етапи і основні операції міжнародного перевезення вантажу.*

3. *Суб'єкти міжнародних транспортних відносин. Особливості і умови міжнародних транспортних перевезень.*

4. *Транспортно-експедиторське посередництво. Міжконтинентальні*

та внутрішньоконтинентальні перевезення вантажів.

5. Основні міжнародні морські вантажо потоки. Світовий фрахтовий ринок. Умови фрахтування. Особливості світових ринків фрахтування за видами транспорту.

6. Регулювання міжнародних транспортних відносин міжнародними транспортними організаціями та конвенціями.

7. Проблеми участі України в міжнародних транспортних послугах.

Розділ 2. Міжнародні економічні зв'язки **та економічна інтеграція**

Глава 3. Торговельні та валютно-фінансові відносини **у світовому господарстві**

§ 9 Міжнародна торгівля, як провідна форма реалізації **міжнародних економічних відносин**

В сучасних умовах у міжнародній торгівлі, в основі якої лежить міжнародний поділ праці, приймають участь всі суб'єкти світового господарства. Розвиток міжнародної спеціалізації виробництва та поглиблення вищезазначеного розподілу праці (у виді загального, часткового та одиничного) породжує різноманітність форм і напрямків міжнародної торгівлі. **Місце міжнародної торгівлі** в системі міжнародних економічних відносин визначається наступним:

1. через неї реалізуються результати всіх форм світогосподарських зв'язків – вивозу капіталу, виробничої кооперації, науково-технічного співробітництва;
2. розвиток міжнародної торгівлі товарами визначає динаміку міжнародного обміну послугами;
3. зростання і поглиблення міжрегіональних та міждержавних взаємозв'язків виступають важливою передумовою міжнародної економічної інтеграції;
4. міжнародна торгівля сприяє подальшому поглибленню міжнародного поділу праці та інтернаціоналізації господарських зв'язків.

Концепції міжнародної торгівлі як спроби теоретичного осмислення та пояснення причин міжнародного товарного обміну, його динаміки, структури, ефективності та перспектив розвитку завжди були основою формування зовнішньоторговельної політики держав. До найбільш поширених концепцій розвитку міжнародної торгівлі можна виділити наступні: концепція меркантилізму (раннього та пізнього); концепція економіко-політичних переваг (абсолютних і відносних); концепція розвитку факторів виробництва; неотехнологічні концепції; концепція підвищення конкурентоспроможності.

Міжнародну торгівлю (МТ) характеризує велика кількість **показників**, які можна систематизувати за наступними ознаками:

- показники обсягів;
- показники структури;
- показники динаміки;
- показники результатів.

До показників **обсягів МТ** належать:

1) **обсяги експорту** – продажу пов'язаного з *вивозом за кордон* товарів і послуг, до яких відносять товари, вироблені, вирощені чи добуті в країні та товари, раніше ввезені з-за кордону, що були перероблені, враховуючи товари, переробка яких здійснювалась під митним контролем. До цього показника відносять також **реекспорт** – продаж та вивіз з країни раніше ввезених на її територію товарів, що *не піддавались обробці*.

2) **обсяги імпорту** – *ввезення в країну* товарів та послуг, до яких відносять товари іноземного походження із країни-виробника або країни-посередника та товари для подальшої переробки під митним контролем. Враховується також **реімпорт** – ввезення раніше вивезених за кордон товарів, які *не піддавались обробці*, тобто це експортні операції, що не відбулись.

Експорт та імпорт розраховуються кожною країною в натуральних і вартісних (у національній валюті та з переводом в долари США для міжнародного порівняння) показниках. Оскільки основна частка товарів в міжнародній торгівлі перевозиться морським транспортом, за основу розрахунку цін експорту та імпорту береться транспортування морем.

3) **зовнішньоторговельний обіг (ЗТО)** – сума вартостей експорту та імпорту країни за певний період часу;

4) **фізичний обсяг торгівлі** – оцінка експорту чи імпорту в незмінних цінах одного періоду (як правило, року);

5) **генеральна (загальна) торгівля** – прийняте в статистиці зовнішньої торгівлі визначення зовнішньоторговельного обігу з *включенням транзитних товарів*;

6) **спеціальна торгівля** – чистий зовнішньоторговельний обіг, тобто продукція, ввезена в країну чи вивезена з неї (СТ = ЗТО – реекспорт – реімпорт)

Структура МТ характеризується наступними показниками:

✓ **товарна структура** – це показники розподілу експорту та імпорту за основними товарними позиціями;

✓ **географічна структура** – розподіл товарного потоку за країнами, групами країн та регіонами світу;

✓ **інституційна торгівля** – розподіл торгівлі за суб'єктами і методами товарного обміну;

✓ **видова структура** – розподіл торгівлі за видами товарного обміну.

Показники **динаміки МТ**:

1) **темпи росту** - темпи росту експорту, темпи росту імпорту та темпи росту зовнішньоторговельного обігу (обсяг звітного періоду / обсяг базового періоду * 100%);

2) **темпи приросту** цих показників (темп росту в звітному періоді / темп росту в базовому періоді * 100%);

Показники **результатів МТ** наступні:

1) **сальдо торгового балансу** – це різниця між вартісним обсягом експорту та імпорту товарів окремої країни;

2) **сальдо балансу послуг** – це різниця між вартістю послуг, які надає країна, і вартістю послуг, які вона імпортує;

3) **сальдо некомерційних операцій** – це різниця між прибутками від руху грошових засобів (по кожному з напрямків руху грошових засобів складається баланс) - інвестицій, грошових переказів, внесків, переміщення грошових засобів по спадщині, при вирішенні сімейних проблем;

4) **сальдо балансу поточних операцій** – це сума сальдо торгового балансу, балансу послуг та некомерційних операцій;

5) **індекс “умови торгівлі”** – відношення індексу середніх цін експорту певного товару, країни в цілому, групи країн до індексу середніх цін імпорту за певний період часу;

6) **обсяг експорту на душу населення;**

7) **обсяг імпорту на душу населення;**

8) **експортна квота** (відношення експорту до ВВП країни);

9) **імпортна квота;**

10) **квота зовнішньоторговельного обігу.**

Для сучасної міжнародної торгівлі характерна різноманітність її **видів МТ**, які можна систематизувати за наступними ознаками:

1. **За специфікою об’єкту:**

- **торгівля товарами** – сировинними, паливними, продовольчими, напівфабрикатами

- **готовими виробами** - виробничого призначення, невиробничого призначення;

- **торгівля послугами** – виробничими, транспортними, експедиторськими, консультаційними, консигнаційними, посередницькими, туристичними, маркетинговими, обліковими, орендними, ліцензійними, іншими послугами;

2. **За специфікою взаємодії суб’єктів:**

- **традиційна (проста) торгівля** – експортні та імпортні операції товарів і послуг, які не зумовлені коопераційними зв’язками та зобов’язаннями щодо збалансованого обміну товарів;

- **торгівля кооперованою та спеціалізованою продукцією**, яка здійснюється на основі довготермінових угод;

- **зустрічна (компенсаційна) торгівля** – торгівля, що ґрунтується на зустрічних зобов’язаннях експортерів по закупівлі у імпортерів частини чи повністю експортованих товарів.

3. **За специфікою регулювання:**

- **звичайна торгівля і відповідний торговельний режим** виникають в умовах відсутності торговельних, торговельно-економічних угод і домовленостей між країнами (крім підвищеної ставки митного оподаткування, у торговельних відносинах за умовами звичайної торгівлі застосовуються і жорсткіші інструменти регулювання товарних потоків);

- **кількісні обмеження, адміністративні формальності**, не пільгова система оподаткування імпортованих товарів тощо;
- **торгівля за режимом найбільшого сприяння**, яка передбачає, що держави, які домовляються, на взаємній основі надають одна одній привілеї та пільги щодо ставок мита і митних зборів, а також інших правил і механізмів здійснення зовнішньоторговельних операцій;
- **дискримінаційна торгівля** виникає у результаті застосування в торговельно-економічних відносинах жорстких обмежувальних заходів (ембарго, торговельний бойкот, торговельна блокада) або інших інструментів, що дискримінують права торговельного партнера;
- **преференційна торгівля** передбачає надання однією державою іншій на взаємній основі або в односторонньому порядку пільг у торговельному режимі.

В сучасних умовах особливої уваги потребує **зустрічна торгівля**, до основних різновидів якої належать:

1. **Товарообмінні операції та компенсаційні угоди на безвалютній основі** - угоди з *єдиноразовою поставкою* (бартерні угоди, пряма компенсація), а також угоди з *тривалими термінами виконання* (глобальні та базові угоди, угоди про товарообмін на основі листа зобов'язання, протоколи). **Бартерна операція** (*barter transaction*) – це операція з обміну визначеної кількості товарів одного чи різних видів на еквівалентну за вартістю кількість іншого товару, яка не передбачає ніяких грошових розрахунків між контрагентами. У бартерній угоді встановлюються або кількість товарів, які взаємопостачаються, або обмовляється сума, на яку сторони зобов'язуються поставити товари. **Компенсаційні операції** відрізняються від бартерних тем, що відбувається обмін декількома товарами з кожної сторони, а різниця між сумами товарів, що поставляються («неконвертоване сальдо»), відповідно до умов контракту, зберігається в одному з банків на спеціально відкритому одним з контрагентів рахунку;

2. **Компенсаційні угоди на комерційній основі** - короткочасні компенсаційні угоди (часткова та повна компенсація, трьохстороння компенсація, короткочасні зв'язані угоди), зустрічні закупки (паралельні та джентльменські угоди, угоди з доданням фінансових зобов'язань). **Зустрічні закупівлі** (*counterpurchase*) означають зобов'язання експортера закупити на певну суму товари в країні імпортера. При цьому товари можуть бути будь-які, що не обов'язково відносяться до предмета даної угоди.

До угод зустрічної торгівлі також відносяться **операції на давальницькій сировині**, суть яких полягає в тому, що контрагент який має у своєму розпорядженні, наприклад, сировину, але переробних потужностей у нього недостатньо (або відсутні), розраховується сировиною за постачання необхідної йому готової продукції, що виробляється з цієї сировини;

3. **Довгострокові авансові закупки**;

4. **Компенсаційні угоди на основі домовленостей про виробниче співробітництво** (великомасштабні довгострокові компенсаційні угоди із зворотною закупкою товарів, угоди з зобов'язаннями про компенсації вартості

обладнання, яке поставляється, угоди з зобов'язаннями по компенсаційним закупкам рівними чи нижчими за вартістю обладнання, яке поставляється, угоди про розподіл продукції).

Метод торгівлі – це засіб здійснення торговельного обміну (торговельної операції чи торговельної угоди). В міжнародній торговельній практиці використовується два основні методи торгівлі:

1) **торгівля напряму** (здійснення операції безпосередньо між виробником і споживачем) - виникає визначена фінансова користь, оскільки скорочуються витрати на суму комісійної винагороди посереднику, знижується ризик і залежність результату комерційної діяльності від можливої недбалості чи недостатньої компетенції посередницької організації. В той же час використання торгівлі напряму передбачає наявність комерційної кваліфікації і торгового досвіду, крім того, міжнародна торгівля в порівнянні з внутрішньою є більш ризикованою, що обумовлено економічними, політичними, правовими та соціальними умовами в різних країнах, їхніми традиціями та звичаями, а також великими відстанями між партнерами.

2) **використання посередників для проведення міжнародних торговельних операцій** надає переваги за рахунок:

- ✓ підвищення оперативності торговельних операцій;
- ✓ підвищення прибутку за рахунок прискорення обігу капіталу;
- ✓ ближчого знаходження до покупця, що дозволяє більш оперативніше реагувати на зміни в ринковій кон'юнктури та реалізувати товар на більш сприятливих для експортера умовах;
- ✓ підвищення конкурентоспроможності товарів за рахунок можливості післяпродажного сервісу;
- ✓ наявності первинної інформації про рівень якості і конкурентоспроможності товарів.

У межах торгівлі через посередників визначають такі види посередницьких операцій і відповідні їм види угод:

- **операції з перепродажу** (договір купівлі-продажу). Коли посередник викупує товар у виробника і підписує угоди від свого імені і за свій рахунок (купці, дистриб'ютори, дилери);

- **комісійні операції** (договір комісії, договір консигнації). Коли посередник не викупує товар у виробника, а підписує угоди від свого імені, але за рахунок виробника і за це отримує винагороду (до 10% від суми угоди). Посередники називаються - комісіонер, консигнатор;

- **агентські операції** (агентські угоди). Мета угоди – одна сторона доручає іншій (агенту) виконувати дії, пов'язані з продажем (частіше за все) чи купівлею товарів, а також з пошуком замовників і виконавців для надання тих чи інших послуг на обумовленій території в погоджений термін за рахунок та від імені виробника (принципала).

Розповсюдженням засобом торгівлі для ряду сировинних товарів є **міжнародні товарні біржі**, які являють собою постійно діючий оптовий ринок декількох країн, де укладаються угоди купівлі-продажу широкого асортименту

сировинних і продовольчих товарів, що відповідають уніфікованій системі стандартних вимог до товарів.

Особливість діяльності міжнародних товарних бірж, які водночас є національними і обслуговують окремі світові товарні ринки, полягає в обов'язковому дотриманні законодавчо-правового, податкового, валютного режимів, що діють у країнах їх розміщення.

На світовому товарному ринку міжнародні товарні біржі виконують наступні функції:

- обслуговують конкретний діючий світовий товарний ринок;
- залучають до біржових операцій контрагентів з різних країн світу;
- забезпечують вільний переказ прибутків, які одержують контрагенти по біржових операціях;
- здійснюють так звані арбітражні операції, тобто спекулятивні угоди для одержання прибутку від різниці котирувальних цін на біржах різних країн.

Міжнародній біржовій торгівлі притаманні такі основні тенденції:

1. Збільшення обсягів біржового обороту.
2. Зміни в структурі угод, що укладаються на міжнародних товарних біржах.
3. Зміна структури біржової торгівлі на фоні зростання асортименту біржових товарів.
4. Концентрація міжнародної біржової торгівлі на великих товарних біржах.
5. Переважаючі тенденції до функціонування на світовому ринку універсальних товарних бірж.
6. Тенденції до розміщення товарних бірж у місцях споживання основних біржових товарів.
7. Міжнародні товарні біржі виступають як індикатор цін на світових товарних ринках.

З метою упорядкування цих видів проводиться **класифікація товарних бірж** за окремими найбільш істотними ознаками:

- **За регіоном дії** – національні, міжрегіональні, міжнародні;
- **За характером асортименту товарів, що реалізуються** – вузькоспеціалізовані, спеціалізовані, універсальні;
- **За ступенем відкритості** – відкриті, закриті;
- **За характером здійснюваних біржових угод** – реального товару, ф'ючерсні, опціонні, комплексні.

Ще одним засобом міжнародної торгівлі є **аукціони**, що спеціалізуються на збуті реальних товарів з суворо індивідуальними властивостями.

Міжнародний товарний аукціон – це спеціально організовані, періодично діючі в певних місцях ринки, на яких шляхом публічних торгів в завчасно обумовлені терміни та в спеціально визначеному місці проводиться продаж раніше оглянутих товарів, які переходять у власність покупця, який запропонував найвищу ціну.

В міжнародній торгівлі склалась вельми обмежена номенклатура товарів, що продаються з аукціонів (наприклад, хутро, чай, овеча вовна, квіти, каучук,

шкіра, антикваріат). Близько половини світового виробництва овечої вовни реалізується за допомогою аукціонної торгівлі, а також традиційним аукціонним товаром є також чай. Товари, що продаються на аукціонах, бувають масовими і одиничними, але їхньою загальною рисою являється *неоднорідність партій чи окремих екземплярів*, тобто їх не можна купувати без попереднього огляду одиниці товару (лоту), що продається.

Міжнародні тендер є методом міжнародної торгівлі, сутність якого полягає в конкурентному відборі зарубіжних постачальників і підрядників через організований товарний ринок шляхом залучення до певної (заздалегідь встановленої) дати пропозиції від зарубіжних і національних постачальників та підрядників, проведення конкурсу (порівняння) представлених проектів (умов) та укладання контракту з тим з них, пропозиції якого найповніше задовольняють потреби і вимоги імпортерів-замовників. Посередником між покупцем і продавцем при цьому методі торгівлі є **тендерний комітет** (утворюється імпортером), основною функцією якого є організація надходження замовлень на участь у торгах та робота з ними.

Динамізація конкурентного середовища, зростаюча складність предметів торгівлі, загальна тенденція до глобалізації світових товарних ринків зумовили формування таких **тенденцій в практиці проведення міжнародних тендерів**:

- збільшення кількості фірм — учасниць торгів;
- зростання кількості торгів на нові види машин, обладнання, техніки та послуг;
- загальне збільшення кількості торгів на будівництво комплексних об'єктів;
- переорієнтація пріоритетів з цінових факторів конкуренції на техніко-економічні показники і пільговість умов фінансування;
- поширення торгів на інженерно-консультаційні послуги;
- зростання кількості консорціумів;
- поширення практики проведення торгів з розбивкою об'єктів на частини для виявлення вузькоспеціалізованих фірм-учасниць;
- розвиток багатостороннього співробітництва з будівництва об'єктів; поширення участі в торгах місцевих фірм.

Міжнародна (світова) ціна – це грошовий вираз інтернаціональної вартості виробництва. Ключовою особливістю міжнародної ціни на відміну від внутрішньої є множинність, коли по одному й тому ж товару можуть встановлюватися різні ціни або ціна різного рівня. Множинність міжнародних цін обумовлена наступними факторами:

- відмінностями торгової політики по відношенню як до конкретних ринків, так і до тих чи інших імпортерів;
- валютною державною та міждержавною політикою;
- політикою протекціонізму;
- відмінностями в методології та методиці розрахунку цін;
- іншими факторами.

Виходячи з особливостей ціноутворення як правило виділяють дві **основні групи міжнародних (світових) цін:**

- на продукцію обробної промисловості;
- на сировину.

Ціни в МТ систематизуються за наступними ознаками:

- **За напрямком товарних потоків** – експортна ціна (ціна за якою товар реалізується зарубіжному контрагенту) та імпортна ціна (ціна по якій товар купується у зарубіжного контрагента).

- **За умовами розрахунків** - ціна комерційних угод (відображає інтернаціональну ціну виробництва при звичайному порядку здійснення угоди купівлі-продажу) та

ціна клірингових розрахунків (ціна товару, в якій враховані умови і особливості клірингу), а також ціна програм допомоги (ціна товару, в якій враховані умови і особливості реалізації програм допомоги) та трансфертна ціна (ціна товару, по якій здійснюються внутрі- корпоративні операції). **Кліринг** – це система безготівкових розрахунків за товари та послуги, заснована на заліку взаємних вимог та обов'язків.

- **За повнотою врахування витрат** - ціна нетто (чиста ціна товару на місці його купівлі-продажу) та ціна споживання (сума затрат покупця, включаючи витрати на придбання та використання товару в нормативний строк).

- **За характером реалізації** - оптова ціна (ціна товару при продажу його крупними партіями) та роздрібна ціна (ціна товару при продажу його індивідуальному споживачу).

- **За мірою фіксації** - контрактна ціна (ціна, яка встановлюється в контракті і виражається у валюті країни експортера, імпортера або третьої країни), тверда ціна (встановлюється в момент підписання контракту та не підлягає ніякому коригуванню впродовж терміну його дії), рухома ціна (фіксується в момент укладання контракту і може бути переглянута в подальшому, якщо ринкова ціна даного товару до моменту його поставки зміниться), змінна ціна (ціна, що встановлюється в момент виконання контракту шляхом перегляду договірної ціни з урахуванням змін в виробництві, в період виконання тривалого термінового контракту), ціна з наступною фіксацією (ціна за якою в контракті обговорюються умови фіксації та принципи визначення її рівня).

Ціни, яка повідомляються в спеціальних та фірмових джерелах інформації, як правило, відображають рівень світових цін. До таких цін відносяться:

- ✓ **Довідкова ціна** – ціна товару у внутрішній оптовій чи зовнішній торгівлі промислово розвинутих країн, що опубліковується в різних виданнях. Довідкові ціни грають роль відправного пункту, з якого починається процес узгодження ціни при укладанні угод.

✓ **Біржове котирування** – ціна товару, що являється об'єктом біржової торгівлі.

✓ **Аукціонна ціна** – ціна товару, що являється об'єктом аукціонної торгівлі і відображає реальні угоди.

✓ **Статистична ціна** – середня експортна ціна, на основі даних зовнішньоторговельної статистики шляхом ділення вартості товару на його кількість.

✓ **Ціни фактичних угод** – ціни, що виражають окремі фактичні комерційні операції.

✓ **Ціни пропозицій крупних фірм** – початковий рівень ціни товару, запропонований продавцем.

Розрізняють наступні види **державного регулювання** міжнародної торгівлі:

1) **одностороннє регулювання** полягає у застосуванні методів впливу урядами країн в односторонньому порядку без погодження або консультацій з торговими партнерами;

2) **двостороннє регулювання** передбачає, що заходи торгової політики попередньо узгоджуються країнами – торговими партнерами;

3) **багатостороннє регулювання** передбачає узгодження і регулювання торгової політики багатосторонніми угодами.

Найважливіше значення в регулюванні торгово-економічних відносин країн світової співдружності має **Генеральна угода про тарифи та торгівлю (ГАТТ)**.

В **залежності від масштабів втручання** в міжнародну торгівлю розрізняють:

- **протекціоністську торгову політику (protectionism)** – державна політика захисту внутрішнього ринку від іноземної конкуренції шляхом використання тарифних і нетарифних інструментів торговельної політики. Виділяють декілька форм протекціонізму – селективний, галузевий, колективний, прихований;

- **політику вільної торгівлі (free trade)** – політика мінімального державного втручання в зовнішню торгівлю, що розвивається на основі вільних ринкових сил попиту і пропозиції. Така політика базується на усуненні будь-яких перешкод до ввезення та вивезення іноземних та вітчизняних товарів, а митні органи виконують лише реєстраційні функції.

Регулювання міжнародної торгівлі здійснюється на наступних рівнях:

- **Фірмовий** – це угода між фірмами про розподіл ринку сировини, матеріалів, збуту товарів, сфер впливу, цінової політики.

- **Національний** – при якому зовнішня торгівля кожної країни здійснюється у відповідності з національно-правовим забезпеченням регулювання зовнішньоекономічної діяльності.

- **Міжнаціональний** – проявляється в укладенні відповідних угод між державами, групами держав.

• **Наднаціональний** – здійснює стратегію світового співтовариства чи заходів з регулювання міжнародної торгівлі шляхом створення міжнародних спеціальних інституціональних структур, відповідних угод (Всесвітні торгові організації – ГАТТ/СОТ, міжнародна торгова палата – МТП).

Міжнародні торгові відносини регулюються за допомогою двох **груп інструментів** – шляхом тарифного регулювання та за допомогою нетарифного регулювання.

Питання для контролю знань та закріплення матеріалу

1. *Сутність міжнародної торгівлі та її роль в системі світогосподарських зв'язків. Еволюція теорій міжнародної торгівлі.*
2. *Види сучасної міжнародної торгівлі. Зустрічна торгівля.*
3. *Методи міжнародної торгівлі. Показники міжнародної торгівлі.*
4. *Міжнародні товарні біржі. Міжнародні аукціони. Міжнародні тендери (торги).*
5. *Ціноутворення в міжнародній торгівлі. Регулювання міжнародних торговельних відносин.*
6. *Передумови й особливості участі України в міжнародній торгівлі.*

§ 10 Міжнародні економічні відносини у сфері надання послуг та торгівлі ними

Розвиток міжнародного ринку товарів обумовив формування та інтенсивний розвиток міжнародного ринку послуг, який займає значне місце в економіці держав світу. Питома вага цього ринку, в економіці провідних країн Заходу, наприклад, перевищує питому вагу сфери матеріального виробництва. Під послугами розуміють будь-який захід чи вигоду, які одна сторона може запропонувати іншій.

Послуги — це зміна у становищі інституційної одиниці, яка відбулася внаслідок дій та за взаємною згодою з іншою інституційною одиницею. Розрізняють два види послуг:

— *виробничі* (матеріальні) - опосередковуються матеріально та пов'язані з матеріальними продуктами (їх надання за змістом не відрізняється від процесу праці в матеріальному виробництві);

— *невиробничі* (нематеріальні) - вид послуг не пов'язаний з матеріальними продуктами і направлений безпосередньо на людину або її оточення.

Міжнародна торгівля послугами, на відміну від торгівлі товарами, де велика роль торговельного посередництва, заснована **на прямих контактах між виробниками та споживачами**. Справа в тому, що послуги, на відміну від товарів, виробляються і споживаються в основному **одночасно і не підлягають зберіганню**. Через це міжнародна торгівля послугами вимагає або присутності за кордоном їх безпосередніх виробників, або присутності іноземних споживачів у країні - виробнику послуг. У той же час розвиток

інформатики значно розширило можливості надання багатьох видів послуг на відстані.

Міжнародна торгівля послугами тісно взаємопов'язана з торгівлею товарами і у все більшій мірі впливає на неї - *для постачання товарів на зовнішній ринок потрібно все більше послуг*, починаючи з аналізу ринків і закінчуючи транспортуванням товарів та їх після продажним обслуговуванням. Особливо велика роль послуг в торгівлі наукомісткими товарами, для яких необхідні великі обсяги після продажного сервісу, інформаційних і різних консалтингових (консультаційних) послуг. Обсяг і якість послуг, що залучаються для виробництва і реалізації товару, багато в чому обумовлюють його успіх на зовнішньому ринку.

Міжнародна торгівля послугами також тісно пов'язана з міжнародним рухом капіталу і переміщенням робочої сили, які взагалі немислимі без транспортних, банківських, інформаційних та інших послуг. У свою чергу зростання мирових ринків товарів, капіталів, робочої сили стимулює розвиток світового ринку послуг.

Таким чином, специфічні **рис**и міжнародної торгівлі послугами можна визначити наступним чином:

- місце виробництва і споживання послуг співпадає — експорт послуг обов'язково передбачає їх виробництво за кордоном;
- тісний зв'язок ринку послуг з ринком товарів, капіталів і робочої сили;
- ступінь концентрації на ринку сучасних послуг значно більша, ніж на ринку товарів;
- національна сфера послуг захищена більш сильно;
- ряд послуг практично не включається до міжнародного обігу.

Економічний зміст світового ринку послуг полягає у сукупності взаємовідносин членів міжнародного співтовариства з приводу надання послуг. *Ринок послуг - це система перетинання інтересів покупців та продавців послуг, функціонування якої регулюється ринковими законами.* До основних особливостей світового ринку послуг слід віднести такі:

- **системність розвитку** - ринок послуг розглядається як цілісна система з багатьма складовими, пов'язаними між собою;
- **чутливість до ринкових змін** - постійні коливання в попиті та пропозиції послуг на ринку;
- **висока швидкість обороту капіталу** - пов'язана з коротшим виробничим циклом в сфері послуг, постійне зростання асортименту послуг.

Слід відмітити, що світовий ринок послуг як категорія міжнародної економіки підкоряється основним законам ринкового господарства.

Є різні підходи до **класифікації послуг**.

МВФ відносить до міжнародних послуг такі їх види та підвиди: *транспорт* (пасажирський і вантажний), *поїздки* (ділові і особисті), *зв'язок*, *будівництво*, *страхування*, *фінансові послуги*, *рояліті та ліцензійні платежі*,

інші бізнес-послуги (посередницькі послуги, лізинг та інші ділові, професійні і технічні послуги), *особисті, культурні та рекреаційні послуги, урядові послуги.*

Класифікація ГАТТ/ВТО включає понад 600 різновидів послуг, яка базується на *Міжнародній стандартизованій промисловій класифікації*, яка прийнята ООН, а саме:

- комунальні послуги та будівництво;
- оптова та роздрібна торгівля, ресторани та готелі, транспортування, зберігання та зв'язок і фінансове посередництво;
- оборона, охорона здоров'я та громадські роботи;
- інші комунальні послуги, соціальні та особисті послуги.

Саме ця класифікація використовується під час переговорів про лібералізацію міжнародної торгівлі послугами які проходять в рамках ГАТС/ВТО. **GATS** (*General Agreement on Trade in Services*) — це Генеральна угода з торгівлі послугами, яка є головним міжнародним документом, що регулює міжнародну торгівлю послугами у цілому. До ГАТС включені зобов'язання сторін не накладати обмеження на міжнародну торгівлю послугами в таких формах:

- квоти на обсяг наданих послуг; обмеження на вартість послуг;
- обмеження загального числа організацій, що надають послуги;
- обмеження числа фізичних осіб, що надають послуги;
- обмеження юридичних форм, у яких можуть бути зареєстровані організації, що надають послуги;
- обмеження участі іноземного капіталу в організаціях, що надають послуги.

Класифікація Світового банку передбачає поділ усіх послуг на дві групи:

- *факторні послуги* - включають платежі, що виникають у зв'язку з **міжнародним рухом факторів виробництва** (доходи та інвестиції, роялті та ліцензійні платежі, зарплата нерезидентам);
- *не факторні послуги* - включають **решту видів послуг** (транспорт, подорожі та інші не фінансові послуги).

Ця класифікація так само, як і попередня, використовується при обговоренні проблем врегулювання міжнародної торгівлі послугами в рамках ГАТС, які зазвичай зосереджуються на **не факторних послугах**.

Зазначаючи, що надання послуг переважно відбувається одночасно з продажем товару або здійсненням інвестицій не факторні послуги можна класифікувати **залежно від способу їх доставки споживачам**:

- а) послуги, пов'язані з інвестиціями — банківські, готельні, професійні послуги;
- б) послуги, пов'язані з торгівлею — транспортні, страхування;
- в) послуги, пов'язані одночасно з торгівлею та інвестиціями — зв'язок, будівництво, комп'ютерні та інформаційні послуги, особисті, культурні і рекреаційні послуги.

Міжнародна статистика дає обмежений обсяг відомостей про світову торгівлю послугами. СОТ, наприклад, розбиває цю торгівлю всього лише на три види - *транспортні послуги* (1/4 світової торгівлі послугами); *туризм* (1/3 світової торгівлі послугами); *інші послуги*.

Міжнародні транспортні послуги — це послуги всіх видів транспорту, які забезпечують переміщення товарів (вантажів) та людей (пасажирів) між двома чи більше країнами, та які надаються резидентами однієї країни резидентам іншої країни.

Залежно від виду транспорту, що використовується для перевезень, розрізняють морські, річкові, повітряні, трубопровідні, космічні, залізничні та автомобільні сполучення. Міжнародні сполучення бувають прямі і комбіновані. Прямі міжнародні сполучення обслуговує один вид транспорту, а комбіновані — послідовно два або декілька видів транспорту.

Найбільш універсальним і ефективним засобом транспортування *великих обсягів товарів (вантажів)* є морський транспорт (його частка становить близько 80 % від загального обсягу міжнародних перевезень), а у *міжнародних пасажирських* перевезеннях лідирує повітряний транспорт, який забезпечує перевагу у швидкості перевезень.

Однією з найбільш динамічних форм у міжнародній торгівлі послугами є **туризм**. Міжнародний туризм входить у трійку найбільших галузей-експортерів, поступаючи лише нафтовій промисловості та автомобілебудуванню. Це обумовлює особливу увагу до розвитку цієї сфери бізнесу. Туризм як товар реалізується у формі послуг (матеріальних і нематеріальних). Туризм не є товаром першої необхідності, тому він стає потребою людини лише при певному рівні її доходів та певному рівні багатства суспільства.

За міжнародною статистикою, *туристом* є будь-яка людина, яка тимчасово відвідує іншу країну з будь-якою метою, крім професійної діяльності, що оплачується в цій країні. У міжнародній економіці туристами вважають осіб, які провели за кордоном понад 24 години, а в іншому випадку їх вважають *екскурсантами*.

Розрізняють міжнародний туризм трьох **видів**:

— **рекреаційний** — з метою відпочинку, лікування, занять спортом, поїздки до родичів, знайомих тощо;

— **науковий** — для участі в конференціях, симпозіумах, конгресах, наукових виставках тощо;

— **діловий туризм** — зустрічі з діловими людьми, відвідування з метою відвідання виставок, ярмарок та ін.

Всесвітньої організації з туризму (ВОТ) має статус міжурядової організації, яка відповідає за розвиток туризму. Класифікація ВОТ передбачає поділ усіх країн на дві групи:

— *країни* — *постачальники туристів*, або країни, які імпортують туристичні послуги. До цих країн ВОТ відносить США, Бельгію, Данію, Німеччину, Голландію, Нову Зеландію, Швецію, Канаду, Англію;

— країни, які приймають туристів, або країни, які експортують туристичні послуги. До цих країн ВОТ відносить Австралію, Грецію, Кіпр, Італію, Іспанію, Мексику, Туреччину, Португалію, Францію, Швейцарію.

З інших послуг слід зазначити швидко зростаючу торгівлю сучасними послугами, пов'язаними, насамперед з обміном науково - технічними знаннями і виробничим досвідом (торгівля ліцензіями, ноу - хау, інженерно - консультаційними та іншими послугами). Головна форма міжнародного обміну науково - технічними досягненнями - **ліцензійна торгівля**, предметом якої є патентні і безпатентні (ноу-хау) ліцензії на передачу винаходів, технологічного досвіду, промислових секретів і комерційних знань, використання товарних знаків і т. інц.

Світова торгівля ліцензіями як самостійний сектор світового ринку заснована на існуванні **патентної системи**, що надає власнику патенту виключне право на використання належних йому нових технічних рішень, винаходів і товарів. Найчастіше, однак, використання патенту неможливо без знання «секретів виробництва», які мають промислову і комерційну цінність, але не захищених міжнародним і національним патентним законодавством. Це і є **ноу-хау** (термін походить від англійського виразу «знаю, як зробити») - секретами виробництва, що охоплюються технологічні режими, способи, методи та досвід виготовлення продукції, особливості конструювання, без знання яких відтворення нової техніки і технології за зразками, патентними описами і опублікованої інформації неможливо. Провідні галузі ліцензійної торгівлі - електротехніка і електроніка, загальне машинобудування, хімія і нафтохімія, транспортне машинобудування, текстильна і харчова промисловість.

Консалтингові послуги — консультування виробників, продавців та покупців з питань економічної діяльності підприємства, фірм та організацій. Надаються консалтинговими фірмами, які здійснюють дослідження та прогнозування ринку, оцінюють експортно-імпортні операції, розробляють техніко-економічне обґрунтування на об'єкти міжнародного співробітництва та створення СП, проводять комплексне маркетингове дослідження та розроблення маркетингових програм, розробляють експортні стратегії на конкретних ринках тощо.

Зростання масштабів продажу за кордон обладнання та машинної техніки викликає необхідність їх технічного обслуговування і забезпечення запасними частинами, що супроводжується наданням відповідних послуг.

Послуги з **технічного обслуговування** здійснюється як у **сфері обігу** (надання послуг з передпродажного сервісу і передпродажного дороблення), так і у **сфері споживання** (обслуговування у гарантійний і післягарантійний періоди).

Передпродажний сервіс охоплює розпакування товару, виправлення пошкоджень, отриманих при транспортуванні, випробовування вузлів і систем, інструктаж споживачів і надання їм допомоги при встановленні чи монтажі.

Передпродажне дороблення передбачає доукомплектування експортної продукції згідно з вимогами країни-імпортера та її адаптацію до місцевих умов.

У сфері споживання Технічне обслуговування у гарантійний період передбачає сприяння в монтажі та пуску, в експлуатації, консультації споживачів; усунення виявлених дефектів, здійснення профілактичних оглядів.

Обслуговування в післягарантійний період передбачає такі ж послуги, але надаються вони на комерційних засадах.

Одним із поширених видів послуг на міжнародних ринках є **інжиніринг** — інженерно-технічні та консультативні послуги щодо створення об'єктів промисловості, виробничої та соціальної інфраструктур. Ці послуги містять комплекс робіт, який включає перед проектні техніко-економічні дослідження та обґрунтування, лабораторні або експериментальні дороблення технології чи прототипу, розроблення детальних структур проекту від ескізного варіанта до видання специфікації на обладнання, технологічне супроводження в процесі освоєння технології чи обладнання, консультування в процесі реалізації проекту тощо.

Міжнародний ринок інжинірингових послуг тісно пов'язаний з ринком об'єктів капітального будівництва. Інжинірингові фірми часто виступають у ролі генеральних постачальників і генеральних підрядників при поставках комплектного устаткування та спорудженні об'єктів. Вони підписують із замовниками контракти на спорудження промислових та інших об'єктів, розробляють проекти, укладають контракти з субпостачальниками обладнання та матеріалів, залучають, будучи генеральними підрядниками, до виконання робіт будівельні і монтажні субпідрядні фірми, несучи повну відповідальність за виконання зобов'язань за контрактами з замовником і здаючи об'єкт на умовах **«під ключ»**.

Міжнародний інформаційний обмін — це передача і отримання інформаційних продуктів та надання інформаційних послуг одній країні через державний кордон іншої країни. Об'єктами міжнародного інформаційного обміну є:

- *Документована інформація* — це інформація, зафіксована на матеріальному носії з реквізитами, що дозволяють її ідентифікувати. Вона буває масовою або конфіденційною.
- *Інформаційні ресурси* — це окремі документи і окремі масиви документів у інформаційних системах (архівах, фондах, бібліотеках тощо).
- *Інформаційні продукти* — це документована інформація, підготовлена відповідно до потреб користувачів.
- *Інформаційні послуги* — це дії власників інформації з забезпечення користувачів інформаційними продуктами.

Засоби інформаційного обміну — це інформаційні системи та мережі, а також мережі зв'язку, що використовуються для міжнародного інформаційного обміну.

Фінансові послуги — це послуги фінансового посередництва або послуги з кредитування. Ці послуги є основою сучасної економіки. Тому що будь-яка

господарська діяльність так чи інакше залежить від послуг, які забезпечуються фінансовим сектором. Об'єктивною передумовою функціонування ринку фінансових послуг є необхідність посередництва у взаємовідносинах між економічними агентами з приводу перерозподілу фінансових ресурсів. Кошти можуть бути в наявності в одних суб'єктів господарювання, а інвестиційні потреби виникають в інших.

Ринок фінансових послуг — особлива форма організації руху фінансових ресурсів в економічній системі, яка за своїм призначенням має забезпечити юридичним, фізичним особам і державі належні умови для залучення необхідних коштів і продажу тимчасово вільних грошових засобів. Тобто цей ринок виконує роль посередника руху коштів від їх власників до користувачів.

За економічною сутністю ринок фінансових послуг — це економічні відносини, що виникають між фінансовими посередниками та іншими економічними агентами з приводу розподілу фінансових ресурсів, купівлі-продажу тимчасово вільних коштів і цінних паперів.

Прикладом організацій, що надають фінансові послуги є банки, страхові, інвестиційні, лізингові, брокерські компанії та багато інших компаній.

Як правило, у всіх країнах особливим чином регулюються ряд фінансових послуг право здійснення яких належить тільки

Банкам належить ряд ексклюзивних фінансових послуг (**банківські послуги**) до яких відносяться:

- залучення коштів на депозити;
- розрахунково-касове обслуговування;
- інкасація коштів, векселів, платіжних та розрахункових документів;
- купівля-продаж іноземної валюти в готівковій та безготівковій формах;
- видача банківських гарантій;

Існують фінансові послуги, які надаються **не тільки банками**:

- **Кредитування** (включаючи житлове кредитування або *іпотеку*);
- **Факторинг** (від англ. *Factoring* - посередник) — фінансова комісійна операція, при якій клієнт *переуступає* дебіторську заборгованість **факторинговій компанії** з метою:

- ✓ миттєвого отримання більшої частини платежу;
- ✓ гарантії повного погашення заборгованості;
- ✓ зниження витрат по веденню рахунків.

- **Форфейтинг** — фінансування міжнародної торгівлі шляхом **обліку перевідних векселів** без права регресу, тобто покупець векселя бере на себе весь ризик неплатежу і не може пред'явити претензії попередньому власнику. В обмін на придбані цінні папери банк виплачує експортеру еквівалент їх вартості готівкою з вирахуванням фіксованої облікової ставки, премії за ризик не оплати зобов'язань та разового збору за зобов'язання купити векселі експортера.

- **Грошові перекази**

До інвестиційно - банківських послуг відносяться наступні фінансові послуги:

- *Управління активами;*
- *Довірче управління фінансовими ресурсами;*
- *Депозитарні послуги*
- *Брокерські послуги;*
- *Фінансове консультування;*
- *Оцінка власності*

Страхові послуги складаються з послуг що до *страхування, перестраховання*, а також *страхових брокерських послуг*.

Страхування — вид цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів громадян та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати громадянами та юридичними особами *страхових платежів* (страхових внесків, страхових премій).

У країнах вільної ринкової економіки існують два головні **види страхування**:

- **обов'язкове** публічно-правове, організація якого *зосереджена в руках публічно-правових, а подекуди й державних страхових організацій;*

- **приватне добровільне**, яким опікуються акціонерні товариства на базі приватної угоди між *застрахованим і страхувальною організацією (страхувачем)*, якій *застрахований зобов'язаний виплачувати встановлені угодою внески*, а *страхувач* при виникненні зазначеного у договорі випадку відшкодувати *застрахованому втрату або виплатити обумовлену договором суму*. З уваги на те, що страховий ризик не можна передбачити, страхувальні організації повинні створити відповідні *резерви*, встановлюючи належну величину внесків, завдяки чому страхувальні організації часто перетворюються на великі фінансові установи.

До інших фінансових послуг належать:

- лізингові послуги;
- біржові послуги;
- рейтингові послуги

Питання для контролю знань та закріплення матеріалу

1. Специфічні ознаки міжнародної торгівлі послугами, її динаміка, структура та напрямки.

2. Міжнародний аутсорсинг. Міжнародні телекомунікаційні, фінансові, страхові послуги.

3. Туристичні послуги на світовому ринку. Фактори розвитку міжнародного туризму.

4. Регулювання МЕВ у сфері послуг.

5. Проблеми участі України у міжнародній торгівлі послугами.

§ 11 Міжнародні валютно-фінансові відносини

Кожна країна має свою грошову одиницю (валюту). При міжнародних розрахунках з світо господарського товарообігу й кредиту, Прямим закордонним інвестиціям і іншим міжнародним зв'язкам виникає необхідність обміну грошей однієї країни на гроші іншої. На цій основі виникають **валютні відносини** як *сукупність грошових відносин, що опосередковують платіжно-розрахункові операції між агентами (суб'єктами) світового господарства*. Учасниками цих відносин є банки, дивізіонні відділи великих підприємств і маклери.

Валютні відносини - це невід'ємний елемент сучасних ринкових зв'язків, тому вони регулюються такими факторами як максимізація прибутку й конкуренція (попит та пропозиція). Тому для аналізу валютних ринків застосовна *теорія ринкового попиту та пропозиції*, заснована на законах конкуренції.

Сутність підприємницької діяльності у валютній сфері укладається в *торгівлі іноземною валютою, яка являє собою угоду купівлі-продажу однієї валюти на іншу або на національну валюту по заздалегідь установленій ціні (валютному курсу)*. Торгівля валютою викликана необхідністю провадити різного роду платежі, тобто переклади грошей з однієї країни в іншу, пов'язані з світо господарською діяльністю.

Метою торгівлі валютами (у рамках властиво підприємницької діяльності, у першу чергу банків) є одержання прибутку. Промислові й торговельні підприємства, торгую своїми, на якийсь відрізок часу вільними, ліквідними коштами переважно щоб уникнути можливих втрат через коливання курсів. Державні девізні (валютні) банки купують і продають валюти, як правило, з метою збереження курсу власної національної валюти в рамках позначеного граничного відхилення.

Конкретною формою організації валютних відносин є **світова валютна система (СВС)**, яка являє собою *сукупність способів, інструментів і органів (інститутів), за допомогою яких здійснюються грошові розрахунки в рамках світового господарства*. СВС містить у собі:

- світові гроші (колективні валютні одиниці);
- систему пристосування окремих валют один одному (валютні курси);
- валютні ринки;
- міждержавні регіональні й наддержавні органи, що займаються регулюванням валютно-фінансових зв'язків і відносин.

Поняття "**валюта**" означає:

1. *Грошову національну одиницю*, що лежить в основі грошової системи країни.

2. *Тип грошової системи* в даній країні (золота, біметалічна, паперова і т.д.).

Іноземна валюта - грошові знаки іноземних держав і платіжні документи, виражені в іноземних грошових одиницях і застосовувані в міжнародних розрахунках.

У світо господарської сфері **національні валюти** функціонують, як кредитні гроші **існують у вигляді:**

- депозиту до запитання **на поточних і депозитних рахунках** у банках (гнітюча частина);
- **готівки**, що перебувають для забезпечення товарообігу (незначна частина).

Валюти підрозділяються на:

а) **оборотні (конвертовані)** - валюти країн, що повністю скасували валютні обмеження, і обмінювані на всі інші валюти;

б) **частково оборотні** - це валюти країн, що зберігають валютні обмеження відносно певного кола валютних операцій, а саме:

- ✓ регулювання переказів і платежів за кордон, вивозу капіталу, золота, грошових знаків і цінних паперів;
- ✓ заборона вільного продажу й купівлі іноземної валюти;
- ✓ обов'язкову здачу іноземної валюти в обмін на національну за офіційним курсом;
- ✓ контроль над валютними операціями для нерезидентів і по поточних операціях.

в) **необоротні** - валюти країн, що повністю зберігають валютні обмеження по всіх операціях, як для нерезидентів, так і резидентів.

При здійсненні міжнародних розрахунків розрізняють:

- **валюту платежу** - валюта, у якій обумовлена оплата товару по зовнішньоторговельній операції (погашення кредиту).
- **валюту операції** - валюта, у якій виражена ціна товару (сума наданого кредиту).

У випадках, коли угоди може **не збігатися** з валютою платежу, у договорі вказується, за яким курсом валюта операції повинна бути перелічена у валюту платежу.

Процес валютної інтеграції знаходить своє вираження в появі так званих **колективних валют** і розвитку деяких з них у напрямку перетворення у **світові гроші**.

Міжнародна валютна система — це сукупність грошових відносин, пов'язаних із формуванням і розподілом валютно-фінансових та кредитних фондів, використанням розрахункових і платіжних засобів у сфері міждержавних господарських зв'язків.

Еволюція світової валютної системи поєднує декілька етапів розвитку та різних видів валютних систем:

- **Золотий стандарт** в якості валютної системи визначав використанням золота і золотих монет як грошового товару був офіційно введений у Великобританії в 1816р. і окремі елементи збереглися до 70-х років ХХ століття.

- В основу **Паризької валютної системи**, яка виникла в 1867 році (юридично оформлена на Міжнародній конференції в Парижі), також був покладений Золотий стандарт - конференція *визнала золото єдиною формою світових грошей і вперше накреслила напрям уніфікації національних грошових систем*, який передбачав:

- ✓ обіг золотих монет та їх необмежена карбування державними монетними дворами;

- ✓ вільний обмін кредитних грошей на золоті монети за номіналом;

- ✓ відсутність обмежень на ввіз і вивіз золота;

- ✓ використання на внутрішньому ринку поряд з золотими монетами і банкнотами розмінної монети та державних паперових грошей з примусовим курсом до золота через встановлення золотого вмісту національної грошової одиниці (золотий паритет).

- **Генуезька валютна система** (юридично оформлена в 1922 році на Генуезькій міжнародній економічній конференції) характеризується тим, що країни *накопичують для своїх зовнішніх розрахунків певну кількість іноземної валюти економічно найсильніших держав*, в якості еквівалента золота.

- **Бреттон-Вудська валютна система** (створена на підставі відповідної угоди держав, що брали участь в конференції в 1944р. в м. Бреттон Вуд (США)) спрямована на регулювання та стабілізацію валютних курсів – з метою сприяння тісному валютно-політичному співробітництву в ім'я забезпечення збалансованого і безперешкодного розвитку міжнародної торгівлі в якості міжнародних валютних резервів поряд з золотом використовується долар США.

- **Ямайська валютна система** (пов'язана із рішенням МВФ у м. Кінгстон (Ямайка) у 1976р.) — система плаваючих валютних курсів. Ця система передбачає відмову від ряду принципів Бреттон-Вудської валютної системи, і остаточний перехід до використання в якості світових грошей *виключно національних валют та міжнародних розрахункових одиниць — спеціальних прав запозичення*, які випускає МВФ. Основні принципи Ямайської системи:

- ✓ відмова від встановлення офіційної ціни на золото і золотих паритетів;

- ✓ припинення розміну доларів США на золото;

- ✓ дозвіл купівлі-продажу золота за ринковими цінами;

- ✓ право вибору країнами будь-якого режиму валютного курсу;

- ✓ визнання плаваючих валютних курсів на підставі ринкових механізмів (вільна торгівля валютою);

- ✓ надання повноважень МВФ з нагляду за валютною політикою країн-членів.

Обмін (торгівля) валютами відбувається на **валютному ринку (ВР)** - ринку, на якому *зустрічаються попит та пропозиція іноземних валют, оцінюваних у національній валюті*. Для ВР характерним є те, що цей ринок:

- нематеріальний;

- не має конкретного місцезнаходження;

- є міжбанківським ринком (банківські депозити);

- завдяки процесу телекомунікації й інформатики є глобальним, тобто розгорнутим у масштабі всього миру.

Виникши з потреб зовнішньої торгівлі, валютні ринки сьогодні розбудовуються в значній мірі, незалежно від міжнародної торгівлі. Обсяг операцій на них не зіставимо з обсягом світового обміну товарами й послугами. У міру інтеграції західної економіки відмінялися обмеження закордонних інвестицій, внаслідок чого зростав обсяг валютних операцій, пов'язаних з міжнародним рухом капіталів, перекладом їх з однієї валюти в іншу.

Кожна валюта виступає на валютному ринку зі своєю ціною, що відображає її інтернаціональну вартість. **Валютним курсом** називається *ціна валюти однієї країни в грошових одиницях іншої країни*.

Котирування валют - визначення курсу іноземної валюти, залежно від умов валютного обміну в країні, відбувається:

- **на біржі** - в умовах волі валютних операцій;
- **відповідними урядовими органами** - при наявності валютних обмежень (поряд з офіційним котируванням нерідко має місце й неофіційне котирування на "чорних ринках валют").

Основними методами котирування іноземної валюти є:

- **прямий** (найпоширеніший метод котирування) – одиниця іноземної валюти виражається в національній валюті;

- **непрямий** (застосовується переважно в Англії) – одиниця національної валюти виражається в іноземній валюті.

Існує ціна покупки валюти й ціна її продажу, а різниця між курсами продавця й покупця називається "маржа".

Валютний курс, як *кошт "пристосування"* валют при міжнародних розрахунках, відіграє важливу роль у світовому господарстві й необхідний для:

- взаємного обміну валютами при торгівлі товарами в послугами;
- забезпечення руху капіталів і фінансових ресурсів (кредитів);
- порівняння цін світових і національних ринків, а також вартісних показників різних країн, виражених у національних або іноземних валютах;
- періодичної переоцінки рахунків в іноземній валюті фірм і банків.

Фінансова політика країни в цілому й валютна зокрема, залежить від застосовуваної **системи валютних курсів**:

- **Гнучкі валютні курси** - це система, при якій курси обміну національних валют визначаються безперешкодною грою попиту та пропозиції. Ринок урівноважується (наприклад, англійського фунта стерлінгів до долара США) через *ціновий, тобто курсовий механізм*. Взаємодія імпортного попиту експортної пропозиції (попит веде до підвищення, пропозиція - до зниження вільного валютного курсу) визначає рівень рівноваги валютних курсів (рівноважний валютний курс). Вільне коливання валютних курсів під впливом змін у попиті та пропозиції іноземної валюти й автоматичне коректування, на цій основі, дефіцитів і активів платіжних балансів розглядається як *головна гідність системи гнучких або плаваючих валютних курсів*. До недоліків

відносять ризик і невизначеність умов торговельної й інвестиційної діяльності, зв'язаних з вільними коливаннями валютних курсів.

• **Фіксовані валютні курси** - це система, при якій валютний курс фіксується, а його зміни під впливом коливань попиту та пропозиції, усуваються державою за рахунок проведення стабілізаційних заходів. ФВК є елементом системи "золотого стандарту", коли кожна країна встановлює золоте втримування своєї грошової одиниці. Валютні курси при цьому представляють фіксоване співвідношення золотого втримування валют.

Довгостроковими фундаментальними **факторами, що визначають рух валютних курсів**, є процеси, що відбуваються в сфері національного виробництва й обігу - порівняльна (стосовно світового рівня) продуктивність праці й, відповідно витрати проведення, довгострокові темпи росту ВВП, місце й роль країни у світовій торгівлі й вивозі капіталу. Чим вище витрати проведення й ціни в країні (нижче продуктивність праці) у порівнянні зі світовими, тим більше зростає імпорт у порівнянні з експортом, що веде до знецінювання національної валюти, і навпаки. Ріст національного доходу країни, ведучий до збільшення попиту на імпортні товари, породжує попит на валюту країни імпортера й тенденцію до знецінювання національної валюти. Ріст експорту пов'язаний з ростом національного доходу в іншій країні, народжує тенденцію до підвищення курсу національної валюти країну-експортера.

На світових ринках валюти зіставляються по інтернаціональним вартостями певного кількості товарів і послуг, що представляються тієї або іншої грошовою одиницею. У ході міжнародних і світогосподарських відносин устанавлюється таке **співвідношення двох валют, при якому певна сума грошей може бути виміняна на однакову по складу й обсягу "ринковий кошик" товарів і послуг в обох країнах.** Це й буде **паритет купівельної здатності валют, тобто такий рівень обмінного курсу двох валют, який зрівнює купівельну спроможність кожної з них за інших рівних умов.**

У сфері обігу до факторів, що визначають довгочасні тенденції руху валютного курсу, ставиться **інфляція** - *більш високі темпи національної інфляції, за інших рівних умов, ведуть до зниження валютного курсу даної країни стосовно країн, що мають відносно невисокі темпи знецінювання грошей.* Якщо у випадку **коливань інфляції** впливати на валютний курс убік його підвищення можна коштами **монетарної політики** (скорочення емісії грошей, підвищення ставки позичкового відсотка й т.п.), то у випадку **відносної зміни продуктивності праці** - коштами, спрямованими на підвищення продуктивності праці до рівня, що забезпечує конкурентоспроможність на світовому ринку.

Одним з факторів, що визначають рух валютних курсів, є також **відносний рівень реальних процентних ставок**, який регулює потоки капіталів між країнами. Збільшення процентних ставок робить країну привабливою для вкладення фінансових коштів, у результаті збільшується пропозиція іноземної валюти й попит на національну валюту й, відповідно,

валютний курс, у першому випадку він має тенденцію до підвищення. Низькі процентні ставки обмежують або викликають відтік капіталу, у результаті збільшується попит на іноземну валюту й зниженню валютного курсу.

Короткострокове коливання валютних курсів залежить від **психологічного фактору ринкового "очікування"** учасників валютного ринку (думки банкірів, дилерів і ін. про перспективи динаміки курсу тієї або іншої валюти, валютні інтервенції й т.п.) різного роду, що породжує, спекуляції на валютних ринках, в. т.ч. спекулятивний рух капіталів. Очікування подальшого зниження (підвищення) валютного курсу народжує прагнення звільнитися (скупити) від даної валюти, що приводить до ще більшого зниження (підвищення) валютного курсу.

Валютна інтервенція - *втручання центральних банків і казначейств у валютні операції*, проводиться як з метою підвищення (продаж іноземної й покупка національної валюти), так і з метою зниження (покупка іноземної й продаж національної валюти) курсу валюти своєї країни або іноземної валюти. Валютна інтервенція може виявити *лише тимчасовий вплив* на рух валютних курсів, ступінь її ефективності залежить від обсягу коштів, спеціально створених валютних фондів.

Міжнародні поточні розрахунки між країнами здійснюються у відповідних національних валютах згідно з існуючими валютними курсами або у твердій (конвертованій) валюті. Загальний стан зовнішньоекономічних зв'язків країни характеризується її **платіжним балансом** – це *співвідношення всієї сукупності надходжень з-за кордону та платежів за кордон за певний відрізок часу* (рік, квартал, місяць).

Платіжний баланс є систематичним підсумовуванням записів усіх економічних трансакцій з товарами, послугами та фінансовими активами протягом певного періоду між резидентами однієї країни та резидентами інших країн світу. Платіжний баланс реєструє **джерела** (надходження) і **використання** (платежі) коштів для зовнішніх трансакцій країни. Він не є ані балансовим звітом, ані звітом про результати господарської діяльності, це – **форма звіту про джерела і використання коштів**, яка відображає зміни в активах, пасивах та вартості майна з урахуванням зобов'язань протягом визначеного періоду. Якщо *надходження платежів перевищує видатки*, платіжний баланс вважають **активним** (таким, що має **позитивне сальдо**); у *протилежному випадку* – **пасивним** (таким, що має **від'ємне сальдо**).

Основа платіжного балансу – *групування всіх видів угод результати яких пов'язані зі зростанням потреб в товарах та послугах або з надходженням іноземної валюти в країну*. Платіжний баланс складається згідно з принципом подвійного рахунка - кожна угода записується на **двох рахунках**:

- **дебетовому**, який свідчить про надходження товару на даний рахунок. Імпорт товарів, іноземних інвестицій, займів і кредитів, які відправляються за кордон, відображаються на дебетовому рахунку зі знаком «-».

- **кредитовому**, який характеризує надання товару або виплату коштів з даного рахунку. Експорт товарів та послуг дарів, приток капіталу фіксуються на цьому рахунку платіжного балансу зі знаком «+».

Платіжний баланс складається з двох частин:

1. Баланс поточних операцій складається з:

1.1. Торгівельного балансу, який показує різницю між товарним експортом країни та її товарним імпортом

1.2. Балансу послуг та некомерційних платежів

2. Баланс фінансових операцій з капіталом враховує надходження коштів за наступними категоріями:

2.1. Міжнародний рух підприємницького капіталу.

2.2. Міжнародний рух позикового капіталу.

Платіжний баланс країни може бути поділений на три ширші частини:

- **поточний рахунок**, у якому записуються трансакції з товарами і послугами та трансферні платежі;

- **рахунок руху капіталів**, який відображає зміни у фінансових активах і пасивах країни;

- **офіційний міжнародний резервний рахунок**, у якому записуються трансакції з монетарним золотом та іншими резервними активами, такими як конвертована валюта, «резервний транш» країни в Міжнародному валютному фонді і володіння спеціальними правами запозичення в МВФ.

Усі частини платіжного балансу взаємопов'язані. Дефіцит **балансу поточних операцій** означає, що експорт товарів та послуг є недостатнім для оплати імпорту товарів та послуг. Здійснити фінансування цього дефіциту можливо шляхом одержування займів з-за кордону або продажу іноземцям матеріальних та фінансових активів країни, що відображається в **балансі фінансових операцій з капіталом**. Незбалансованість міжнародного руху поточних операцій та фінансових операцій з капіталом **регулюється зміною офіційних резервів** (запасів іноземної валюти у Центральному банку країни).

Міжнародні розрахунки являють собою *систему регулювання платежів за грошовими вимогами, які виникають між державами, організаціями, громадянами різних країн*. Міжнародні валютні розрахунки здійснюються в основному через банки. Найпоширеніші умови міжнародних розрахунків:

- **безпосередній (повний) розрахунок**, тобто повна оплата товару до моменту чи в момент переходу товару або товаро - розпорядних документів у розпорядження покупця (найбільш вигідно при експорті);

- **розрахунок у кредит (з розстроченням)**, тобто спосіб надання експортером імпортеру кредиту в комерційній формі (більш вигідним для імпортера).

Форми міжнародних розрахунків (розглядаються у напрямку спаду вигідності для експортера):

1. 100% аванс або авансові платежі - так звана передоплата. Це дуже рідкісне явище у нормальних міжнародних валютних розрахунках.

2. Акредитивні розрахунки - форма міжнародних розрахунків має вигляд доручення банку, клієнтом якого є імпортер, здійснити платежі фізичній чи юридичній особі в межах визначеної суми на умовах, указаних в акредитиві. **Акредитив** – це платіжний документ, за яким кредитна установа (банк, тощо) дає розпорядження іншій кредитній установі за рахунок спеціально заброньованих коштів оплатити товарно-транспортні документи за відвантажений товар чи виплатити пред'явникові акредитиву визначену суму грошей. Акредитив є **вигідним для експортера**, бо забезпечує надійність платежу і швидке його отримання, захищає експортера від валютних і політичних ризиків. **Імпортеру ж акредитив не є таким вигідним**, бо передбачає іммобілізацію на акредитивному ринку, а це гальмує оборотність його коштів. Акредитиви мають форму:

- **грошового акредитиву** – це іменний грошовий документ, в якому зазначено розпорядження банку про виплату власнику вказаної суми повністю або частинами.

- **документарного акредитиву** - передбачає, що покупець дає доручення банку, який його обслуговує, відкрити такий товарний акредитив. Види товарного акредитиву наступні:

- ✓ **відкличний** - покупець має право анулювати його або змінити умови в довільний час та **безвідкличний** - протягом встановленого терміну дія акредитиву не може бути анульованою без згоди постачальника;

- ✓ **підтверджений** - авізуючий банк гарантує бенефіціару оплату відвантажених ним товарів або **непідтверджений** - банк імпортера повідомляє про відкриття акредитиву, але робить застереження, що дане повідомлення не є підтвердженням;

- ✓ **покритий** - банк-емітент переказує валюту в сумі акредитиву авізуючому банку та **непокритий** - банк-емітент не переказує валюти авізуючому банку на користь бенефіціара;

- ✓ **трансферабельний** (переказний) – це такий акредитив, який може бути переданий цілком або частково первісним бенефіціаром другому бенефіціару;

- ✓ **револьверний** (роловерний, відновлювальний) - сума акредитиву в міру виплати коштів автоматично відновлюється в межах встановленого ліміту й терміну дії акредитиву.

3. Інкасо – це банківська операція, згідно з якою банк за дорученням свого клієнта і на основі розрахункових документів отримує грошові суми від покупця з подальшим зарахуванням цих сум на рахунок свого клієнта. Розрахунки при інкасо здійснюються у відповідності до «Уніфікованих правил з інкасо», прийнятих Міжнародною торговою палатою. Експортер передає документи в банк-ремітент (банк експортера, довірителя), який пересилає їх в банк імпортера (інкасуєчий банк), а після згоди імпортера інкасуєчий банк нараховує на кореспондентський рахунок банку-ремітента суму платежу й повідомляє його про це нараховує на кореспондентський рахунок банку-ремітента суму платежу й повідомляє його про це. За характером документів інкасо поділяється на:

- **Просте (чисте) інкасо** – це стягування платежу за фінансовими документами, які не супроводжуються комерційними документами.

- **Документарне (комерційне) інкасо** – це доручення експортера банку отримати від імпортера платіж напроти товарних документів з наступним перечисленням сум платежу експортеру.

- ✓ **інкасо з негайною оплатою** – це вид інкасо, при якому банк-ремітент, одержавши від клієнта платіжну вимогу та документи про відвантаження, без попередньої згоди імпортера негайно виплачує необхідну суму експортерові (якщо на рахунку покупця необхідних коштів немає, то інкасуєчий банк надає імпортеру позику);

- ✓ **телеграфне інкасо** – це операція, при якій переказ суми платежу на рахунок експортера здійснюється негайно, як тільки отримується телеграфне повідомлення інкасуєчого банку про прийняття товарних документів на інкасо.

Імпортери погоджуються на інкасові операції частіше, ніж на акредитивну форму розрахунку, і віддають перевагу документарному інкасо. А банки за виконання інкасо стягують комісійні.

4. Розрахунки при відкритому рахунку - це форма розрахунків, при якій відсутні надійні гарантії для експортера, котрий направляє на адресу покупця товар і товарні документи, а імпортер протягом обговореного терміну повинен переказати на рахунок експортера гроші. Після вивірювання розрахунків кінцеве погашення заборгованості за відкритим рахунком здійснюється через банки, як правило, з використанням банківського переказу або чека, у зв'язку з чим банківська статистика часто включає розрахунки за відкритим рахунком до банківських переказів.

5. Банківський переказ - це форма розрахунків, суть якої полягає в дорученні одного банку іншому виплатити переказоотримувачу визначену суму. Банківський переказ використовується при погашенні боргів за кредити, при видачі авансів, при врегулюванні рекламацій, при розрахунках за неторговельними операціями. У формі банківського переказу здійснюється також оплата інкасо, тобто банківські перекази можуть поєднуватись з іншими формами розрахунків, а також з гарантіями.

6. Розрахунки з використанням векселів і чеків - тих же випадках, що й банківські перекази, застосовують розрахунки чеками й переказними векселями, з використанням:

- ✓ **Тратта (переказний вексель)** – це письмовий беззастережний наказ кредитора (**трасанта**) позичальнику (**трасату**) про сплату визначеної суми третій особі (**ремітенту**, на якого виписано тратту), і/або яка бере на себе зобов'язання платежу чи гарантує оплату за векселем.

- ✓ **Банківський акцепт** – це переказний вексель, що випикується на банк, котрий його акцептує, тобто дає згоду на оплату цього векселя.

- ✓ **Чек** – це спеціальний грошовий документ певної форми, який містить розпорядження банку видати або перерахувати певну суму з поточного рахунку особи, яка підписала цей документ (чек).

✓ **Платіжне доручення** – це *письмове розпорядження покупця своєму банку про перерахування визначеної суми грошей з його рахунку на рахунок продавця.*

✓ **Платіжна вимога** – це *письмове розпорядження продавця своєму банку про перерахування на його рахунок грошей, що надійшли чи надійдуть від покупця, супроти товарних документів.*

Питання для контролю знань та закріплення матеріалу

1. *Поняття валюти та її види. Конвертованість валют. Валютний курс та його види.*

2. *Валютний паритет. Котирування валют. Валютні ринки та валютні операції.*

3. *Принципи, форми та інструменти валютної політики держав з відкритою економікою.*

4. *Еволюція світової валютної системи: Паризька, Генуезька, Бреттон-Вудська і Ямайська валютні системи.*

5. *Валютно-фінансова система країн ЄС. Платіжний баланс як індикатор взаємин національної економіки з зовнішнім світом.*

6. *Механізм міжнародних розрахунків. Форми міжнародних розрахунків*

§ 12 Міжнародні кредитні відносини

Міжнародний кредит це

• *форма руху позикового капіталу у сфері міжнародних економічних відносин, де кредиторами і позичальниками виступають суб'єкти різних країн.*

• *економічні відносини, які виникають між кредиторами і позичальниками різних країн з приводу надання, використання та погашення позики.*

Характерними **рисами кредитних відносин** є *дотримання наступних принципів - повернення; терміновості; платності; гарантованості.*

Суб'єктами цих відносин виступають, комерційні банки, кредитні організації, приватні фірми, нефінансові заклади, держави та державні органи, а також регіональні міжнародні банки розвитку, міжнародні фінансові інститути.

На основі міжнародного кредиту сформувалися *ринки міжнародні ринки позичкових ресурсів*. Крім великих національних, міжнародних за своїм характером (наприклад, нью-йоркський, лондонський та ін.), виникли й досягли на сучасному етапі колосальних розмірів *світовий ринок капіталів, ринок євровалют та єврокапіталів*.

Операції на світовому ринку капіталів за своїм характером поділяють на

- **комерційні** – ті, що пов'язані із зовнішньою торгівлею;
- **фінансові** – вивіз капіталу, погашення заборгованості та ін.

Функції міжнародного кредиту:

• забезпечення перерозподілу між країнами фінансових і матеріальних ресурсів, що сприяє їх ефективному використанню;

- збільшення нагромадження в межах всього світового господарства за рахунок використання тимчасово вільних грошових коштів одних країн для фінансування капіталовкладень в інших країнах;

- прискорення реалізації товарів у світовому масштабі.

Фактори поширення кредитних відносин у міжнародній сфері:

- інтернаціоналізація виробництва і капіталу;
- активізація міжнародних економічних зв'язків;
- зміцнення позицій ТНК;
- НТР, досягнення у сфері комунікаційних технологій.

Форми міжнародного кредиту:

1. За цільовим призначенням:

- *Зв'язані кредити* – надаються на конкретні цілі, обумовлені в кредитній угоді та можуть бути:

- ✓ *комерційні* – які надаються для закупівлі певних видів товарів і послуг;

- ✓ *інвестиційні* – для будівництва конкретних об'єктів, погашення заборгованості, придбання цінних паперів;

- ✓ *проміжкові* – для змішаних форм вивезення капіталів, товарів і послуг, наприклад, у вигляді виконання підрядних робіт (інжиніринг).

- *Фінансові кредити* – це кредити, які не мають цільового призначення і можуть використовуватися позичальниками на будь-які цілі.

2. За загальними джерелами:

- *Внутрішні кредити* – це кредити, що надаються національними суб'єктами для здійснення зовнішньоекономічної діяльності іншим національним суб'єктам.

- *Іноземні (зовнішні) кредити* – це кредити, що надаються іноземними кредиторами національним позичальникам для здійснення зовнішньоекономічних операцій.

- *Змішані кредити* – це кредити як внутрішнього, так і зовнішнього походження.

3. За формою кредитування:

- *Товарні кредити* – міжнародні кредити, що надаються експортерами своїм покупцям у товарній формі з умовою майбутнього покриття платежем у грошовій чи іншій товарній формі.

- *Валютні (грошові) кредити* – кредити, надані у грошовій формі: у національній або іноземній валюті.

4. За формою забезпечення:

- *Забезпечені кредити* – кредити, забезпечені нерухомістю, товарами, документами, цінними паперами, золотом та іншими цінностями як заставою (засіб забезпечення зобов'язань за кредитною угодою, який надає кредитору право у разі невиконання боржником зобов'язань отримати компенсацію, розмір якої дорівнює вартості застави), яка може здійснюватися в трьох формах:

- ✓ *тверда застава* - певна товарна маса закладається на користь банку;

✓ застава товару в обігу - враховується залишок товару відповідного асортименту на певну суму;

✓ застава товару в переробці - із заставою товару можна виробляти вироби, не передаючи їх до застави в банк.

• **Бланкові кредити** – кредити, надані просто під зобов'язання боржника вчасно погасити, документом при цьому виступає соло-вексель з одним підписом позичальника, основними різновидами яких є:

✓ контокорент – особлива форма кредитної угоди, згідно з якою кредитна операція передбачає відстрочку платежу (який мав би бути здійсненим за відсутності контокорентної угоди) з метою збереження у клієнтів певних коштів, які вони повинні сплачувати для вирішення інших проблем, що дає змогу прискорити обіг їх коштів, розширити операції.

✓ овердрафт – банк здійснює списання коштів з рахунку клієнта у розмірах, більших ніж залишки на його рахунку, відкриваючи таким чином кредит.

5. За строками надання кредитів:

- Надстрокові – добові, тижневі, до трьох місяців.
- Короткострокові – до 1 року.
- Середньострокові – від 1 до 5 років.
- Довгострокові – понад 5-7 років.

6. За валютою позики:

- у валюті країни-позичальника;
- у валюті країни-кредитора;
- у валюті третьої країни;
- у міжнародній грошовій одиниці (СПЗ, ЕКЮ та ін.).

7. За формою надання розрізняють кредити:

• *фінансові готівкові кредити* – зараховуються на рахунок боржника та надходять в його розпорядження;

• *акцептні кредити* – застосовуються у формі акцепту тратти імпортером або банком;

• *депозитні сертифікати* – документи, які свідчать про вкладення грошових коштів, поміщення їх на депозитний рахунок у банк під оголошену ставку відсотка;

- облігаційні позики та ін.

8. За кредиторами:

• Приватні кредити – надаються приватними особами.

• Комерційні (фірмові) кредити – кредити, що надаються фірмами.

• Банківські кредити – кредити, які надаються банками, іноді посередниками (брокерами).

• Урядові (державні) кредити – кредити, надані урядовими установами від імені держави.

- Кредити міжнародних фінансово-кредитних організацій.

- Змішані кредити – в яких беруть участь приватні підприємства та держава, державні та міжнародні установи.

У міждержавному регулюванні валютних та кредитних відносин основна роль належить **спеціальним міжнародним валютно-фінансовим організаціям**, серед яких провідне місце займають:

❖ **Міжнародний валютний фонд (МВФ)** – це міжурядова валютно-кредитна організація акціонерного типу (створений на міжнародній конференції в м. Бреттон-Вудсі (США) в 1944 р.), яка виконує функції регулювання, фінансування, нагляду та консультування держав-членів у сфері валютно-фінансових відносин. Основними завданнями МВФ є:

- сприяння розвитку міжнародної торгівлі та валютного співробітництва встановленням норм регулювання валютних курсів та контролю за їх дотриманням;

- сприяння багатосторонній системі платежів та ліквідація валютних обмежень;

- надання валютних кредитів державам-членам для вирівнювання платіжних балансів;

- організація консультативної допомоги з фінансових і валютних питань.

МВФ надає кредити декількох видів:

1. *Резервні кредити* (“стенд-бай”) – для стабілізації платіжного балансу.

2. *Розширене кредитування* (ЕФФ) – для підтримки середньострокових програм (3-4 роки) подолання труднощів платіжного балансу.

3. *Компенсаційні та надзвичайні кредити* (ССФФ) – для компенсації скорочення експортного виторгу за незалежними від країни-позичальника причинами (на 3-5 років).

4. *Фінансування системних перетворень* (СТФ) – це механізм для країн з перехідною економікою, які мали значні проблеми з платіжним балансом внаслідок переходу до торгівлі на ринковій основі.

5. *Стабілізаційний* (“буферний”) кредит (БСФФ) – для фінансування запасів сировини в зв’язку з несприятливою кон’юнктурою на світових ринках (на 3-5 років).

6. *Фінансування структурної перебудови* (САФ) – для надання пільгової допомоги найменш забезпеченим країнам-членам Фонду.

7. *Розширене фінансування* (ЕСАФ) – для структурної перебудови зовнішніх розрахунків, якщо наявні серйозні порушення платіжного балансу (до 3 років).

❖ **Група Світового банку** – багатостороння неурядова кредитно-фінансова установа, яка об’єднує чотири окремі фінансові установи - Міжнародний банк реконструкції та розвитку (МБРР); Міжнародну асоціацію розвитку (МАР); Міжнародну фінансову корпорацію (МФК); Багатостороннє агентство гарантії інвестицій (БАГІ). Мета Світового банку – сприяння економічному прогресові на користь *найбідніших верств населення* в країнах, що розвиваються, і фінансування інвестицій, які сприятимуть економічному зростанню (будівництво доріг, електростанцій, шкіл, зрошувальних систем, сприяння

розвитку сільськогосподарських структур, перекваліфікацію вчителів, програми поліпшення харчування дітей та вагітних жінок).

❖ У кредитній політиці **МБРР** важливе місце посідає так зване *стабілізаційне кредитування* – фінансування програм структурної перебудови і галузевої адаптації – галузевих реформ, не пов'язаних з конкретними проектами. Позики банку надаються *лише урядам країн або під їхню гарантію державним та приватним організаціям і корпораціям*.

❖ **Міжнародна асоціація розвитку** – заснована (у 1960 р.) з метою доповнити діяльність МБРР в напрямі *довгострокового фінансування найбільш бідніших країн світу*. Офіційними цілями діяльності МАР в найбільш бідних країнах світу є: скорочення бідності; стабілізація і економічне зростання; захист навколишнього середовища.

❖ **Міжнародна фінансова корпорація** – заснована (в 1956 р.) для *сприяння розвитку приватного підприємництва в країнах, що розвиваються*. Акціонерний капітал МФК формується шляхом підписки країнами-членами на акції і становить 2,45 млрд. дол. США.

❖ **Багатостороннє агентство гарантії інвестицій** – створене (в 1988 р.) з метою розповсюдження потоку прямих іноземних інвестицій серед країн-членів. БАГІ *забезпечує гарантії інвестицій*, захищаючи інвесторів від таких некомерційних ризиків.

❖ Для сприяння економічному співробітництву та інтеграції країн в різних регіонах в 1960-х рр. 20 сторіччя були створені **регіональні банки розвитку** – *Міжамериканський банк розвитку* (53 країни); *Африканський банк розвитку* (75 країн); *Азіатський банк розвитку* (14 країн).

❖ В Європі функціонують такі регіональні валютно-кредитні організації:

✓ **Європейський інвестиційний банк** (ЄІБ) – фінансова організація ЄС (1958р.), яка забезпечує довгострокові позики для сприяння *збалансованого і рівномірного розвитку країн Союзу*.

✓ **Європейський банк реконструкції та розвитку** (ЄБРР) – функціонує (з 1991 р.) з метою *сприяння економічним реформам у країнах Східної Європи та колишнього СРСР*.

✓ **Європейський фонд валютного співробітництва** (ЄФВС) – створений (у 1973 р.) з метою надання кредитів країнам – членам ЄС *для покриття дефіциту платіжного балансу*.

Однією із складних міжнародних фінансових проблем виступає проблема **заборгованості країн**, що розвиваються. Надмірне залучення іноземних кредитів країнами, що розвиваються, при послабленні уваги до проблеми раціонального використання отриманих ресурсів, погіршення економічного стану більшості цих держав .

Більшість таких позик здійснюється на пільгових умовах, з низькою відсотковою ставкою і використовувалась на реалізацію конкретних проектів розвитку та оплати імпорту інвестицій і товарів.

Значна частина боргів набуває репутації безнадійних, що створює “вторинний ринок боргів”, на якому зі знижкою (30% номінальної вартості)

обертаються банківські вимоги до боржників. Реструктурування боргів країн, що розвиваються значно поліпшує показники обслуговування боргу в багатьох країнах Латинської Америки, Азії. Однак, боргова проблема ще залишається предметом занепокоєння в найменш розвинутих країнах, особливо африканських.

Залучення іноземного капіталу збільшує ресурси економічного розвитку, але зростання зовнішнього боргу породжує проблему його обслуговування, яка включає: як виплату основної суми боргу (амортизацію), так і виплату відсотків. Зобов'язання по обслуговуванню зовнішнього боргу виконуються або за рахунок експортної виручки і скорочення імпорту, або шляхом нових позик за кордоном.

Для вирішення проблеми заборгованості країни були вимушені брати нові позики, а також – звернутися за допомогою до стабілізаційної програми МВФ, умови якої включають 4 компоненти:

- 1) відміна або лібералізація валютного та імпортного контролю;
- 2) зниження обмінного курсу місцевої валюти;
- 3) жорстка внутрішня антиінфляційна програма (контроль за кредитами банків, за видатками державного бюджету, за дефіцитом державного бюджету, за ростом заробітної плати, зняття контролю за цінами);
- 4) стимулювання іноземних інвестицій і відкриття економіки країни світовому господарству.

Питання для контролю знань та закріплення матеріалу

1. *Міжнародний кредит, його сутність форми та роль в міжнародній економічній діяльності.*
2. *Міжнародний ринок позикових капіталів.*
3. *Економічні наслідки міжнародного кредитування.*
4. *Проблеми зовнішньої заборгованості у МЄВ: форми, структура і масштаби.*
5. *Інструменти управління зовнішнім боргом.*
6. *Проблема заборгованості і значення іноземних кредитів для економічного розвитку України.*

Глава 4. Інтеграційні процеси у світовому господарстві

§13. Міжнародна економічна інтеграція і глобалізація світового господарства

Розвиток світових продуктивних сил на сучасному етапі все більш набуває характеру цілісності та безперервності їх національних елементів. Це обумовлює перевагу доцентрових сил у розвитку світового господарства та зростання відкритості національних економік, виступає каталізатором інтернаціоналізації господарського життя. Сучасний світовий економічний

розвиток характеризується двома головними тенденціями - **міжнародна економічна інтеграція** та **глобалізація світового господарства**.

Міжнародна економічна інтеграція як явище характеризується як процес **стирання відмінностей** між економічними суб'єктами різних країн, шляхом відсутності будь яких форм дискримінації іноземних партнерів у кожній із національних економік. Міжнародну економічну інтеграцію можна визначити як етап розвитку і форму прояву **інтернаціоналізації господарського життя**, що передбачає зближення і взаємоприспосовування, переплетення всіх структур національних господарств **на двох рівнях** - на макро – рівні та на мікро – рівні. При цьому необхідно зазначити, що поряд з інтеграційними процесами в окремих регіонах світу мають місце й **дезінтеграційні процеси**, які викликані політичними, національними та релігійними причинами.

На **мікро-рівні** вирізняють дві **форми економічної інтеграції**:

- **горизонтальну інтеграцію** - виникає при злитті фірм, які виробляють подібні або однорідні товари з метою їх подальшої реалізації через спільну систему розподілу й отримання при цьому додаткового прибутку, що супроводжується виробництвом за кордоном товарів, аналогічних тим, що виробляються в країні базування.

- **вертикальну інтеграцію** - передбачає об'єднання фірм, які функціонують у різних виробничих циклах. Розрізняють три форми вертикальної інтеграції:

1. інтеграція «вниз» - інтеграція виробника сировини чи напівфабрикатів до компанії, яка веде головне виробництво;

2. виробнича інтеграція «вгору» - придбання компанією виробництва, яке спеціалізоване на подальшій переробці його готової продукції;

3. невиробнича інтеграція «вгору», що включає сферу розподілу.

На певному рівні розвитку мікро-інтеграції виникають транснаціональні корпорації.

Процес міжнародної економічної **інтеграції на макрорівні** відбувається тоді, коли дві або більше країн об'єднуються разом для створення ширшого економічного простору. Країни укладають інтеграційні угоди, сподіваючись на економічний вигравш, хоча можуть також переслідувати політичні та інші цілі. На макрорівні розглядають такі **основні форми міжнародної регіональної економічної інтеграції**:

- **зона преференційної торгівлі** - зона з пільговим торговельним режимом, коли дві або декілька країн зменшують взаємні тарифи з імпорту товарів, зберігаючи рівень тарифів в торгівлі з іншими країнами;

- **зона (асоціація) вільної торгівлі** - діє особливий пільговий торговельний режим для країн-учасниць за рахунок усунення внутрішніх тарифів при їх збереженні в торгівлі з іншими країнами;

- **митний союз** - це угода двох або декількох держав, що передбачає усунення внутрішніх тарифів та встановлення спільного зовнішнього тарифу;

- **спільний ринок** - забезпечується вільний рух не тільки товарів, а й послуг, капіталів та громадян (робочої сили).

Для створення спільного ринку потрібно мати **економічні та політичні союзи** між країнами – учасницями цього ринку для забезпечення вирішення декількох надзвичайно важливих завдань, а саме:

- ✓ розробити спільну політику розвитку окремих галузей і секторів економіки;
- ✓ створити умови для вільного переміщення капіталу, робочої сили, послуг та інформації;
- ✓ сформувати спільні фонди сприяння соціальному та регіональному розвитку.

Побудова спільного ринку повинна завершитися створенням справді єдиного економічного, правового та інформаційного простору і дати імпульс для переходу до якісно нової сходинки економічної інтеграції – **економічного союзу**, в якому *вільний рух факторів і результатів виробництва доповнюється гармонізацією внутрішньої та зовнішньої економічної політики*. В країнах-учасниках функціонує, як правило, єдина грошова одиниця. До ознак економічного союзу належать наступні :

- ліквідація будь-яких торговельних обмежень і проведення єдиної зовнішньоторговельної політики;
- вільне переміщення товарів, послуг, капіталу та громадян;
- жорстка координація (по суті – єдність) економічної, фінансової та соціальної політики.

Прикладом таких союзів Сполучені Штати Америки, Радянський Союз (до 1991 р.), Європейський союз.

На основі економічних створюються і політичні союзи, в яких поряд з економічною забезпечується й політична інтеграція.

При утворенні зон преференційної та вільної торгівлі, митних союзів міждержавні відносини стосуються лише сфери обміну - тобто міжнародна економічна інтеграція має **тип торговельної інтеграції**. Глибші форми міждержавної координації створюють умови для такого **типу інтеграції** на макро рівні, як **інтеграція і у сфері виробництва**.

Для створення економічного інтеграційного угруповання двох чи кількох країн необхідні певні політико-правові, економічні, соціально-культурні та інфраструктурні умови. З політико-правової точки зору принципове значення мають *сумісність політичних устроїв та основного законодавства країн*, що інтегруються.

Ключовими щодо економічних умов інтеграції є такі **критерії**:

- рівень розвитку країн, їх ресурсні та технологічні потенціали;
- ступінь зрілості ринкових відносин, зокрема національних ринків товарів, послуг, капіталу та праці;
- масштаби та перспективи розвитку економічних взаємозв'язків країн і т. ін.;

- інфраструктурна та соціально-культурна сумісність.

При цьому процеси формування економічних інтеграційних угруповань країн мають яскраво виражену **регіональну специфіку**.

Економічні інтеграційні угруповання країн можуть формуватися різними **шляхами**:

- **«з низу до гори»** - у процесі поглиблення інтернаціоналізації та транс націоналізації господарського життя, коли домовленостям між країнами про створення зони вільної торгівлі, митного союзу чи спільного ринку *передують досить тривалий період розвитку міжнародних економічних зв'язків на рівні підприємств, фірм та корпорацій*. Ці зв'язки активно підтримуються на державному рівні, водночас розробляються й реалізуються широкомасштабні двосторонні проекти поглиблення міжнародного економічного співробітництва;

- **«з гори до низу»** - коли з різних політичних та соціально-економічних причин створюється інтеграційне угруповання країн, які ще не повністю відповідають критеріям інтеграційної сумісності, але в *процесі подальшого регульованого і скоординованого на наднаціональному рівні співробітництва досягають тієї чи іншої форми міжнародної економічної інтеграції*. Переважно таким шляхом розвивалась економічна інтеграція в Європі через дво- і багатосторонні переговори і асоційовану участь окремих країн у діяльності інтеграційних угруповань, які вже функціонують.

В цілому послідовний розвиток форм міжнародної регіональної економічної інтеграції *забезпечує найбільш повне, найбільш раціональне використання економічного потенціалу країн та підвищення темпів їх розвитку*.

Проте, незважаючи на очевидні економічні переваги, процеси міжнародної регіональної економічної інтеграції відбуваються *на тлі складного переплетіння політичних і соціально-економічних проблем*. Основні **чинники**, що зумовлюють виникнення й існування **проблем**, пов'язаних з інтеграцією наступні:

- націоналізм та ідеологічні розходження в учасника інтеграційних процесів;
- традиційні конфлікти між окремими країнами та групами країн;
- політико-правові, економічні та соціально-культурні відмінності країн-учасниць;
- зростання затрат при реалізації регулятивних функцій на наднаціональному рівні;
- суперечності, пов'язані із розширенням інтеграційних угруповань тощо.

Наведені проблеми позначаються на виникненні певних **особливостей**, які притаманні сучасним процесам міжнародної економічної інтеграції, а саме:

- **динамізм процесів** міжнародної економічної інтеграції в цілому, зумовлений як дією об'єктивних факторів, так і «ланцюговою» реакцією країн світу на розвиток окремих інтеграційних угруповань;

- **нерівномірність розвитку й реалізації форм** міжнародної економічної інтеграції, яка спричинена проявами очевидних відмінностей економічного розвитку країн і регіонів світу;

- **розвиток** поряд з інтеграційними **дезінтеграційних процесів**, які мають глибокі корені в історичних, політичних, економічних і соціальних закономірностях світового розвитку.

Інтеграція та дезінтеграція являють собою об'єктивні взаємопов'язані процеси. Більше того, дезінтеграція формує передумови інтеграції на нових кількісних та якісних засадах, а в окремих випадках можуть скластися умови для **реінтеграції**:

- **повної реінтеграції** - відновлення того чи іншого інтеграційного угруповання у попередньому складі на тих же політико-економічних засадах;

- **часткової реінтеграції** - об'єднання окремих членів (учасників) інтеграційних угруповань на попередніх принципах або всіх учасників, але на якісно нових засадах;

- **розширеної реінтеграції** - включення у інтеграційні об'єднання, що відновлюються, нових учасників на тих чи інших засадах.

Для розвитку міжнародних інтеграційних процесів необхідна наявність ряду об'єктивних і суб'єктивних передумов, ступінь розвитку яких суттєво відрізняється в окремих регіонах світового господарства. Для розвитку міжнародної економічної інтеграції важливе значення мають також економіко-географічна близькість країн, наявність спільних кордонів. Це суттєво інтенсифікує взаємні економічні зв'язки, знижує транспортні витрати, створює умови для реалізації великих спільних проектів співробітництва. Такі обставини впливають на характер і рівень **регіональної економічної інтеграції**, найважливішими об'єктивними передумовами якої є :

- ✓ сучасна науково-технічна революція об'єктивно зумовлює формування оптимального господарського простору, в межах якого забезпечується поява і постійне оновлення широкого асортименту товарів та послуг, прибуткове функціонування виробництва, максимальне задоволення зростаючих потреб суспільства в межах однієї чи кількох країн;

- ✓ соціально-економічна однорідність національних господарств, що зближуються;

- ✓ наявність достатньо високих і близьких рівнів економічного розвитку країн, груп країн та регіонів світу в умовах нерівномірного розподілу ресурсів.

Однак суттєві розбіжності в національних рівнях продуктивності праці, кваліфікації робочої сили, конкурентоспроможності продукції та послуг країн, що інтегруються, **можуть призвести** до одержання односторонніх переваг з боку однієї або декількох країн та/або односторонньої спеціалізації окремих національних економік.

Інтегрування основних ланок економік різних країн доповнюється взаємодією на рівні держав. Така взаємодія здійснюється на наступних **рівнях**:

1. шляхом утворення умов інтеграційних процесів державними структурами;

2. безпосередньою участю державних підприємств та організацій у міжнародному економічному співробітництві;

3. взаємодією на рівні партій та організацій, соціальних груп, окремих громадян різних країн – може бути визначено як соціально-політичний рівень;

4. рівень власне інтеграційного угруповання як економічної спільності з властивими їй характерними рисами та особливостями.

Таким чином, **регіональна інтеграція зумовлена**, насамперед, потребами розвитку продуктивних сил, які дедалі переростають національно-державні межі, що призводить до неухильного поглиблення міжнародного поділу праці та підвищення взаємозалежності національних господарств. Незважаючи на гостру конкуренцію і міждержавні суперечності, взаємозв'язок національних процесів відтворення стає дедалі тіснішим та відбувається *зближення національних економічних і політичних структур, складається господарський регіональний комплекс, формується нова культура спілкування між націями.*

Однією з основних ознак сучасного розвитку світового господарства є розгортання процесів глобалізації, які справляють суттєвий вплив на систему міжнародних економічних відносин, трансформують напрями і визначають тенденції розвитку національних економік.

Глобалізація (від англ. “globe” – земна куля) – складний, багатогранний процес, який має безліч проявів та включає багато проблем. Саме це робить проблематичним дати єдине, однозначне сформульоване визначення глобалізації, яке б охопило всі сторони цього вкрай складного явища, що має планетарні масштаби. Можна дати таке інтегроване визначення цього поняття як *процес інтеграції національних економік світу з метою розв'язання глобальних проблем людства* в вигляді складного явища *взаємозалежності економік*, яке виникає у зв'язку з міжнародним поділом праці та викликаним їм обміном товарів і послуг, потоками капіталів, завдяки якому *досягнення, рішення і діяльність людей в одній частині земної кулі справляють значний вплив на окремих людей і їхні спільноти в усіх частинах світу.*

Під **глобалізацією світового господарства** розуміють процес посилення взаємозв'язку національних економік країн світу, що знаходить своє вираження в утворенні світового ринку товарів і послуг, фінансів; становленні глобального інформаційного простору, перетворенні знання в основний елемент суспільного багатства, виході бізнесу за національні кордони через формування ТНК, впровадженні і домінуванні в повсякденній практиці міжнародних відносин і внутрішньополітичного життя народів принципово нових і універсальних ліберально-демократичних цінностей тощо. Цілком об'єктивним є виникнення та формування в останнє десятиліття минулого століття нової галузі наукового знання, яка отримала назву “глобалістика” (введена Р.Робертсоном, який вперше його застосував в 1983р.), яка намагається систематизувати і узагальнено представити сукупність досліджень з даної проблематики.

Причини формування глобалізаційних процесів:

- процес інтернаціоналізації, який приводить до поглиблення співробітництва між країнами та посилення їх взаємозалежності;
- науково-технічний прогрес: поява інформаційних технологій, які корінним чином змінюють всю систему соціально-економічних відносин, переносять на якісно новий технічний рівень організаційно-економічні відносини, транспортні та комунікаційні зв'язки (зниження витрат на трансакції);
- загострення проблем, що є загальними для всіх людей і країн світу та є важливими з точки зору збереження та розвитку людської цивілізації.

Основними ознаками процесу глобалізації є наступні:

- взаємозалежність національних економік та їхнє взаємопроникнення, формування міжнародних виробничих комплексів поза національними кордонами;
- фінансова глобалізація – зростаюча фінансова єдність та взаємозалежність фінансово-економічних систем країн світу;
- послаблення можливостей національних держав щодо формування незалежної економічної політики;
- розширення масштабів обміну та інтенсифікація процесів руху товарів, капіталів, трудових ресурсів;
- створення інституцій міждержавного, міжнародного регулювання глобальних проблем;
- тяжіння світової економіки до єдиних стандартів, цінностей, принципів функціонування.

На галузевому рівні глобалізація визначається тим, *наскільки конкурентоспроможність компанії всередині галузі в даній країні взаємопов'язана з її конкурентоспроможністю в іншій країні*. Чим більше глобалізована галузь промисловості, тим більше переваг отримує компанія від внесеної технології, виробничого процесу, фабричної марки. Глобалізовані галузі промисловості *мають тенденцію домінувати* на кожному ринку одним і тим самим набором глобальних компаній, які координують між собою стратегічні дії в усіх країнах своєї активності.

На рівні окремої країни глобалізація характеризується *ступенем взаємозв'язку її економіки зі світовою економікою в цілому*. Незважаючи на зростання глобалізації світової економіки, не всі країни в однаковій мірі інтегровані до неї. Існують декілька **головних показників**, *що визначають ступінь інтегрованості економік різних держав у глобальну економіку*, серед яких:

- співвідношення зовнішньоторговельного обороту і ВВП;
- прямі іноземні інвестиції (ПІІ), які спрямовуються в економіку країни і з країни, та портфельні інвестиції;
- потік платежів роялті в країну та з країни, що пов'язані з переданням технологій.

На світовому рівні глобалізація визначається економічними взаємозв'язками між країнами, який зростає та відбивається на зустрічних потоках товарів, послуг, капіталу та ноу-хау, що постійно збільшуються.

Основною рисою процесу глобалізації є формування глобально функціонуючого виробничого процесу, серцевиною якого є сформовані інтернаціоналізовані відтворювальні цикли – ядра, які виступають своєрідним локомотивом світового господарства. В межах цих циклів формується світовий дохід, перерозподіл якого є головним стратегічним орієнтиром і основою зовнішньої політики будь-якої держави.

У сучасному світі глобалізація справляє домінуючий вплив на розвиток будь-якої держави. З одного боку, через розповсюдження інновацій у сфері технологій і менеджменту, активний обмін товарами, послугами, інвестиціями вона сприяє підвищенню ефективності функціонування національних економік, а з іншого – посилює нерівномірність, асинхронність та диспропорційність розвитку.

На одному полюсі сучасної світової економіки концентруються країни – **глобальні лідери** на основі вдалої багаторічної експансії у всіх сегментах світового ринку, накопиченого у безпрецедентних масштабах капіталу ключовими детермінантами їх успіху стають інтелектуалізація, соціалізація, екологізація, деіндустріалізація економіки, пріоритетність знань та інформації, розвиток “людського капіталу”. На іншому полюсі світової економіки – **більшість країн**, для котрих економічна глобалізація проявляється як якісно нові умови розвитку, на які практично неможливо впливати, але обов'язково треба враховувати.

Глобалізація тісно впливає на **регіоналізацією світового господарства** – з одного боку, це дві суперечливі, різнонаправлені за характером дії та практичними наслідками тенденції, а з іншого - консолідація глобального ринку посилюється діяльністю потужних регіональних коаліцій країн, які, маючи, перш за все, спільні економічні інтереси, об'єднують свої зусилля з метою забезпечення найбільш сприятливих умов для реалізації міжнародного співробітництва в регіональному масштабі, що дозволяє їм досягати мультиплікативного ефекту від співробітництва з іншими членами угруповання та ефективно реалізовувати на міжнародній арені широкий спектр стратегічних інтересів.

Глобалізація – це об'єктивний процес планетарного масштабу, який має як прогресивні наслідки, так і негативні:

- **до позитивних наслідків глобалізації** можна віднести - поширення нових інформаційних технологій та пов'язаних з ними переваг (скорочення часу і витрат на трансакції, поліпшення умов праці та життя); перехід на ресурсо-заощаджуючі технології; посилення уваги до важливих проблем людства та інші;

- **до позитивних наслідків** – висока ймовірність втрат, зростання ризиків, пов'язаних з тим, що країни стають не просто взаємозалежними з причини формування системи міжнародного інтегрованого виробництва, зростання

обсягів світової торгівлі та потоків іноземних інвестицій, інтенсифікації руху технологічних нововведень тощо, але й більш вразливими щодо негативного впливу світогосподарських зв'язків.

Світова практика доводить, що вигаш від глобалізації розподіляється далеко не рівномірно між країнами та суб'єктами економічної діяльності. Отже, до негативних наслідків глобалізації відносяться: посилення нерівномірності розвитку країн світу; нав'язування сильними країнами своєї волі, нераціональної структури господарства, політичної та економічної залежності. Саме тому, глобалізація як суперечливий процес, потребує регулювання на національному та міждержавному рівнях.

Головне протиріччя глобальної економічної системи пов'язане з формуванням в рамках високорозвинених пост - індустріальних держав **замкненої господарської системи**. Цей процес можна прослідкувати за наступними напрямками:

- концентрація в постіндустріальному світі більшої частини інтелектуального і технологічного потенціалу людства;
- зосередження основних торговельних потоків в межах співдружності розвинених держав;
- замикання інвестиційних потоків;
- спрямованість міграційних потоків з країн "третього світу" в розвинені регіони планети.

Питання для контролю знань та закріплення матеріалу

1. *Міжнародна економічна інтеграція (МЕІ) - закономірність розвитку СГ і МЄВ. Сутність, основні риси, цілі і значення МЕІ.*
2. *Передумови і фактори розвитку МЕІ як якісно нового рівня МЄВ. Головні учасники і організатори процесу МЕІ, його сучасні особливості.*
3. *Рівні, форми та види МЕІ. Регіональна економічна інтеграція – сутність, шляхи формування, рівні розвитку та проблеми.*
4. *Сутність, рушійні сили, форми та наслідки сучасної економічної глобалізації.*
5. *Глобалізація на галузевому, національному та світовому рівнях. Суперечливість глобалізаційного процесу.*

§14. Фінансова глобалізація і глобальні проблеми розвитку світового господарства. Міжнародне регулювання глобальних проблем.

В другій половині ХХ століття відбуваються, в зв'язку зі зростанням міжнародного товарообміну, посиленням міграції робочої сили та розширенням доступу на національні фінансові ринки іноземних інвесторів та емітентів з промислово розвинутих країн, почали відбуватися певні зміни, які сприяли

розвитку системи фінансових послуг у світовому масштабі - глобалізації міжнародних валютно-фінансових відносин.

Глобалізація перетворює світове господарство на єдиний ринок товарів, послуг, капіталів, робочої сили, суб'єкти якого взаємопов'язані *єдиною системою фінансово-економічних відносин*. Ключовими елементами фінансової глобалізації стало:

- *поглиблення міжнародної фінансової інтеграції* - формування світового фінансового ринку, експансія глобального капіталу (в тому числі спекулятивного капіталу);

- *формування системи міжнародних фінансових інститутів* - МВФ, МБРР, регіональних фінансових інститутів, тощо;

- *швидкий розвиток фінансових інновацій* - створення нових фінансових інструментів (євродоларові депозитні сертифікати, єврооблігації з нульовим купоном, синдиковані кредити в євровалюті, квоти та короткострокові зобов'язання зі змінним процентом, тощо) та технологій (інвестиційні фонди відкритого типу, банківські автомати, дорожні цінні папери, тощо).

Фінансова глобалізація пробудила потребу в створенні *фінансового інжинірингу* (90-ті роки ХХ стол.) – це розвиток та творче застосування фінансових технологій для розв'язання фінансових проблем та використання фінансових можливостей.

Фінансова глобалізація, неконтрольована з боку національних економік, **виклала:**

- з одної сторони — зовнішні боргові нагромадження, експортну незабезпеченість фінансовими зобов'язаннями по відношенню до валютних інструментів та інститутів;

- з іншого боку, навпаки, — це порушення балансу на валютних біржах, що може спричинити погіршення стану не тільки на фондових біржах, а і в реальному векторі взагалі, об'єктивно унеможливаючи таким чином своєчасне повернення боргів закордонним кредиторам та підриваючи довіру потенційних прямих інвесторів до країни.

Саме до наслідків фінансової глобалізації належать, на думку експертів, кризові події 1997-1998 років, які за своєю гостротою впевнено були внесені ними до анналів найбільших фінансових потрясінь століття. Епіцентром потрясінь постали не тільки порівняно благополучні в борговому відношенні країни, але й насправді висококонкурентні макроекономічні системи, які непогано “підживлювалися” позитивним сальдо зовнішньої торгівлі, поточного балансу.

Суперечливість, неоднозначність розгортання процесу глобалізації взагалі й міжнародних фінансових відносин зокрема підтверджуються *нерівномірним розвитком окремих сегментів світового фінансового ринку*, з одного боку, і далеко *не однаковим впливом міжнародної фінансової складової на економічний розвиток окремих груп країн* — з іншого.

Глобалізація світогосподарських зв'язків не тільки сприяє глобалізації міжнародних валютно-фінансових відносин та фінансовим потрясінням, а

також і загострює глобальні проблеми людства, які можна визначити як комплекс зв'язків і відносин між державами і соціальними системами, суспільством і природою в загальнопланетарному масштабі, які зачіпають життєві інтереси народів всіх країн світу і можуть бути вирішені лише в результаті їх взаємодії.

Глобальні проблеми можна **класифікувати** наступним чином:

1. Політичні проблеми - недопущення світової ядерної війни і забезпечення стабільного миру, роззброєння, військові та регіональні конфлікти.

2. Природно-екологічні проблеми - необхідність ефективної і комплексної охорони навколишнього середовища, енергетична, сировинна, продовольча, кліматична, боротьба з хворобами, проблеми світового океану тощо.

3. Соціально-економічні проблеми - стабільність розвитку світового співтовариства, ліквідація відсталості країн, що розвиваються, проблема розвитку людини, злочинність, стихійні лиха, біженці, безробіття, бідність та ін..

4. Наукові проблеми - освоєння космічного простору, довгострокове прогнозування тощо.

Кожна з названих глобальних проблем породжена специфічними причинами, які зумовлені, з одного боку, особливостями розвитку продуктивних сил, географічним положенням країн, рівня прогресу техніки, природно-кліматичними умовами, тобто *матеріальним змістом суспільного способу виробництва*, а з іншого боку - *специфічною суспільною формою, особливостями розвитку відносин власності*.

При численності глобальних проблем їм притаманні причинно-наслідкові зв'язки, які визначають розвиток технологічного способу виробництва.

Найбільш поширеною причиною загострення глобальних проблем є інтенсивне зростання в останні роки народонаселення планети, або, так званий, **демографічний бум**, який до того ж супроводжується нерівномірністю зростання чисельності населення в різних країнах та регіонах, причому найвищий приріст населення спостерігається в країнах з низьким рівнем розвитку продуктивних сил. Так, якщо темпи приросту населення в країнах, що розвиваються протягом ХХ ст. складав близько 2,5% в рік, то в розвинених країнах не перевищував 1%. Це стало причиною того, що в Африці, Азії і Латинській Америці близько 1 млрд. чол. Живуть в умовах абсолютної бідності, близько 250 млн. дітей хронічно недоїдають, а від голоду і недоїдання щорічно помирає майже 40 млн. чол.

Демографічний вибух спричиняє загострення таких **глобальних проблем як продовольча, екологічна, сировинна, енергетична.**

Важливою причиною загострення глобальних проблем з точки зору матеріально-речового змісту є низький рівень впровадження ресурсо- та енергозберігаючих, а також екологічно чистих технологій.

Важливою складовою глобальних проблем є **екологічні проблеми**, спричинені варварським відношенням людини до природи, що проявляється у **масовій вирубці лісів**, знищенні річок, створенні штучних водосховищ, забрудненні шкідливими відходами прісної води. Щорічно у світі знищується 15 млн. га лісів, на одне посаджене дерево припадає 10 вирубаних. За даними Світової організації з охорони здоров'я, виникнення близько 80% різноманітних захворювань пов'язане зі **споживанням неякісної питної води**. Злочинно халатне відношення людей до природи спостерігається і у **втраті величезних масивів землі** - за останні 100 років людство втратило 200 млн. кв. км землі, а на сьогодні щорічно втрачає близько 6-7 млн. га родючих земель. Важливими ознаками цієї кризи є **глобальні зміни клімату і виникнення парникового ефекту**. В результаті безпрецедентних масштабів впливу людини на навколишнє середовище, виходу людської діяльності за межі планети у космічний простір, втягування у виробничий процес всіх складових біосфери (повітря, води, рослинного і тваринного світу) озоновий шар над планетою різко зменшується, що може призвести до всесвітнього потепління, танення льодовиків Арктики, затоплення більшої частини населених пунктів Землі, посилення ураганів інше. Ще однією ознакою екологічної кризи є **проблема відходів** внаслідок виробничої діяльності людини.

Основними **шляхами вирішення екологічної проблеми** з точки зору матеріально-речового змісту суспільного способу виробництва є:

- швидкий розвиток і використання таких основних видів самовідновлюваної енергії як сонячна, вітрова, океанічна, гідроенергетична інше;
- структурні зміни у використанні існуючих не-відновлюваних видів енергії, а саме: збільшення частки вугілля в енергобалансі при зменшенні долі нафти і газу, оскільки запаси останніх на планеті значно менші, а їх цінність для хімічної промисловості набагато більша;
- необхідність створення екологічно чистої вугільної енергетики, яка б працювала без шкідливих викидів газу;
- розробка всіма країнами конкретних заходів з дотримання екологічних стандартів – чистоти повітря, водних басейнів, раціонального споживання енергії, підвищення ефективності своїх енергетичних систем;
- вивчення запасів всіх ресурсів з використанням найновіших досягнень НТР.
- інтенсивний розвиток країнами, що розвиваються, власного сировинного господарства, включаючи переробні галузі господарства;
- пошук ефективних методів управління процесом зростання народонаселення з метою його стабілізації на рівні 10 млрд. чол. на початок ХХІІ стол.;
- призупинення вирубки лісів, особливо тропічних, забезпечення їх раціонального використання;

- формування у людей екологічного світогляду, що дозволило б розглядати всі економічні, політичні, юридичні, соціальні, ідеологічні, національні, кадрові питання як в рамках окремих країн, так і на міжнаціональному рівнях;
- комплексна розробка законодавства про охорону навколишнього середовища, в тому числі про відходи;
- нарощування екологічних інвестицій.

Використання *паливно-енергетичних і сировинних ресурсів* на сьогодні зростає значними темпами. Нераціональне використання енергії у поєднанні зі зростанням народонаселення та нерівномірним розподілом паливно-енергетичних ресурсів різних країн та регіонів призводить до необхідності нарощення їх виробництва. Проте енергетичні ресурси планети обмежені. Основними *шляхами вирішення паливно-енергетичної та сировинної проблем* з точки зору матеріально-речового змісту суспільного способу виробництва є:

- зміна механізму ціноутворення на природні ресурси;
- об'єднаним зусиллям розвинених держав протиставити стратегію об'єднання дій країн-експортерів паливно-енергетичних та паливних ресурсів;
- проведення прогресивних аграрних перетворень;
- об'єднання зусиль всіх країн для вирішення глобальних проблем, значно збільшити витрати на усунення екологічної кризи за рахунок послаблення гонки озброєнь та скорочення воєнних витрат;
- використання комплексу економічних заходів управління якістю навколишнього середовища, в тому числі субсидій та дотацій на виготовлення екологічно чистої продукції, за виконання державних.

Боротьба за світове панування та ворожнеча між провідними країнами світу призвели до загибелі *першої моделі глобалізуючого світу* - виникла на початку ХХ ст. після Першої світової війни та серії руйнівних революцій. Для попередження нових катаклізмів була створена (у 1919 році за ініціативою країн-переможців у війні Франції та Великобританії) міжнародна організація - **Ліга Націй**, до складу якої увійшли більше 30 країн.

США не увійшли до цієї організації, а Німеччина й Італія у 1934 році вишли з неї, після чого до Ліги Націй увійшов СРСР, але в 1939 році був виключений з неї за агресію проти Фінляндії. З початком Другої світової війни (1939р.) Ліга Націй, так і не виконавши своєї мети, фактично припинила своє існування.

Після її закінчення цієї війни держави-переможці знову зробили спробу створення міжнародної організації, здатної регулювати відносини між країнами і вирішувати світові проблеми і була створена (у 1945 р.) **Організація Об'єднаних Націй (ООН)**, а роком раніше на Бреттон-Вудській конференції були організовані **Міжнародний валютний фонд і Світовий банк**.

На сьогодні в системі міжнародних організацій налічується більше 4 тис., з яких більше 300 – міждержавні.

Міжнародні організації можна **класифікувати за декількома принципами** на:

1. *Міждержавні* (міжурядові) та *недержавні*.
2. *Універсальні* (відкриті для всіх держав) і *спеціалізовані* (наприклад, регіональні чи галузеві міжнародні організації).

3. Організації *загальної компетенції* (охоплюють всі сфери політичних, економічних, соціальних та культурних відносин - ООН, Рада Європи, Ліга арабських держав) і *спеціальної компетенції* (здійснюють співробітництво в будь-якій визначеній сфері - Міжнародна організація праці, Всесвітня організація охорони здоров'я).

4. *Відкриті* організації (до яких можна вільно вступати) і *закриті* (вступ до яких відбувається по запрошенню першо-засновники - наприклад, НАТО).

5. За напрямами їх діяльності та об'єктами регулювання економічні міжнародні організації можна поділити на:

а) організації, *призначені для рішення комплексних* політичних, економічних, соціальних і екологічних *проблем* (організації системи ООН, ОЕСР, Рада Європи й ін.);

б) організації, які *регулюють світові фінансові ринки і міжнародні валютно-фінансові відносини* (МВФ, група Світового банку та ін.);

в) організації, що *регулюють товарні ринки і міжнародні торгівельні відносини* (СОТ, ОПЕК та ін.);

г) *регіональні міжнародні організації* (НАФТА, ЄС та ін.).

Безумовно, центральне місце ***серед міжнародних організацій, які займаються регулюванням глобальних проблем***, займає ООН, членами якої є 185 держав світу. Офіційні цілі цієї міжнародної організації в вирішенні проблем розвитку світового господарства і його глобалізації є:

- підтримка міжнародного миру та безпеки шляхом прийняття колективних заходів і мирного врегулювання спорів;

- розвиток дружніх відносин між країнами на основі поваги, принципу рівноправ'я, самовизначення народів;

- здійснення міжнародного співробітництва у вирішенні міжнародних проблем економічного, соціального, культурного і гуманітарного характеру та розвиток поваги до прав людини і основних свобод для всіх людей без будь-яких відмінностей;

- виконання функції центрального органу з узгодження зусиль різних країн, що направлені на досягнення цієї мети.

Система ООН складається з головних і допоміжних органів, спеціалізованих організацій та установ і автономних організацій, які є складовою частиною в системі ООН. До числа головних органів відносять:

- ***Генеральна асамблея*** ООН в її структурі економічними проблемами займаються –

- ✓ комітет з економічних і фінансових питань (продукує резолюції до пленарних засідань);

- ✓ комісія з права міжнародної торгівлі (ЮНСІТРАЛ – займається гармонізацією та уніфікацією правових норм у міжнародній торгівлі);
- ✓ комісія з міжнародного права (розвиток і кодифікація міжнародного права); Комітет з інвестицій (сприяє розміщенню інвестицій із коштів фондів, які знаходяться під контролем ООН).

- Рада безпеки ООН, Міжнародний суд і Секретаріат.

Економічна і соціальна рада ООН (ЕКОСОП) - відповідає за економічні, соціальні, культурні та гуманітарні аспекти політики ООН. ЕКОСОП має у своєму складі комісії, комітети, спеціальні групи, які займаються економічними питаннями.

У 1961 р. заснована **Організація економічного співробітництва та розвитку** (ОЕСР) членами якої є 28 промислово розвинутих країн світу. Основною функцією цієї міжнародної організації є координація економічної політики країн-учасниць з метою пом'якшення протиріч, що виникають у світовій системі господарювання, в тому числі з питань регулювання міжнародної торгівлі, стабілізації валютно-кредитної системи, проблем взаємовідносин з країнами, що розвиваються. Проте рішення, прийняті з цих питань, носять *рекомендаційний характер* і рідко призводять до узгоджених дій.

Для вирішення глобальних фінансових і валютних питань сім самих економічно потужних країн ОЕСР (Великобританія, Німеччина, Італія, Канада, США, Франція та Японія) заснували (у 1975 р.) міжнародну організацію **“Група семи”** (або *“Велика сімка”* чи *“G7”*). Згодом функції групи постійно розширювались і зараз обговорюється весь спектр глобальних проблем. В 1997 р. до “Групи семи” увійшла Росія, хоча *“де-факто”* Росія ще не стала повноправним членом цього елітного клубу.

Автономними міжнародними організаціями, які діють в рамках ОЕСР є **Міжнародне енергетичне агентство** (МЕА), а також **Агентство з ядерної енергії** (АЯЕ).

До **Міжнародних організації загальної компетенції** належать такі організації, як: *Рада Європи* (40 країн – учасниць (к.-у.)), *Організація з безпеки і співробітництва в Європі* (ОБСЕ – 55 к.-у.), *Співдружність націй* (53 к.-у., історично пов'язаних з Великобританією), *Ліга арабських держав* (22 близькосхідні та північно-африканські к.-у.), *Організація Ісламська конференція* (50 мусульманських к.-у.).

Серед **міжнародних фінансових організації** центральне місце займає **група Світового банку** до якої входять *Міжнародний банк реконструкції та розвитку* (МБРР), *Міжнародна асоціація розвитку* (МАР), *Міжнародна фінансова корпорація* (МФК) та *Багатостороннє агентство з інвестиційних гарантій* (БАІГ). Крім того, значний внесок у врегулювання фінансових проблем глобального світу вносять *Міжнародний центр з урегулювання іноземних спорів* (МЦУІС) та *Конференція ООН з торгівлі та розвитку* (ЮНКТАД).

Міжурядові організації з регулювання світових товарних ринків (так звані Міжнародні товарні організації організацій (МТО)) мають за мету спостереження за реалізацією міжнародних товарних угод, а також вивчення стану світових товарних ринків і обговорення проблем, пов'язаних з співвідношенням попиту і пропозиції на конкретних ринках, і продукування рекомендацій урядам країн-учасниць (Міжнародні консультативні організації та Міжнародні дослідницькі групи). Наприклад, дуже важливою міжнародною організацією картельного типу (обмеження можливості для односторонніх дій окремих країн) є *Організація виробників та експортерів нафти (ОПЕК)*, яка контролює більшу частину ринку нафти, і домовленості країн ОПЕК про розміри добування практично визначають ціни світового ринку.

Питання для контролю знань та закріплення матеріалу

1. *Глобалізація міжнародних валютно-фінансових відносин та її виклики й наслідки.*
2. *Глобальні проблеми світового господарства і міжнародної економічної інтеграції: екологічні, продовольчі, енергетичні.*
3. *Інструменти та механізми врегулювання глобальних проблем.*
4. *Міжнародні організації системи ООН.*
5. *Міжнародні організації загальної компетенції. Міжурядові організації з регулювання світових товарних ринків.*

§ 15. Міжнародна регіональна економічна інтеграція

Найбільш характерний та наявний вигляд регіональна міжнародна економічна інтеграція має на **Європейському континенті**.

У 1967 р. була створена міжнародна організація **Європейське економічне співтовариство (ЄЕС)** після злиття наступних регіональних організацій - *Європейське об'єднання вугілля і сталі (ЄОВС, 1951 р.)*, *Європейське співтовариство по атомній енергії (ЄВРАТОМ, 1957 р.)*, а також країн, що підтримали створення ЄЕС (*Римський договір 1957 р.*). З 1 січня 1994 р. ЄЕС, з метою створення загального ринку і підвищення на цій основі економічної стабільності країн – членів співтовариства, воно було перетворено (*Маастрихтський договір, 1992 р.*) у **Європейський Союз (ЄС)**.

Договір про ЄС визначив **послідовність заходів** досягнення інтеграційної мети:

- 1) скасування мита, імпорتنих і експортних кількісних обмежень, а також всіх інших торговельних обмежень на шляху руху товарів усередині співтовариства;
- 2) уведення загального митного тарифу і єдиної торговельної політики відносно третіх країн;

3) забезпечення вільного руху факторів виробництва (капіталу і робочої с), свободи створення філій на території ЄЕС і вільної торгівлі послугами між країнами-учасницями;

4) проведення загальної аграрної і транспортної політики;

5) створення валютного союзу;

6) координація і поступове зближення економічних політик країн-учасниць;

7) уніфікація податкових законодавств;

8) вирівнювання внутрішньодержавних правових норм, що мають значення для загального ринку.

Інтеграційні процеси у ЄС йдуть двома напрямками:

- **інтеграція всередину** означає формування регіонального господарського механізму Західної Європи і розширення сфер, що піддаються міждержавному регулюванню й уніфікації.

- **інтеграція вишир** означає збільшення кількості повноправних членів Союзу й асоційованих членів.

З метою поглиблення інтеграційних процесів, між країнами ЄС існує (з 1996р.) зона вільного руху товарів, послуг, капіталів і робочої сили – **Європейський економічний простір.**

Механізм функціонування ЄС ґрунтується насамперед на політико-правовій системі керування, в неї входять як загальні, або міждержавні, органи, так і елементи національно-державного регулювання. У фінансовому аспекті ЄС володіє власними фінансовими коштами незалежно від бюджетів вхідних у нього країн. Основними фінансово – кредитними установами ЄС є:

- **Європейський фонд регіонального розвитку** (ЄФРР) надає фінанси для стабілізаційних фондів, а саме до фонду стабілізації доходів від експорту («Стабекс») і до фонду стабілізації видобувної промисловості («Сисмін»), а також надає надзвичайну допомогу у випадку природних лих, фінансує допомогу біженцям і структурні перетворення в країнах, що здійснюють економічні реформи;

- **Європейський інвестиційний банк** (ЄІБ), головним завданням якого є сприяння вирівнюванню рівнів економічного розвитку країн-членів ЄС шляхом фінансування проектів державних структур у менш розвинутих країнах союзу, а також підтримка проектів загальноєвропейського масштабу в області транспорту, зв'язку, охорони навколишнього середовища, енергетики;

- **Європейський соціальний фонд орієнтації і гарантування сільського господарства** (ФЕОГА).

Країни Вишеградської групи (Чеська Республіка, Угорщина, Польща, Словаччина) підписали (1992р.) *Угоду про вільну торгівлю*, яка стала основою для створення інтеграційної організації **Центральноєвропейська зона вільної торгівлі** (ЦЕФТА) метою якої є усунення перешкод у взаємній торгівлі - поступово зняти усіх тарифних і нетарифних заборон торгівлі товарами.

Групою держав **Центральної і Східної Європи**, з метою налагодження багатостороннього співробітництва у політичній та соціально-економічній сферах і сприяння зміцненню стабільності і безпеки в регіоні, створена (1989 р.)

міжнародна організація – Центральноевропейська ініціатива (ЦЄІ). Одним з пріоритетних напрямків діяльності ЦЄІ є *всебічне сприяння вступу країн-учасниць ЦЄІ до Євросоюзу* шляхом поглибленого співробітництва з ЄС. 3 18 країн-учасниць ЦЄІ дев'ять вже є членами ЄС, інші (за винятком Білорусі) задекларували це членство своєю метою.

Розвиток співробітництва між **європейськими країнами Чорноморського регіону** став можливим завдяки епохальним змінам у політико-економічній структурі Європейського континенту, відновленню або зміцненню державності багатьох країн регіону, поширенню демократичних засад та створенню у 1992р. одинадцятьма країнами цього регіону, які прийняли "Босфорську Заяву", Міжнародної організації Чорноморське економічне співробітництво (*The Black Sea Economic Cooperation*). Пріоритетні напрямки взаємодії та основні інтеграційні механізми організації полягають в спрощенні візового режиму, приведення до загального знаменника митних правил та інструкцій, уніфікації податкового режиму та заохочення розвитку співробітництва в різних галузях діяльності країн-учасниць ЧЕС, які представляють обопільний інтерес. Географія ЧЕС вже вийшла далеко за межі Чорноморського регіону і поєднує в собі не тільки європейські країни.

Співдружність Незалежних Держав (СНД) було створено після розпаду СРСР в якості регіонального співтовариства держав у відповідності з підписаною в Мінську угодою про створення СНД, Алма-Атинською декларацією та протоколом до Мінської угоди. Це регіональне інтеграційне об'єднання з метою:

- обов'язкового виконання взятих на себе у рамках СНД міжнародних обов'язків та дотримання міжнародних норм у галузі прав людини та основних принципів щодо прав національних меншин;
- невторчання у внутрішні справи та дотримання територіальної цілісності та недоторканість границь СНД;
- недопущення розповсюдження повідомлень, які можуть спричинити міжнаціональні конфлікти та заборону діяльності політичних партій та угруповань, що ґрунтуються на ідеях фашизму, расизму, міжнародних конфліктах тощо.

Договір про створення СНД став політико – правовим підґрунтям організації співробітництва між країнами – учасницями співдружності не тільки в зовнішній, а також і в економічній та фінансовій політиці шляхом підписання (1993 р.) Угоди про створення Економічного союзу, яким передбачалось вільний рух товарів, послуг, капіталів та робочої сили, реалізація скоординованої політики (грошова та кредитна системи, ціни та податки, бюджетні питання, митна та валютна сфери), підтримка вільного підприємництва, сприяння сумісного виробництва та координація господарського законодавства.

Важливим є розуміння того, що в межах СНД відбувається не просто реінтеграція колишнього Радянського Союзу на новій, переважно економічній (а не політичній) основі, а й становлення нових незалежних держав у

трансформованому гео-економічному просторі. Формування нової регіональної системи взаємних зв'язків зараз можливе лише на основі нового економічного механізму взаємодії, що відповідає новому, суверенному статусу країн Співдружності - шляхом створення **Митного Союзу** (передбачає усунення внутрішніх тарифів та встановлення спільного зовнішнього тарифу за прикладом угод, що діяли між країн Бенілюксу та Європейського союзу), *Євразійського Союзу, тощо.*

В **Північній Америці** наочним прикладом доцентрових інтеграційних тенденцій є **Північноамериканська асоціація вільної торгівлі** (НАФТА), яка була створена шляхом підписання угоди між трьома країнами – США, Канадою і Мексикою (1992 р.), якою передбачені заходи для лібералізації руху товарів, послуг і капіталів через кордони, що розділяють три країни.

В угоді передбачений захист північноамериканського ринку від експансії азіатських і європейських компаній, що прагнуть обійти американські митні бар'єри шляхом реекспорту своїх товарів у США через Мексику. Сторони домовся також про зняття обмежень на рух капіталу (за винятком нафтового сектору в Мексиці, культури й освіти в Канаді, авіап перевезень і радіокомунікацій у США).

Серед інтеграційних об'єднань **Латинської Америки** найбільш значущою є міжнародна торговельно-економічна організація **Латиноамериканська асоціація інтеграції** (ЛАІ), яка створена (1981 р.) замість **Латиноамериканської асоціації вільної торгівлі** (ЛАВТ) 11 країнами за «*Договором Монтевідео-80*» і зберігає розподіл на три субрегіональні угруповання - договір басейну Ла-Плати, Антський пакт та Амазонський пакт. Деякі країни є одночасно і членами інших регіональних угруповань.

Внутрішньозональна торгівля і регіональна інтеграція ЛАІ здійснюються шляхом укладання регіональних і субрегіональних, а також функціональних (двосторонніх і багатосторонніх) угод, що передбачають конкретні заходи для торгівлі та з митних питань. Договірні відносини можуть поширюватися не тільки на питання торгівлі, але і на співробітництво в сфері промисловості і сільськогосподарського виробництва, транспорту, валютно-фінансових відносин і т. п.

П'ять країн **Південної Америки** (Бразилія, Аргентина, Уругвай, Парагвай і Болівія) створили зону вільної торгівлі – **Південноамериканський спільний ринок** (МЕРКОСУР), яка за сукупним обсягом ВВП займає четверте місце у світі після ЄС, НАФТА й АТЕС (Асоціація Азіатсько-Тихоокеанського економічного співробітництва). Кінцева мета створення МЕРКОСУР учасниками визначена як створення в регіоні *загального спільного ринку* та (спільно з ЄС) *трансконтинентальної зони вільної торгівлі.*

Основні держави **Карибського басейну** об'єдналися у міжнародну організацію (1973 р.) **Карибська спільнота** (КАРІКОМ) з метою створення на її базі спільного ринку *Карибський спільний ринок.*

В **Азіатсько-Тихоокеанському регіоні** процеси регіональної міжнародної економічної інтеграції найбільш динамічні. Найбільш інтенсивні пошуки схем

співробітництва є в регіональному інтеграційному угрупованні Асоціація Азіатсько-Тихоокеанського економічного співробітництва (АТЕС, заснована в 1989 р.), яке включає 21 державу Азії, Північної і Південної Америки. На АТЕС припадає 55% світового ВВП, 40% світової торгівлі, більш 40% населення земної кулі.

Особливість АТЕС полягає в:

- географічній приналежності країн, які входять до Асоціації - знаходяться на величезних відстанях одна від одної й об'єднані лише виходом до Тихого океану;
- економічній нерівномірності розвитку країн, які входять до Асоціації - до неї входять як найбільші промислово розвинуті країни (США, Японія і ін), так і такі держави які значно поступаються їм, такі як Мексика, Чилі і ін..

У цілому АТЕС можна оцінити як угруповання «відкритої економічної інтеграції» - на стадії вступу до неї Індія, Пакистан, Монголія, Колумбія, Еквадор.

Моделі північноамериканської й азійсько-тихоокеанської інтеграції відрізняються від західноєвропейської економічної інтеграції - якщо в Західній Європі процес інтеграції йшов від створення єдиного ринку до економічного, валютного і політичного союзу, що супроводжувалося формуванням і зміцненням наднаціональних структур, то в зазначених регіонах інтеграційні процеси охоплюють насамперед мікро-рівень на базі транснаціональних корпорацій.

Інтеграційне угруповання країн Центральної Азії – Організація економічного співробітництва (ОЕС) створене у складі 13 країн (у 1985 р. – Пакистан, Туреччина та Іран, а у 1992 р. до них приєднались Азербайджан, Казахстан, Киргизстан, Таджикистан, Туркменія, Узбекистан).

7 країн Південної Азії (Індія, Пакистан, Бангладеш, Непал, Шрі-Ланка, Бутан і Мальдіви) організували міжнародне угруповання, що об'єднує всі країни цього суб-регіону – Асоціація регіонального співробітництва Південної Азії (СААРК).

Регіональна політико-економічна інтеграція держав Південно-Східної Азії представлена Асоціацією цих країн (АСЕАН), що створена (1967 р.) у складі Індонезії, Малайзії, Сінгапуру, Таїланду, Філіппін, Бруней, В'єтнаму. Цілями Асоціації є сприяння економічному зростанню, соціальному прогресові і культурному розвитку її країн-членів, а специфіка діяльності АСЕАН визначається тим, що її учасниці фактично є одночасно членами інших регіональних об'єднань, а також наявністю двосторонніх договірних зобов'язань між АСЕАН і США.

АСЕАН являє собою одну з найбільш ефективних міжнародних структур в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні.

16 країн Африки заснували (1975 р.) Економічне співтовариство держав Західної Африки (ЕКОВАС) з метою розвитку всебічного економічного співробітництва, мобілізації природних ресурсів, вирівнювання рівнів розвитку країн регіону, проведення спільної економічної політики,

координація планів розвитку держав-членів. У рамках ЕКОВАС створений **Фонд співробітництва, компенсації і розвитку** (ФККД) в функції якого входить, зокрема, відшкодування втрат від зниження мита у результаті створення зони вільної торгівлі, фінансування будівництва спільних об'єктів і т. інш.

6 африканських країн сформували **Митний і економічний союз Центральної Африки** (ЮДЕАК) з метою створення загального ринку шляхом поступового зняття обмежень у взаємній торгівлі, узгодження економічних програм та уніфікації податкових систем, а також фінансової взаємодопомоги.

У рамках ЮДЕАК функціонують такі міжнародні фінансові організації, як **Фонд солідарності, Банк розвитку** (БДЕАС), **Банк держав Центральної Африки** (БЕАС).

До основних причин, що перешкоджають розширенню внутрішньо-регіональної торгівлі між країнами Африки, у першу чергу варто віднести:

- загальний низький рівень розвитку її учасників;
- однотипність їхньої спеціалізації в міжнародному поділі праці.

Питання для контролю знань та закріплення матеріалу

1. *Європейська регіональна інтеграція.*
2. *Інтеграційні процеси між країнами Північної, Латинської та Південної Америки, держав Карибського басейну.*
3. *Азіатсько-Тихоокеанська економічна інтеграція.*
4. *Економічна інтеграція країн Центральної, Південної і Південно-Східної Азії.*
5. *Регіональна економічна інтеграція країн Африки.*

§16. Інтеграція України у систему світового господарства

Безпосередня й активна участь України в сучасних інтеграційних процесах об'єктивно зумовлена перевагами міжнародного поділу праці, а також потребою подолати певну штучну відокремленість нашої держави від світового господарства, до якої призвели:

- розвиток економіки України у межах високого рівня спеціалізації в часи СРСР ;
- деформовані зовнішньоекономічна політика та механізми зовнішньоекономічної діяльності;
- не достатньо розвинені товарно-грошові відносини і національні ринки товарів, послуг, праці та капіталу.

Для ефективної й організаційно оформленої інтеграції України в сучасні світогосподарські зв'язки необхідні певні політико-правові, економічні, соціально-культурні та інфраструктурні передумови. Основні **політико-правові передумови інтеграції** наступні:

- політичне визначення України;

- забезпечення територіальної цілісності та створення адекватної системи національної безпеки;
- безумовне виконання міжнародних зобов'язань, особливо в сфері прав людини; запровадження прийнятної форми громадянства;
- безпосередня участь у регіональних і глобальних політичних процесах;
- формування відповідного законодавства і вироблення ефективних механізмів та інструментарію його виконання.

Економічні передумови інтеграції України формуються завдяки таким чинникам:

- економічному та інституційному забезпеченню суверенітету;
- оцінці економічного потенціалу і напрямів структурної перебудови;
- розробленню та реалізації обґрунтованих програм розвитку ринкових відносин з пріоритетом підвищення ефективності функціонування бізнесу та соціального захисту населення;
- виробленню експортно-імпоротної стратегії та адекватного механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності;
- укріпленню та стабілізації функціонування національної грошової одиниці з включенням її в систему міжнародних розрахунків;
- розв'язанню проблеми зовнішньої заборгованості шляхом відповідних переговорних процесів.

До основних **соціально-культурних передумов інтеграції** належать:

- відродження і виховання почуття власної гідності, створення умов соціально-культурної життєздатності населення України;
- формування сучасної, орієнтованої на світові пріоритети систем освіти та охорони здоров'я і навколишнього середовища;
- розвиток контактів з народами країн світу, в першу чергу з українцями, які проживають за межами України.

Формування **інфраструктурних передумов** насамперед пов'язане з розвитком:

- транспортних комунікацій (морських, наземних, повітряних), необхідних для нормальної життєдіяльності суверенної держави (національні авіакомпанії, флот, транспортні корпорації);
- сучасних інформаційно-комунікаційних систем з включенням їх до міжнародних систем.

Формуючи інтеграційну стратегію і тактику, слід враховувати **особливості України як потенційної учасниці міжнародних економічних угруповань**:

- відсутність досвіду державності, необхідність укріплення і підтримання повноцінного суверенітету;
- не досконала розробленість політико-правових регуляторів та інструментів;
- не достатня розвиненість ринкових відносин;
- інерція погіршення економічного стану та низької ефективності праці;

- запас соціальної витримки населення, який поступово виснажується.

Чинники, що справляють вплив на інтеграційну мотивацію та політику України наступні:

- збіг періодів дезінтеграційних та інтеграційних процесів;
- розміщення виробничих потужностей в регіоні, які характеризується інтеграцією високого рівня;
- конкуренція щодо аналогічних інтересів країн СНГ та Східної Європи;
- негативний досвід інтеграції в рамках СРСР.

Інтеграція України у світове господарство можлива різними, але водночас взаємопов'язаними **шляхами**:

- через активну та ліберальну зовнішньоекономічну політику;
- за рахунок формування середовища, сприятливого для іноземного підприємництва й інвестування та транс націоналізації високо монополізованих підприємств;
- через укладання двосторонніх міждержавних економічних угод та участь у багатосторонніх міжурядових переговорах;
- за рахунок інтенсифікації європейських інтеграційних процесів та формування передумов інтеграції в європейські інтеграційні структури.

На процеси включення України до сучасної системи світо господарських зв'язків впливають конкретні **внутрішньо- і зовнішньоекономічні фактори**, що формуються в системі передумов, особливостей і шляхів інтеграції.

Серед **внутрішньо-економічних факторів** принциповим є перехід України до розвиненої та ефективної ринкової економіки, з урахуванням проведення структурної перебудова національної економіки з орієнтацією її на сучасні техніко-технологічні, економічні, екологічні і соціальні стандарти. Необхідною передумовою проведення ефективною інтеграційної політики України є синхронізація відповідних процесів із масштабами і темпами розвитку національної економіки під впливом внутрішньо-економічних факторів.

Дія **зовнішньоекономічних факторів інтеграції** обумовлена, з одного боку, станом розвитку форм зовнішньоекономічної діяльності, а з другого – умовами розвитку середовища. Зовнішньоторговельна діяльність України в останні роки зберігає негативні структурні тенденції в експорті/імпорті товарів і послуг, а саме:

- переважно сировинна спрямованість експорту та превалювання матеріаломісткого обладнання в експорті продукції машинобудування;
- нераціональність товарної структури імпорту;
- деформована географічна структура експорту та імпорту, аж до монопольної залежності від окремих країн;
- вкрай нерівномірне розміщення експортного потенціалу по території України.

Несприятливі фактори впливають також і на зовнішню торгівлю :

- низька конкурентоспроможність більшості товарів;

- велика зовнішня заборгованість, в тому числі пов'язана з експортно-імпоротною діяльністю останніх років;
- низка дієвість система митного контролю;
- недостатня розвиненість інфраструктури зовнішньоекономічної діяльності, у тому числі інформаційної;
- кадрові проблеми з забезпеченістю на всіх рівнях здійснення і регулювання зовнішньоекономічної діяльності.

Серед зовнішньоекономічних факторів інтеграції на окрему увагу заслуговують також ті, що впливають на умови міжнародної міграції робочої сили та становлення повноцінних валютних відносин.

Проблема **Європейської економічної інтеграції** для України є однією з першочергових враховуючи, що Україна - одна з найбільших європейських держав. Найбільш вірогідним варіантом реалізації проекту входження України до ЄС є проходження нею інтеграційних процесів разом з країнами-членами **Центральноєвропейської зони вільної торгівлі** (СЕРТА). Європейський Союз оцінив глобальність завдання політичної та економічної перебудови, яке постало перед Україною та став відігравати активну роль у підтримці цього процесу. Ще у листопаді 1994 року країнами-членами ЄС було чітко та урочисто висловлено, в своїй *Спільній Пропозиції*, намір підтримувати незалежність, територіальну цілісність і суверенітет України. Крім того, ЄС і далі висловив підтримку Україні в своєму *Плані Дій* для України (грудень 1996 р.), в якому визначено дві додаткові задачі:

- продемонструвати Україні міцний політичний сигнал підтримки з боку ЄС, беручи до уваги бажання України забезпечити тіснішу інтеграцію в європейські структури;
- досліджувати засоби для поліпшення розвитку існуючої допомоги та зв'язків між ЄС, його країнами-членами та Україною.

Сьогодні ЄС виступає одним з найбільших торговельних партнерів і інвесторів в Україні. В цілому Європа готова до більш тісного співробітництва з Україною - становить стратегічний інтерес для ЄС, але інтеграційний шлях України в цьому напрямку виявляється дуже складним (в порівнянні зі країнами Балтії, наприклад) в основному за рахунок впливу політичних аспектів. З боку ЄС робиться застереження, що реалізація ролі України в Європі можлива в разі розв'язання її економічних і внутрішньополітичних проблем.

Стосовно України **причорноморське співробітництво** слід розглядати у вузькому та широкому розумінні. У **вузькому розумінні** - мова має йти про співробітництво територій, які безпосередньо виходять до Чорного моря і в господарському відношенні тісно з ними пов'язані. Цей рівень регіонального співробітництва сягає корінням у колишню прибережну і прикордонну торгівлю. В **широкому розумінні** - йдеться про включення у чорноморське співробітництво всього економічного простору України. Базисом для цього

рівня регіонального співробітництва є урізноманітнення напрямів і зростання гнучкості підприємницької діяльності по всій Україні.

Чорноморське Економічне Співробітництво (ЧЕС), як міжнародна регіональна європейська структура, для України має стати не тільки механізмом взаємодії урядових та підприємницьких структур, який забезпечить розвиток економічного співробітництва країн-учасниць в рамках курсу на повноцінне входження до загальноєвропейського економічного простору, а також і значним фактором безпеки в регіоні. Участь України в ЧЕС зорієнтована на досягнення цілей диференційованого розвитку двосторонніх економічних відносин з окремими країнами-членами ЧЕС, а також селективної участі у розробці та реалізації спільних проєктів ЧЕС.

Інтеграційна політика щодо східноєвропейських країн має орієнтуватися на відновлення ефективних традиційних зв'язків у сфері міжнародної спеціалізації та кооперування. Зокрема, ефективними формами інтеграції з цими країнами стають *субрегіональні угруповання – євро-регіони «Карпати» і «Буг»*.

Асоціація *«Карпатський Євро-регіон» («Карпати»)* створена (1993р.) представниками органів місцевого самоврядування і місцевих адміністрацій територій, розташованих на **прикордонні України** (Закарпатська, Львівська, Івано-Франківська та Чернівецька області), **Польщі, Угорської Республіки, Румунії та Словаччини**.

Виникнення цього інтеграційного об'єднання сприяло поживленню тут міжнародного співробітництва в галузі економіки шляхом створення функціонування на субрегіональному рівні спільних виробничих підприємств, виробничих та інтелектуальних економічних об'єднань, спільна діяльність торговельних установ та комерційних об'єктів. Це також міжнародне співробітництво органів освіти та культурно-освітніх організацій, а також органів державного управління та місцевого самоврядування.

Асоціація транскордонного співробітництва «Євро-регіон Буг» (1995р.) – міждержавне об'єднання для розвитку двостороннього транскордонного співробітництва між Україною і Польщею. Вона відповідає цілям і принципам ОБСЄ про основні принципи транскордонного співробітництва між територіальними громадами або органами влади, відповідно до якої транскордонне співробітництво здійснюється в межах компетенції територіальних органів влади, визначеної внутрішнім законодавством та позитивно впливає на поліпшення економічної і політичної ситуації у відповідних регіонах України (Волинська обл.). Подальший розвиток асоціації передбачає підключення до неї прикордонних регіонів Республіки Білорусь.

Реалізуючи курс на входження до європейських структур і підключення до загальноєвропейського співробітництва Україна проводить активну роботу з розвитку зв'язків з *Центральноєвропейською Ініціативою* (ЦЄІ) — регіональне угруповання країн **Центральної та Східної Європи**, діяльність якої має на меті налагодження багатостороннього співробітництва в політичній,

соціально-економічній, науковій та культурній сферах та сприяння на цій основі зміцненню стабільності і безпеки в регіоні. Одним з пріоритетних напрямків діяльності ЦЄІ є *всебічне сприяння вступу країн-учасниць ЦЄІ до Євросоюзу* шляхом поглибленого співробітництва з ЄС. 3 18 країн-учасниць ЦЄІ дев'ять вже є членами ЄС, інші (за винятком Білорусі) задекларували це членство своєю метою. ЦЄІ активно співпрацює з іншими європейськими регіональними організаціями, такими як Рада співробітництва країн Південно-Східної Європи, Рада регіонального співробітництва, ОЧЕС, Рада держав Балтійського моря тощо. Україна просуває в рамках ЦЄІ ініціативу щодо надання цьому об'єднанню статусу спостерігача при Генеральній асамблеї ООН з метою підвищення ролі її як ефективного механізму європейського співробітництва та об'єднання існуючих в рамках ООН та ЦЄІ можливостей з метою розв'язання актуальних проблем цього регіону. В такому підході Україна бачить важливий механізм її інтеграції в європейський економічний і політичний простір, а також зміцнення стабільності в регіоні та добросусідських відносин між державами-членами об'єднання.

Україна розглядає співпрацю з державами-учасницями *Співдружності Незалежних Держав* (СНД) як механізм багатосторонніх консультацій і переговорів, який доповнює процес формування двосторонніх взаємин між ними. Оскільки за таких умов СНД має перспективи на існування і відповідно слугуватиме забезпеченню національних інтересів усіх країн-учасниць. Можна констатувати, досвід існування СНД засвідчив: двостороння співпраця країн-учасниць у різних галузях розвивається набагато ефективніше, ніж багатостороння. З огляду на це, країна намагається активізувати свою роль в СНД, налагоджуючи двостороннє співробітництво на взаємовигідній основі. Це стосується, перш за все, *українсько-російських взаємин*, які є стратегічно важливим і пріоритетним напрямком зовнішньої політики України. Одним з найбільш важливих завдань для України є завдання не послабити співробітництва з іншими країнами, що з'явилися на пострадянському просторі.

Україна дедалі все повніше намагається входити до міждержавних координуючих структур *Економічного союзу* СНД при збереженні статусу асоційованого члена. Найбільш актуальним є інтенсифікація дій з боку України на розширення *режиму вільного руху товарів*, а також формування *ефективної міждержавної розрахункової системи* (на основі платіжної або клірингової угоди).

Важливим фактором стимулювання іноземного інвестування національної економіки є створення **вільних економічних зон та запровадження спеціального режиму інвестиційної діяльності**. Надзвичайно актуальним є створення спеціальних економічних зон для України, оскільки високі податки і значний ризик створюють перепони розвитку зовнішньої торгівлі та залученню іноземних інвестицій. Основними передумовами для створення вільних економічних зон є:

- близькість зон до державного кордону;
- сприятливе транспортно-географічне розміщення;

- наявність природних і трудових ресурсів;
- вигідне геополітичне розміщення.

В Україні такими характеристиками наділені регіони, що межують із Росією, Молдовою, Румунією, Курортні міста Республіки Крим, Чорноморське узбережжя з такими містами, як Одеса, Миколаїв, Азовське узбережжя, а також Закарпатська, Вінницька та Волинська області. Зовнішньоекономічна політика України на регіональному рівні спрямовується на ефективне використання вигідного розміщення прикордонних територій як додаткового ресурсу економічного розвитку. В таких регіонах створюється режим спеціальної митної зони, відповідно до якого у зовнішньоторговельних вільних зонах встановлюється наступний порядок ввезення (вивезення) товарів:

- у разі ввезення товарів та інших предметів (крім підакцизних товарів) з-за меж митної території України на територію вільної економічної зони для використання в межах зони ввізне мито та податок на додану вартість не справляються;

- у разі вивезення товарів, що попередньо були ввезені з-за меж митної торгівлі України на територію вільної економічної зони, на митну територію України з цієї зони оподаткування здійснюється відповідно до законодавства України, як при імпорті товарів в Україну;

- у разі вивезення товарів та інших предметів, вироблених, або достатньо перероблених у вільній економічній зоні, з території цієї зони за межі території України ввізне мито і акцизний збір з цих товарів не справляється, а податок на додану вартість справляється за нульовою ставкою;

- у разі вивезення товарів та інших предметів, попередньо ввезених з-за митної території України на територію вільної економічної зони, за межі митної території України з цієї зони ввізне мито, податок на додану вартість і акцизний збір не справляються;

- у разі вивезення товарів та інших предметів (крім підакцизних товарів) з митної території на територію вільної економічної зони ввізне мито не справляється, а податок на додану вартість справляється за нульовою ставкою;

- у разі вивезення товарів та інших предметів на територію вільної економічної зони з метою транзиту через територію цієї зони митні збори справляються відповідно до законодавства України;

- в інших випадках оподаткування здійснюється відповідно до законодавства України.

Питання для контролю знань та закріплення матеріалу

1. *Передумови інтеграції України: політико-правові, економічні, соціально-культурні та інфраструктурні передумови.*

2. *Особливості України, як потенційної учасниці міжнародних економічних угруповань. Чинники впливу на інтеграційну мотивацію та політику України.*

3. *Шляхи інтеграції України у світове господарство. Внутрішньо- та зовнішньоекономічні фактори, що впливають на процеси включення України до системи світогосподарських зв'язків.*

4. *Україна та ЄС. Чорноморське економічне співробітництво України. Взаємовідносини України з євро-регіонами «Карпати» та «Буг». Участь і позиція України в Центральноевропейській Ініціативі.*

5. *Співробітництво України з країнами-учасницями СНД. Вільні економічні зони та спеціальні режими інвестиційної діяльності.*

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Базова

1. Ткаченко А.М., Воронкова В.Г., Ткаченко М.О. Міжнародні економічні відносини. Навчальний посібник. – К.: «Видавничий дім «Професіонал», 2009. – 352 с. – 1 прим.

2. Міжнародні економічні відносини: навч. посібник / В. В. Козик, Л. А. Панкова, Н. Б. Даниленко. - 7-ме вид., стереотип. - К.: Знання, 2008. - 406 с. – 6 прим.

3. Школа І.М. Міжнародні економічні відносини : підручник для студ. вищ. навч. закл. / І.М. Школа, В.М. Козменко, О.В. Бабінська. - Вид 2-ге., переробл. і допов. - Чернівці : Книги-XXI, 2007. - 544 с.

4. Філіпенко А.С. Міжнародні економічні відносини: теорія: підручник для студ. екон. спец. ВНЗ / А.С. Філіпенко. - К. : Либідь, 2008. - 408 с.

5. Фомишин, С. В. Международные экономические отношения на рубеже тысячелетий: учеб. пособие / С. В. Фомишин. - Херсон : Олди-плюс, 2002. - 558 с. – 10 прим.

Допоміжна

1. Боринець С.Я. Міжнародні валютно-фінансові відносини: підручник / С. Я. Боринець. - вид 5-те, переробл. і допов. - К. : Знання, 2008. – 582 с. – 9 прим.

2. Бураковський І. Теорія міжнародної торгівлі. – К.: Основи, 1996. – 241 с.

3. Киреев А.П. Международная экономика. Учеб. пособие для вузов.– М., Международные отношения. – ч. 1, 2000.- 415 с.; ч.2 1999. – 484 с. – 4 прим.

4. Кругман П.Р., Обстфельд М. Международная экономика. Теория и политика: Учебник для вузов. – М.:ЮНИТИ, 1997. – 799 с. – 2 прим.

5. Міжнародна економіка / Козак Ю.Г., Лук'яненко Л.Г., Макогон Ю.В. та ін.: Навчальний посібник. – Вид 2-ге, переробл. та доп. - Київ: ЦНЛ, 2004.-672 с.

6. Міжнародна економіка: Підручник / За ред. проф. В.М. Тарасевича. – К.: ЦНЛ, 2006. – 224 с.

7. Міжнародна економіка: Підручник, вид. 3-те, переробл. і доп. / За ред. А.П.

Румянцева. – К.: Знання, 2006. – 476 с.

8. Міжнародні економічні відносини : підручник для вnz / Л. М. Горбач, О. В. Плотніков. - К. : Кондор, 2009. - 263 с. – 5 прим.

9. Міжнародні економічні відносини : підручник для вnz / Л. М. Горбач, О. В. Плотніков. - К. : Кондор, 2005. - 263 с. – 4 прим.

10. Міжнародна економіка: світова економіка та міжнародні економічні відносини: Модуль І. Світова система господарювання : навч.-практ. посібник для вnz / В. В. Липов ; М-во освіти і науки України. - К. : Професіонал, 2008. - 367 с. – 4 прим.

11. Міжнародна економіка: світова економіка та міжнародні економічні відносини: Модуль ІІ. Міжнародні ринки та форми міжнародної економічної взаємодії : навч.-практ. посібник для вnz / В. В. Липов ; М-во освіти і науки України. - К. : Професіонал, 2008. - 359 с. – 3 прим.

12. Міжнародні економічні відносини: навч. посібник: [рек. М-вом освіти і науки України] / О. С. Передрій. - 4-те вид., перероб. і доп. - К. : Знання, 2008. - 263 с. : – 3 прим.

13. Міжнародні економічні відносини: навч. посібник для вnz / В. І. Романчиков, І. О. Романенко. - К. : ЦУЛ, 2008. - 255 с. – 1 прим.

14. Міжнародні економічні відносини: історія: підручник для вnz / А. С. Філіпенко. - К. : Либідь, 2006. - 389 с. – 5 прим.

15. Міжнародні організації. Навчальний посібник / За ред. Ю.Г.Козака, В.В.Ковалевського, З Кутайні. – К.: Центр навч. літ. , 2007. – 439 с. – 4 прим.

16. Мирская экономика и международные экономические отношения: учеб. пособие для вузов / Е. С. Аكوпова, О. Н. Воронкова, Н. Н. Гаврилко. - 2-е изд. - Ростов н/Д. : Феникс, 2001. - 415 с. – 1 прим.

17. Международные экономические отношения: учеб. пособие / В. Б. Буглай, Н. Н. Ливенцев; ред. Н. Н. Ливенцев. - 2-е изд. - М. : Финансы и статистика, 1999. - 159 с. – 3 прим.

18. Международные экономические отношения : учебник для вузов / ред. В. Е. Рыбалкин. - 5-е изд., перераб. и доп. - М. : ЮНИТИ, 2005. - 605 с. – 1 прим.

19. Международные экономические отношения. Интеграция: учеб. пособие для вузов / Ю. А. Щербанин, К. Л. Рожков, В. Е. Рыбалкин, Г. Фишер. - М. : Банки и биржи; ЮНИТИ, 1997. - 128 с. – 3 прим.

20. Пузакова, Е. П. Мирская экономика и международные экономические отношения: экзаменационные ответы: для вузов / Е. П. Пузакова. - Ростов н/Д. : Феникс, 2002. - 383 с. – 2 прим.

21. Семенов, Г. А. Международные экономические отношения: анализ состояния, реалии и проблемы: учеб. пособие для вузов / Г. А. Семенов, М. А. Панкова ; ЗГИА. - Запорожье : ЗГИА, 2002. - 308 с. – 29 прим.

Інформаційні ресурси

1. <http://www.nbu.gov.ua> // Національна бібліотека України ім. В.І.Вернадського

2. <http://www.kmu.gov.ua> // Офіційна Інтернет-сторінка Кабінету міністрів

України

3. <http://www.me.gov.ua> // Офіційна Інтернет-сторінка Міністерства економіки України

4. <http://www.minfin.gov.ua> // Офіційна Інтернет-сторінка Міністерства фінансів України

5. <http://www.ukrstat.gov.ua> // Офіційна Інтернет-сторінка Державного комітету статистики України

6. <http://www.undp.org> // Офіційна Інтернет-сторінка Програми розвитку ООН

7. <http://www.imf.org> // Офіційна Інтернет-сторінка Міжнародного валютного фонду

8. <http://www.wto.org> // Офіційна Інтернет-сторінка Світової організації торгівлі

ГЛОСАРІЙ (Словник – довідник)

А

Авансова оплата — імпортер самостійно або через свій банк чи банк – експортера оплачує товар у момент передачі ним замовлення експортеру.

Азіатсько-Тихоокеанське економічне співробітництво (АТЕС) — міжурядовий форум, створений у 1989 р. і об'єднує 21 державу Азіатсько-Тихоокеанського регіону. В рамках робочих органів форуму продукуються регіональні правила ведення торгівлі, інвестиційної та фінансової діяльності, проводяться зустрічі галузевих міністрів і експертів.

Акредитив — угода, де банк зобов'язується за проханням клієнта оплатити документи третій особі (бенефіціару-експортеру), на користь якого відкрито акредитив, чи оплатити акцепт трати, яку виставив бенефіціар. Чи неогоціацію (купівлю) документів. Виставлені йому експортером (бенефіціарієм) відповідно до певних умов.

Акцептні кредити — застосовуються у формі акцепту тратти імпортером або банком.

Асоціація країн Південно-Східної Азії (АСЕАН) — субрегіональна торгівельно-економічне угруповання, що було створене у 1967 р. і об'єднує на сьогодні дев'ять країн Південно-Східної Азії. Цілі створення – сприяння соціальному та економічному розвитку країн-членів, співробітництво в промисловості та сільському господарстві, проведення науково-дослідних робіт.

Асоціація регіонального співробітництва Південної Азії (СААРК) — угруповання, що об'єднує всі країни субрегіону: Індію, Пакистан, Бангладеш, Непал, Шрі-Ланку, Бутан, Мальдиви.

Асоційована(змішана) компанія – відрізняється від дочірньої меншим впливом батьківської фірми, якій належить суттєва, але не основна частина акцій.

Б

Багатонаціональна корпорація – головна компанія належить капіталу двох і більше країн, а філії її знаходяться в різних країнах.

Багатостороннє агентство гарантії інвестицій (БАГІ) — функціонує з 1990 р., його спрямована на розповсюдження потоку прямих іноземних інвестицій серед країн-членів. БАГІ забезпечує гарантії інвестицій, захищаючи інвесторів від некомерційних ризиків.

База котирування (базова валюта) — валюта, відносно якої котирується інші валюти, (звичайно нею є валюта, яка признається у всьому світі, але деколи з історичних причин базовою є більш мілка валюта) Переважно долар США використовується у вигляді базової валюти.

Банківський вексель — цінний папір, який засвідчує безумовне грошове зобов'язання боржника (векселедавця) сплатити після настання строку визначену суму грошей власнику векселя (векселедержателю).

Банківський переказ — це розпорядження, що пересилається (як правило, електронною поштою) банком однієї країни банкові іншої країни. За його допомогою дається вказівка дебетувати депозитний рахунок першого з них і кредитувати рахунок певної особи чи установи.

Банківський чек — письмовий наказ банку – володаря авуарів за кордоном своєму банку – кореспонденту про перерахування визначеної суми з його поточного рахунку власнику чека.

В

Валюта — в широкому розумінні означає грошову одиницю будь – якої країни(долар, фунт стерлінгів).

Валюта котирування — валюта, що котирується.

Валютна операція — це операція, пов'язана з переходом права власності на валютні цінності, використанням валютних цінностей як засобу платежу в міжнародному обігу; ввезенням, вивезенням, переказом та пересиланням на територію країни та за її межі валютних цінностей.

Валютна система — форма організації міжнародних грошових відносин; сукупність правил та механізмів, що забезпечують співвідношення між валютами. *Валютна система країн ЄС* — це специфічна організаційно-економічна форма відносин країн ЄС у валютній сфері, спрямована на стимулювання інтеграційних процесів, зменшення амплітуди коливання курсів національних валют та їх взаємну ув'язку.

Валютний арбітраж — валютна операція, що сполучає покупку (продаж) валюти з наступним здійсненням контругоди з метою одержання прибутку за

рахунок різниці в курсах валют на різних валютних ринках (просторовий арбітраж) чи за рахунок курсових коливань протягом визначеного періоду (часовий арбітраж).

Валютний кошик — це метод співвідношення середньозваженого курсу однієї валюти по відношенню до визначеного набору інших валют (визначається склад валют, їх доля в кошику, розмір валютних компонентів, тобто кількість одиниць кожної валюти у наборі).

Валютний курс — це мінова вартість національних грошей однієї країни, виражена в грошових одиницях інших країн.

Валютний опціон — це договірне зобов'язання, що породжує право (для покупця) і зобов'язання (для продавця) купити або продати певну кількість однієї валюти в обмін на іншу за фіксованим на момент укладання угоди курсом у наперед погоджену дату або протягом узгодженого періоду часу.

Валютний паритет — метод визначення купівельної спроможності валют різних країн.

Валютний ринок — це система стійких економічних та організаційних відносин, пов'язаних з операціями купівлі – продажу іноземних та платіжних документів в іноземних валютах.

Валютний ф'ючерс — це контракт на купівлю/продаж валюти в майбутньому, за яким продавець приймає зобов'язання (а не право вибору на відміну від опціону) продати стандартну кількість визначеної валюти на визначену дату (у майбутньому) за курсом, заздалегідь установленому при укладанні угоди, а покупець приймає зобов'язання купити. У стандартних контрактах регламентуються всі умови: сума, термін, гарантійний депозит, метод розрахунку.

Валютні (грошові) кредити — кредити, надані у грошовій формі: у національній або іноземній валюті.

Ввезення капіталу – періодичний приплив іноземного капіталу в дану країну.

Вексельні кредити — передбачають, що експортер укладає договір про продаж товару, а потім виставляє перевідний вексель на імпортера. Останній, одержавши комерційні документи, акцептує його, тобто дає згоду на оплату в строк, який на ньому вказано.

Вертикальна економічна інтеграція — передбачає об'єднання фірм, які функціонують у різних виробничих циклах.

Відділення міжнародної корпорації – не є самостійними компаніями та юридичними особами і на всі 100% належать батьківській фірмі. Відділення можуть мати форму представництва головної компанії за кордоном, партнерства, у тому числі і з місцевими підприємцями, рухомого майна (кораблі, літаки, нафтові платформи), що належить головній компанії і функціонує за кордоном не менше 1 року.

Відкритий банківський рахунок — метод платежу, за яким продавець просто відправляє рахунок-фактуру покупцеві, який має заплатити у

визначений час після її отримання (ніякого документарного підтвердження, використовується тільки з філіями та іншими підрозділами).

Відкритість економіки країни — взаємодія національної економіки із зовнішнім світом. Це поняття, яке протилежне категоріям “замкнутість національної економіки”, “самодостатність національного господарства”. Рівень відкритості національної економіки залежить від характеру і величини обмежень, які заважають руху товарів, капіталів, робочої сили в країну та із країни.

Вільні економічні зони (ВЕЗ) – це територія однієї країни, на якій товари не підлягають звичайному митному контролю та відповідному оподаткуванню.

Внутрішні кредити — це кредити, що надаються національними суб'єктами для здійснення зовнішньоекономічної діяльності іншим національним суб'єктам.

Внутрішня конвертованість — право резидентів купувати, мати і робити операції в країні з активами у формі валюти та банківських депозитів, деномінованих в іноземній валюті (в країнах з перехідною економікою) (обмежена на Україні).

Г

Глобалізація — тривалий процес інтеграції національних економік світу з метою розв'язання глобальних проблем людства.

Глобальні проблеми — нагальні проблеми, які зачіпають життєві інтереси народів всіх країн світу, важливі з точки зору збереження людської цивілізації і можуть бути вирішені лише спільними зусиллями.

Горизонтальна економічна інтеграція — виникає при злитті фірм, які виробляють подібні або однорідні товари з метою їх подальшої реалізації через спільну систему розподілу і отримання при цьому додаткового прибутку, і супроводжується виробництвом за кордоном товарів, аналогічних тим, що виробляються в країні базування.

Грошовий ринок — система відносин попиту і пропозиції фінансових ресурсів, що надаються на короткостроковий термін.

Д

Депозитні сертифікати — документи, які свідчать про вкладення грошових коштів, поміщення їх на депозитний рахунок у банк під оголошену ставку відсотка.

Державна міграційна політика — це цілеспрямована діяльність держави з регулювання процесів експорту та імпорту робочої сили в дану країну чи з неї.

Довгострокові кредити — кредити, що надаються на строк понад 5-7 років.

Дочірна компанія – реєструється як самостійна компанія і має статус юридичної особи з власним балансом. Контролює її батьківська компанія, яка володіє частиною акцій або всім капіталом.

Е

Економічне середовище МЕВ — чинники економічного характеру, які впливають на дії учасників МЕВ. До таких чинників відносяться, зокрема, структура національного господарства країн, рівень їх економічного розвитку, величина валового продукту на душу населення.

Економічний союз — форма міжнародної економічної інтеграції, яка передбачає вільний рух факторів і результатів виробництва доповнюється гармонізацією внутрішньої та зовнішньої економічної політики. В країнах-учасницях функціонує, як правило, єдина грошова одиниця.

Експортний кредит — надається банком країни-експортера банку країни-імпортера (чи безпосередньо імпортеру) для кредитування поставок машин, устаткування і т.п.

Еміграція — це виїзд населення за кордон.

Є

Єврокредити — кредити, що надаються у валюті, яка є іноземною для банку - євровалюті, єврокредити видаються на євrorинку.

Євроноти — цінні папери, які випускають корпорації на строк від трьох до шести місяців зі змінною ставкою, яка базується на ЛБОР.

Єврооблігації — боргові зобов'язання, що випускаються позичальником при отриманні довгострокової позики на євrorинку. Вони розміщуються одночасно на ринках декількох країн і номіновані у валюті, яка є для кредитора іноземною.

Європейська асоціація вільної торгівлі (ЄАВТ) — типова зона вільної торгівлі, створена Австрією, Великобританією, Данією, Норвегією, Португалією, Швейцарією, Швецією 1960 р. на Стокгольмській конференції. 1970 р. до ЄАВТ вступила Ісландія, а 1986-го - Фінляндія, яка з 1961 р. була її асоційованим членом. У зв'язку з вступом до ЄС з ЄАВТ вийшли Великобританія і Данія (1973 р.), а також Португалія (1986 р.). Нинішній її склад: Австрія, Ісландія, Норвегія, Фінляндія, Швеція, Швейцарія.

Європейське об'єднання вугілля і сталі (ЄОВС) — міждержавна організація, що була створена ФРН, Францією, Італією, Бельгією, Нідерландами, Люксембургом у 1951 р. (Паризька угода).

Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР) — функціонує з 1991 р. з метою сприяння економічним реформам у країнах Східної Європи та колишнього СРСР.

Європейський економічний простір — зона вільного руху товарів, послуг, капіталів і робочої сили, що включає в себе країни ЄС і ЄАВТ (функціонує з 1994 р.).

Європейський інвестиційний банк (ЄІБ) – створений у 1958 р. як фінансова організація ЄС, яка забезпечує довгострокові позики для сприяння збалансованого і рівномірного розвитку країн Союзу.

Європейський союз (ЄС) — найбільш розвинене інтеграційне угруповання у світі, яке за своєю суттю є економічним, валютним і політичним союзом держав-членів.

Європейський фонд валютного співробітництва (ЄФВС) – створений у 1973 р. в межах європейської валютної системи, надає кредити країнам – членам ЄС для покриття дефіциту платіжного балансу та виконує функції кредитно-розрахункового обслуговування.

Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР) — функціонує з 1991 р. з метою сприяння економічним реформам у країнах Східної Європи та колишнього СРСР.

Європейський інвестиційний банк (ЄІБ) – створений у 1958 р. як фінансова організація ЄС, яка забезпечує довгострокові позики для сприяння збалансованого і рівномірного розвитку країн Союзу.

Європейський фонд валютного співробітництва (ЄФВС) – створений у 1973 р. в межах європейської валютної системи, надає кредити країнам – членам ЄС для покриття дефіциту платіжного балансу та виконує функції кредитно-розрахункового обслуговування.

Європейські угоди — угоди між ЄС та рядом країн Європи, що передбачають тісну асоціацію між Європейським Союзом та цими країнами з перспективою вступу останніх до ЄС.

Єврокредити — кредити, що надаються у валюті, яка є іноземною для банку - євровалюті, єврокредити видаються на євrorинку.

Євроноти — цінні папери, які випускають корпорації на строк від трьох до шести місяців зі змінною ставкою, яка базується на ЛБОР.

Єврооблігації — боргові зобов'язання, що випускаються позичальником при отриманні довгострокової позики на євrorинку. Вони розміщуються одночасно на ринках декількох країн і номіновані у валюті, яка є для кредитора іноземною.

3

Забезпечені кредити — кредити, забезпечені нерухомістю, товарами, документами, цінними паперами, золотом та іншими цінностями як заставою.

Зв'язані кредити — надаються на конкретні цілі, обумовлені в кредитній угоді.

Злиття і поглинання – форми концентрації капіталу, які здобули значного поширення в сучасних умовах.

Зовнішній борг — фінансові зобов'язання держави (зовнішні позики та несплачені за них відсотки іноземним кредиторам на певну дату).

Зовнішньоекономічна угода (контракт) — це матеріально оформлена угода суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та їх іноземних контрагентів, спрямована на встановлення, зміну або припинення їхніх взаємних прав та обов'язків у зовнішньоекономічній діяльності.

Зовнішня конвертованість — право резидентів робити операції з іноземною валютою з нерезидентами. (існує на Україні).

Зовнішня торгівля — обмін товарами та послугами між державно оформленими національними господарствами.

Зона вільної торгівлі — форма міжнародної економічної інтеграції, згідно якої відміняються торговельні обмеження між країнами-учасницями інтеграційного об'єднання і передусім знижуються або усуваються митні податі.

Зона преференційної торгівлі — зона з пільговим торговельним режимом, коли дві або декілька країн зменшують взаємні тарифи з імпорту товарів, зберігаючи рівень тарифів в торгівлі з іншими країнами.

I

Імміграція — це в'їзд населення із-за кордону.

Інвестиційні кредити — надаються для будівництва конкретних об'єктів, погашення заборгованості, придбання цінних паперів;

Інкасо — банківська операція, завдяки якій банк за дорученням клієнта отримує платіж від імпортера за відвантажені в його адрес товари і послуги, зараховуючи ці кошти на рахунок експортера в банку.

Іноземні (зовнішні) кредити — це кредити, що надаються іноземними кредиторами національним позичальникам для здійснення зовнішньоекономічних операцій.

Іноземні облігації — цінні папери, які розміщуються позичальником в іншій країні, але в своїй національній валюті.

Інтеграційне об'єднання країн — господарське угруповання, створене для регулювання інтеграційних процесів між країнами-учасницями.

Інтернаціоналізація виробництва — формування інтернаціонального процесу виробництва, зростання виробничої взаємозалежності країн, їх економічних суб'єктів.

Інтернаціоналізація економіки — посилення участі країни у світовому господарстві.

Інтернаціоналізація капіталу — процес взаємопереплетіння та об'єднання капіталу із різних країн. Формами інтернаціоналізації капіталу є міжнародний обмін підприємницьким і позичковим капіталами.

Інфраструктурне середовище МЕВ — галузі, види економічної активності, які забезпечують діяльність суб'єктів МЕВ (міжнародний транспорт, шляхи, засоби зв'язку).

К

Карибська спільнота і Карибський спільний ринок (КАРІКОМ) — організація основних країн Карибського басейну. Створена у 1973 р. з метою створення на її базі спільного ринку.

Кваліфікаційна іноземна інвестиція — це іноземна інвестиція, що становить не менше 20% статутного капіталу і при цьому не може бути менше суми еквівалентної: 100 тис. дол. – для банків; 50 тис. дол. – для підприємств.

Комерційна тратта (переказний комерційний вексель) — містить письмовий наказ векселядержателя (трассанта), адресований платнику (трассату), сплатити третій особі (ремітентові) певну суму грошей у певний строк.

Комерційні кредити — надаються для закупівлі певних видів товарів і послуг.

Компенсаційні та надзвичайні кредити (ССФФ) — кредити МВФ для компенсації скорочення експортного виторгу за незалежними від країни-позичальника причинами (на 3-5 років). Викуп національної валюти здійснюється у строк до 5 років, звичайно - на умовах 3,25% річних.

Компенсаційні угоди — форма довгострокового кредитування, за якої в рахунок погашення кредиту здійснюються зустрічні поставки продукції, виробленої на обладнанні, під купівлю якого був наданий кредит.

Консигнація — означає, що експортер транспортує свої товари імпортеру, але при цьому зберігає право власності на ці товари до тих пір поки імпортер не продасть їх та не розрахується з експортером (консигнатором).

Контракти на управління — є засобом, за допомогою якого фірми можуть надіслати частину свого управлінського персоналу для надання підтримки фірмі в іншій країні або надання спеціалізованих управлінських функцій на певний період за встановлену плату.

Короткострокові кредити — кредити, що надаються на строк до 1 року.

Котирування валют — це процес встановлення валютного курсу.

Кредит за відкритим рахунком — проводять через відповідні рахунки банків імпортера та експортера. Згідно з борговою угодою експортер записує на рахунок імпортера його борг у сумі, еквівалентній загальній вартості відвантажених товарів із заліком відсотків, що нараховуються. Імпортер, у свою чергу, зобов'язується в термін, який вказано в угоді, погасити суму кредиту та сплатити відсотки.

Л

Лібералізація зовнішньоекономічної діяльності — процес зменшення або повної ліквідації різного роду обмежень та перешкод, які гальмують рух товарів, капіталів, послуг, робочої сили через кордон країни, Лібералізація, зокрема, приводить до посилення конкуренції між національними та зарубіжними виробниками.

Лізинг — кредитування купівлі машин, обладнання, споруд виробничого призначення на основі укладання орендної угоди, за якої орендар сплачує орендну плату частинами та орендодавець зберігає право власності на товари до кінця терміну.

Ліцензування — купівля-продаж права на нематеріальну власність (патенти, авторські права, програми, торгові марки, ноу-хау) на певний період.

М

Маржа — різниця між цінами, курсами, ставками; надбавка до орієнтира – вартості певного кредиту.

Митний союз — це угода двох або декількох держав, що передбачає усунення внутрішніх тарифів та встановлення спільного зовнішнього тарифу.

Міжбанківський ринок — ринок, на якому залучаються тимчасово вільні грошові ресурси кредитних закладів і розміщуються у формі міжбанківських депозитів на короткі строки (1,3,6 місяців, до 1-2 років);

Міжнародна асоціація розвитку (МАР) — заснована у 1960 р. з метою доповнити діяльність МБРР в напрямі довгострокового фінансування найбідніших країн світу.

Міжнародна (регіональна) валютна система — це договірно-правова форма організації валютних відносин між групою країн.

Міжнародна валютна ліквідність — це здатність країни (чи групи країн) забезпечити своєчасне погашення своїх міжнародних зобов'язань прийнятними для кредитора платіжними засобами

Міжнародні валютні відносини — це сукупність валютно-грошових і розрахунково-кредитних зв'язків у світогосподарській сфері, які виникають у процесі взаємного обміну результатами діяльності національних господарств.

Міжнародна виставка — це показ, яким би не була його назва, основа мета котрого полягає в ознайомленні публіки шляхом демонстрації із засобами, які мають у розпорядженні людства, для задоволення його потреб, а також з метою сприяння прогресу в одній або кількох сферах діяльності або майбутніх перспектив.

Міжнародна економіка — теорія, яка описує закономірності взаємодії економічних суб'єктів із різних країн.

Міжнародна економічна інтеграція — якісно новий етап розвитку і форма прояву інтернаціоналізації господарського життя, що передбачає зближення і взаємоприспосовування, переплетення всіх структур національних господарств.

Міжнародні економічні відносини — торговельні, валютно-фінансові та інші економічні відносини, які виникають між економічними суб'єктами із різних країн.

Міжнародна економічна діяльність (МЕД) — діяльність економічних суб'єктів, в першу чергу підприємств, в міжнародній сфері, на міжнародному ринку. Виділяють такі види МЕД: експорт/імпорт товарів і послуг;

ліцензування, франчайзинг; господарська діяльність за кордоном; інвестування за кордоном.

Міжнародна економічна система — сукупність елементів світової економіки з властивими їм характеристиками, у процесі взаємодії яких виникають загальні властивості та якості, закони і закономірності функціонування цієї системи.

Міжнародна кооперація — об'єднання зусиль, виробничих ресурсів господарських суб'єктів із різних країн у здійсненні певних видів економічної діяльності.

Міжнародна корпорація — форма структурної організації великої корпорації, що здійснює прямі іноземні інвестиції в різні країни світу.

Міжнародна міграція робочої сили (трудова міграція) — одна із форм міжнародних економічних відносин що являє собою переміщення (переселення) працездатного населення через кордони країни.

Міжнародна організація праці (МОП) — заснована у 1919 році, а з 1946 р. є спеціалізованим закладом ООН. До складу МОП входять 150 держав. МОП регулює трудові відносини: сприяє забезпеченню соціальної справедливості для трудящих, розроблює трудові стандарти, регламентує питання соціального страхування та забезпечення тощо.

Міжнародна організація з міграції (МОМ) — заснована у 1949 році як Міжнародна організація зі справ біженців (МОБ), пізніше її повноваження були розширені, і з 1989 р. вона перейменована у МОМ. До неї входять 81 держава, 46 з яких — члени, 35 — спостерігачі. МОМ здійснює регулювання міжнародних міграційних процесів і захист прав мігрантів.

Міжнародна спеціалізація — концентрація виробничих ресурсів країни, її резидентів на певних видах економічної активності.

Міжнародна торгівля — сукупність зовнішньої торгівлі різних країн.

Міжнародна товарна біржа — постійно діючий оптовий ринок декількох країн, де укладаються угоди купівлі-продажу широкого асортименту сировинних і продовольчих товарів, що відповідають уніфікованій системі стандартних вимог до товарів.

Міжнародна фінансова корпорація — заснована в 1956 р. для сприяння розвитку приватного підприємництва в країнах, що розвиваються.

Міжнародна (світова) ціна — це грошовий вираз інтернаціональної вартості виробництва.

Міжнародний аукціон — це спеціально організовані, періодично діючі в певних місцях ринки, на яких шляхом публічних торгів в завчасно обумовлені терміни та в спеціально визначеному місці проводиться продаж раніше оглянутих товарів, які переходять у власність покупця, які запропонував найвищу ціну.

Міжнародний банк реконструкції та розвитку (Світовий банк) — заснований одночасно з МВФ як частина нової структури в системі організації міжнародного співробітництва на Бреттон-Вудській конференції в 1944 р.

Міжнародний валютний фонд (МВФ) — це міжурядова валютно-кредитна організація, яка виконує функції регулювання, фінансування, нагляду та консультування держав-членів у сфері валютно-фінансових відносин. Створений на міжнародній конференції в м. Бреттон-Вудсі (США) в 1944 р., розпочав працювати з 1947 р., має статус спеціалізованого закладу ООН.

Міжнародний кредит — це форма руху позикового капіталу у сфері міжнародних економічних відносин, де кредиторами і позичальниками виступають суб'єкти різних країн.

Міжнародний поділ праці (МПП) — поділ праці між країнами. МПП забезпечує зростання суспільної продуктивності праці та сприяє економії робочого часу в масштабах всієї світової економіки. Основою МПП є економічно вигідна спеціалізація окремих країн.

Міжнародний рух капіталу — одностороннє переміщення за кордон певної вартості у товарній чи грошовій формі з метою отримання прибутку чи підприємницької вигоди.

Міжнародний ярмарок — це міжнародна економічна виставка зразків, яка незалежно від її назви у відповідності з традиціями країни, на території якої він проводиться, являє собою великий ринок товарів широкого вжитку та /або обладнання, діє у визначені терміни протягом обмеженого періоду в одному і тому ж місті та на якій експонентам дозволяється представляти зразки своєї продукції для укладання торговельних угод у національному та міжнародному масштабах.

Міжнародні інвестиції — це довгострокові вкладення капіталу за кордоном з метою отримання прибутку.

Міжнародні розрахунки — це система організації і регулювання платежів у сфері міжнародних економічних відносин.

Міжнародні торги — метод міжнародної торгівлі, сутність якого полягає в конкурентному відборі зарубіжних постачальників і підрядників через організованих товарних ринок шляхом залучення до певної, заздалегідь встановленої дати пропозиції від зарубіжних і національних постачальників та підрядників, проведення конкурсу (порівняння) представлених проектів (умов) та укладання контракту з тим з них, пропозиції якого найповніше задовольняють потреби і вимоги імпортерів-замовників.

Н

Надстрокові кредити — кредити строком до трьох місяців.

Національна валютна система — це форма організації валютних відносин країни, за допомогою яких здійснюються міжнародні розрахунки, утворюються та використовуються валютні кошти держави.

Непряме котирування — це вираження одиниці національної валюти в іноземній. Переважно цей метод застосовується у Великобританії та її колишніх колоніях, наприклад: 1 фунт стерлінгів = 0.7 доларів.

Номинальний валютний курс — це конкретна ціна національної валюти на іноземну валюту і навпаки.

О

Обліковий ринок — ринок, на якому основними інструментами є казначейські й комерційні векселі та інші види короткострокових зобов'язань;

Овердрафт — при наданні овердрафту банк здійснює списання коштів з рахунку клієнта у розмірах, більших ніж залишки на його рахунку, відкриваючи таким чином кредит. Угода про овердрафт кожного разу укладається знову і означає тільки одну домовленість про надання кредиту, тоді як за контокорентом передбачається автоматичне продовження кредитування протягом усього контокорентного періоду.

Опціон — це угода між двома сторонами про передання права (для покупця) та зобов'язання (для продавця) купити або продати відповідний актив (цінні папери, валюту та ін.) за відповідною (фіксованою) ціною у заздалегідь узгоджену дату або протягом узгодженого строку.

Організація економічного співробітництва (ОЕС) — інтеграційне угруповання, створене у 1985 р. у складі: Пакистан, Туреччина та Іран, до якого (у 1992 р.) приєдналися Азербайджан, Казахстан, Киргизстан, Таджикистан, Туркменія, Узбекистан.

Офшорна зона — країни або певні території країн, в яких уряди з метою створення сприятливого підприємницького клімату надають компаніям ряд пільг.

Офшорна компанія — компанії, створені в офшорних зонах. Мають практично необмежену свободу в розпорядженні заробленими коштами, можуть здійснювати будь-які торговельні та фінансові операції по всьому світу без обмежень, до них застосовується спрощений митний режим та зведений до мінімуму режим реєстрації.

П

Південноамериканський спільний ринок (МЕРКОСУР) — інтеграційне угруповання у складі: Аргентина, Бразилія, Парагвай, Уругвай.

Північноамериканська угода про вільну торгівлю (НАФТА) — інтеграційне угруповання, що об'єднує США, Канаду та Мексику.

Підприємство з іноземними інвестиціями — це підприємство будь-якої організаційної форми, створене за законами України, якщо впродовж календарного року в його статутному фонді є кваліфікаційна іноземна інвестиція.

Підрядне виробництво — зв'язки на основі внутрішньогалузевої спеціалізації.

Плаваючий валютний курс — визначається через зіставлення паритетів купівельної спроможності валют, тобто оцінки в національних грошах вартості однойменного “кошика” товарів.

Платіжний баланс — це балансовий рахунок міжнародних операцій як вартісне вираження всього комплексу світогосподарських зв'язків країни у формі співвідношення надходжень та платежів.

Повна конвертованість — відсутність будь-якого контролю та яких-небудь обмежень за поточними та капітальними операціями.

Політичне середовище МЕВ — сукупність політичних чинників, які визначають поведінку суб'єктів МЕВ (політичні інтереси, мотиви держав; політичні устрої країн; політичні ризики).

Політичний союз — найвища форма міжнародної економічної інтеграції, в якій поряд з економічною забезпечується й політична інтеграція.

Портфельні інвестиції — вкладення в іноземні підприємства або цінні папери, які приносять інвесторові відповідний дохід, але не дають право контролю над підприємством.

Правове середовище МЕВ — нормативно-законодавча база, що впливає на поведінку учасників МЕВ (трудове, антимонопольне, податкове законодавство, загально-правове середовище тощо).

“Проекти під ключ” — це укладання контрактів на будівництво підприємств, які передаються власникові для експлуатації у стані їх повної готовності.

Принципи організації міжнародних економічних відносин — сукупність міжнародних правил поведінки учасників МЕВ (суверенітет, взаємна вигода, добросовісне виконання міжнародних зобов'язань тощо).

Пряме котирування — при якому курс одиниці іноземної валюти (базова валюта) виражається в національній валюті (валюта, що котирується). Це вираження одиниці іноземної валюти у національній, наприклад: 1 долар=22гривні.

Прямі іноземні інвестиції — капіталовкладення в іноземні підприємства, які забезпечують контроль над об'єктом розміщення капіталу і відповідний дохід.

Р

Реєміграція — повернення на батьківщину населення, що раніше емігрувало.

Резервна валюта — національна валюта провідних країн світу, яка накопичується центральними банками інших країн як резерв коштів для міжнародних розрахунків.

Резервні кредити (“стенд-бай”) — кредит МВФ для стабілізації платіжного балансу, дефіцит якого має тимчасовий або циклічний характер, в межах одного-двох років з можливим його продовженням до 4-5 років, за середньою ставкою 3,25%.

Ринок цінних паперів — інвестиційний сектор міжнародного фінансового ринку, сфера наднаціонального обігу цінних паперів.

Рівні МЕВ — форми зв'язків між суб'єктами МЕВ, які розрізняються між собою тривалістю, інтенсивністю взаємодії (економічні контакти, взаємодія, співробітництво, міжнародна економічна інтеграція).

Розширене кредитування (ЕФФ) — кредит МВФ для підтримки середньострокових програм (3-4 роки) подолання труднощів платіжного балансу, причиною яких є макроекономічні та структурні проблеми, звичайно за ставкою 4,5% річних.

Розширене фінансування (ЕСАФ) — кредит МВФ для структурної перебудови зовнішніх розрахунків, якщо наявні серйозні порушення платіжного балансу (до 3 років), відсоткова ставка 0,5%.

С

Світова валютна система — це форма організації міжнародних валютних (грошових) відносин, що історично склалася і закріплена міждержавною домовленістю.

Світове господарство — сукупність національних господарств, які тісно взаємодіють між собою.

Світовий ринок — товарно-грошові відносини між економічними суб'єктами із різних країн. Об'єктами цих відносин є товари, послуги, активи, технології, робоча сила. СР певного товару — являє собою взаємодію пропозиції та попиту на даний товар в міжнародному масштабі.

Світовий ринок праці — це система відносин, що виникають між державами з приводу узгодження попиту та пропозиції світових трудових ресурсів, умов формування робочої сили, оплати праці та соціального захисту.

Світовий фінансовий ринок — система відносин попиту і пропозиції щодо фінансового капіталу, що функціонує у міжнародній сфері в якості покупних і платіжних засобів, кредитів, інвестиційних ресурсів.

Своп — це угода між двома контрагентами про обмін у майбутньому платежами відповідно до визначених у контракті умов.

Сек'юритізація кредитів — операції по зменшенню кредитних ризиків. На суму виданого клієнту кредиту банки випускають цінні папери типу облігацій, що вільно обертаються на ринку, і таким чином страхуючи навіть самі проблематичні кредити.

Середньострокові кредити — кредити, що надаються на строк від 1 до 5 років.

Середовище МЕВ — зовнішні по відношенню до суб'єктів МЕВ політико-правові, економічні, соціально-культурні та інфраструктурні чинники.

Синдиковані кредити — надаються декількома банками одному позичальнику. Створення синдикату банків дозволяє об'єднати ресурси його учасників для проведення великих кредитних операцій.

Соціально-культурне середовище МЄВ — система соціально-культурних факторів, які визначають поведінку суб'єктів МЄВ (соціальні норми поведінки людей, їх цінності в різних країнах; норми ділової етики; звички у праці тощо).

Співдружність Незалежних Держав (СНД) — було створено в якості регіонального співтовариства держав у відповідності з підписаною в Мінську угодою про створення СНД, Алма-Атинською декларацією та протоколом до Мінської угоди. Члени СНД: Азербайджан, Вірменія, Республіка Беларусь, Грузія, Казахстан, Киргизія, Молдова, Російська Федерація, Республіка Таджикистан, Туркменистан, Україна (асоційоване членство), Узбекистан. Спільний ринок – форма міжнародної економічної інтеграції, в рамках якої забезпечується вільний рух не тільки товарів, а й послуг, капіталів та громадян (робочої сили).

Спільне міжнародне підприємництво — це спільна бізнесова діяльність підприємців, підприємств і організацій різних країн, яка передбачає розподіл доходів і ризиків від здійснення цієї діяльності.

Спільне підприємство — це організаційно-правова форма поєднання дій партнерів різних країн з метою здійснення спільної підприємницької діяльності.

Спот ринок валют — це ринок негайної поставки валюти.

Стабілізаційний (“буферний”) кредит (БСФФ) — кредит МВФ для фінансування запасів сировини в зв'язку з несприятливою кон'юктурою на світових ринках (на 3-5 років).

Строкові валютні операції — це валютні операції, при яких сторони домовляються про поставку визначеної суми іноземної валюти через певний строк після укладання угоди по курсу, що фіксується в момент її укладання; пов'язані з поставкою валюти на строк через 3 дні з дня її укладання.

Суб'єкти МЄВ — це їх учасники, які здатні відносно незалежно діяти в міжнародному економічному середовищі з метою реалізації своїх переважно економічних інтересів. Суб'єктами МЄВ є: домогосподарства і окремі фізичні особи, підприємства, держава і державні органи, міжнародні організації.

Т

Територія пріоритетного розвитку (ТПР) — це спеціально визначена частина території держави, межі якої найчастіше збігаються з межами існуючих адміністративно-територіальних утворень і на якій запроваджується особливий (пільговий) режим інвестиційної діяльності, спрямований на залучення інвестицій та забезпечення соціально-економічного розвитку регіону.

Товарні кредити — міжнародні кредити, що надаються експортерами своїм покупцям у товарній формі з умовою майбутнього покриття платежем у грошовій чи іншій товарній формі.

Транснаціональна корпорація — корпорація, в якій головна компанія належить капіталу однієї країни, а філії знаходяться в багатьох країнах.

Транснаціональний банк — це великі банки, що досягнули такого рівня міжнародної концентрації та централізації капіталу, який дає змогу їм брати участь в економічному розділі світового ринку позикових капіталів та кредитно-фінансових установ.

Ф

Фактори середовища МЕВ побічного впливу — не мають безпосереднього значення для функціонування суб'єктів МЕВ, але відбиваються на їх діях. До цих факторів відносяться стан економіки країни, міжнародні політичні події, соціально-культурні чинники.

Фактори середовища МЕВ прямого впливу — безпосередньо впливають на дії суб'єктів МЕВ. До цих факторів відносяться постачальники, споживачі, працівники, конкуренти, закони та установи державного регулювання.

Факторинг — придбання банком або спеціалізованою факторинговою компанією права вимоги щодо виплат за фінансовими зобов'язаннями здебільшого у формі дебіторських рахунків за поставлені товари чи послуги.

Фіксований валютний курс — в основу покладено монетний паритет (ваговий вміст золота в національних грошових одиницях).

Фінансова глобалізація — зростаюча фінансова єдність та взаємозалежність фінансово-економічних систем країн світу.

Фінансові кредити — це кредити, які не мають цільового призначення і можуть використовуватися позичальниками на будь-які цілі.

Фінансування системних перетворень (СТФ) — кредит МВФ для країн з перехідною економікою, які мали значні проблеми з платіжним балансом внаслідок переходу від торгівлі на базу неринкових цін до торгівлі на ринковій основі.

Фінансування структурної перебудови (САФ) — кредит МВФ для надання пільгової допомоги найменш забезпеченим країнам-членам Фонду. Сума, яка може бути надана країні, становить не більше 50% квоти з річними лімітами 15, 20 та 15% для першого, другого та третього року відповідно. Кредити надаються за 0,5% річних на строк до 10 років.

Фірмовий (комерційний) кредит — позичка, яка надається експортером однієї країни імпортеру іншої у вигляді відстрочки платежу, це комерційний кредит у зовнішній торгівлі.

Фондовий ринок (ринок капіталів) — система довгострокових позик на міжнародному рівні, коли капітал використовується позичальниками для фінансування капіталовкладень.

Форвардна валютна операція — це продаж або купівля певної суми валюти з інтервалом в часі між укладанням угоди і виконанням операції за фіксованим курсом на визначену дату в майбутньому.

Форвардний валютний курс — узгоджений курс, обмін за цим курсом здійснюється в майбутньому, понад 3 дня після узгодження.

Форвардний контракт — це контракт між двома сторонами про майбутню поставку предмета договору.

Форфейтинг — кредитування експортера шляхом придбання векселів, акцептованих імпортером, або інших боргових вимог.

Франчайзинг — це передача продавцем (франшизером) права на використання своєї торгової марки покупцю (франшизі).

Ф'ючерсний контракт — це контракт, який укладається на біржі між двома сторонами про майбутню поставку предмета договору.

Ц

Центральноєвропейська зона вільної торгівлі (ЦЕФТА) — угода про вільну торгівлю країн Центральної Європи. 21 грудня 1992 р. країни Вишеградської групи підписали Угоду про вільну торгівлю, яка стала чинною через три місяці після її укладення - 1 березня 1993 р. Учасниці Угоди: Чеська Республіка, Угорщина, Польща, Словаччина - домовились усунути перешкоди взаємної торгівлі: передбачалось поступово зняти усі тарифні і нетарифні заборони торгівлі товарами.

Центральноєвропейська ініціатива — створена у 1989 р. групою держав Центральної і Східної Європи (Італія, Австрія, Угорщина, Югославія) з метою налагодження багатостороннього співробітництва у політичній та соціально-економічній сферах і сприяння на цін основі зміцненню стабільності і безпеки в регіоні. Зараз до ЦЄІ входять 16 держав (Австрія, Албанія, Білорусь, Болгарія, Боснія і Герцеговина, Італія, колишня Югославська Республіка, Македонія, Молдова, Польща, Румунія, Словаччина, Словенія, Угорщина, Україна, Хорватія, Чехія).

Ч

Чорноморське економічне співробітництво (ЧЕС) — інтеграційне угруповання одинадцяти країн-учасниць (Азербайджану, Албанії, Вірменії, Болгарії, Грузії, Греції, Молдавії, Румунії, Росії, Туреччини та України), створене 25 червня 1992 року шляхом прийняття "Босфорської Заяви" та підписання "Стамбульської Декларації про Чорноморське економічне співробітництво".

О.С. Мороз
к.е.н., доцент

МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

Навчально – методичний посібник

для студентів ЗДІА

галузі знань   **0306** – «*Менеджмент і адміністрування*»

напряму підготовки **6.030601** – «*Менеджмент*»

Підписано до друку 31.12. 2015р. Формат 60x84 1/32. Папір офсетний.
Умовно друк. арк. 7,0. Наклад 3 прим.
Внутрішній договір № 140/15

Запорізька державна інженерна академія
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів
видавничої справи ДК № 2958 від 03.09. 2007 р.

Віддруковано друкарнею
Запорізької державної інженерної академії
з оригінал – макету автора

69006, м. Запоріжжя, пр. Леніна, 226
ЗДІА